

T.C.

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**GÜÇ İLİŞKİLERİNE VE TAHAKKÜM
ALANLARINA FARKLI BİR BAKIŞ AÇISI
PIERRE BOURDIEU DÜŞÜNÜMSELLİĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Umut Seren YARIM

Danışman

Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ

Hatay-2019

ONAY

UMUT SEREN YARIM tarafından hazırlanan “**GÜÇ İLİŞKİLERİNE VE TAHAKKÜM ALANLARINA FARKLI BİR BAKIŞ AÇISI PIERRE BOURDIEU DÜŞÜNÜMSELLİĞİ**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

10/07/2019

Jüri Üyeleri	İmza
Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ (Tez Danışmanı - Başkan)	
Prof. Dr. Murat TEK (Üye)	
Dr.Öğretim Üyesi Yahya DEMİRKANOĞLU (Üye)	

Umut Seren YARIM Tarafından Hazırlanan “**Güç İlişkilerine ve Tahakküm Alanlarına Farklı Bir Bakış Açısı Pierre Bourdieu Düşünümselliği**” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunana jüri üyelerince kabul edildiğini onaylarım.

Doç. Dr. Onur Mart KAN

Enstitü Müdürü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (10/07/2019)

Umut Seren YARIM

ÖNSÖZ

Kuram ve kuramcı çalışmam için özellikle ağıdalı diline rağmen Pierre Bourdieu yazımı için beni teşvik eden, her daim bana yol gösteren, fikirlerimi önemseyip geliştirmem konusunda elinden geleni yapan, pes ettiğim yapamayacağımı düşündüğüm her an beni tekrar motive eden ve danışmanım olduğu için kendimi her zaman şanslı hissettiğim değerli hocam Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ'e sonsuz teşekkürler. Tez yazım sürecinde içindekiler kısmından kaynakçaya, dipnotlara kadar bıkmadan usanmadan titiz ve detaylı okuması, eleştirel bakış açısı ve önemli dokunuşlarıyla tezin şekillenmesine büyük katkılar sunan ve varlığıyla, fikirleriyle her daim güç veren canım hocam Dr. Öğr. Üyesi Eylem BEYAZIT'a çok teşekkür ederim.

Bir diğer özel teşekkürü, tez sürecinde pek çok olumsuzluğu atlatmama yardım eden, güler yüzleri ve sabırlarıyla bana her anlamda yardımcı olan sevgili hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Bilge ÇAKIR'a ve araştırma görevlisi Zehra GÜNGÖRDÜ'ye bir borç bilirim. Biçim konusunda tezin başlangıcından bitimine kadar beni uyaran ve önemli katkılarıyla yol gösteren araştırma görevlisi Muhammed ŞAHİN'e de teşekkür ederim.

Son olarak en özel teşekkürü kendimi en kötü hissettiğim, zorlandığım ve bocaladığım anlarda beni tekrar ayağa kaldıran, her zaman yanımda olup manevi anlamda güçlü durmamı sağlayan her şeyden çok sevdiğim aileme ve nişanlım Okay ALTUNAY'a ederim.

Umut Seren YARIM

Hatay-2019

**GÜÇ İLİŞKİLERİNE VE TAHAKKÜM ALANLARINA
FARKLI BİR BAKIŞ AÇISI PIERRE BOURDIEU DÜŞÜNÜMSELLİĞİ**

Umut Seren YARIM

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019

Danışman: Prof. Dr. Muharrem Güneş

ÖZET

Döneminin egemen teorilerine mesafeli duruşu, kavramsal zenginliği ve metodolojisiyle 1960'lı yıllardan sonra Fransız entelektüel alanına damgasını vuran Pierre Bourdieu; kuramların, disiplinlerin, özne ya da nesne üzerine kurulan metodolojilerin sahte ikiliklerine karşı duruşuyla çağdaşlarından ayrılır. Bourdieu'nün farkı sahada yaptığı çalışmaları teorik bilgilerle harmanlayarak kendi özgün kavramlarını -habitus, alan, sermaye, sembolik şiddet, doxa- oluşturması ve tekrar tekrar sahada test etmesidir. Bu anlamda Bourdieu'nün bilim yapma metodolojisi ve düşünümsellik talebi araştırma yöntemi konusunda yeni bir tartışma alanı meydana getirmektedir.

Cezayir'deki Fransız sömürge politikalarından Fransız eğitim istemine devlet sosyolojisinden sanat alanına toplumsal cinsiyetten edebiyata kadar çalışmalarını geniş yelpazede gerçekleştiren Bourdieu'nün bu araştırmaları yapmaktaki temel dürtüsü üstü örtülmüş güç ilişkilerini ve tahakküm mekanizmalarını ifşa etmektir. Bu doğrultuda çalışmanın konusu Bourdieu'nün bilim yapma metodolojisi ve zengin kavramsal çerçevesi ışığında bireylerin içinde buldukları toplumsal dünyanın nasıl işlediğini ve toplumdaki tahakküm ilişkilerinin nasıl yeniden üretildiğini ortaya koyabilmektir.

Çalışmada Bourdieu'nün kavramlarını sınıadığı ve sembolik şiddetin kendini en çok gösterdiği üç alan "devlet alanı", "toplumsal cinsiyet alanı" ve "eğitim alanı" üstünde durulmaktadır. Bu somut alanlar Bourdieu'nün teorisini oluştururken araştırma yaptığı sahalardır. Bourdieu'yü tam olarak anlayabilmek için onun deyimleriyle teoriyi ve pratiği birbirinden ayırmamak gerekir.

Böylece çalışmada devletlerin tahakkümünden eril tahakküme, akademilerdeki güç ilişkilerinden okulların-eğitim kurumlarının uyguladığı simgesel şiddete kadar çeşitli alanlardaki gizli tahakküm ilişkileri Bourdieu ışığında açığa çıkarılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Pierre Bourdieu, habitus, alan, tahakküm, devlet, eğitim, eril tahakküm

**PIERRE BOURDIEU’S REFLEXIVITY AS A DIFFERENT VIEW ON
POWER RELATION AND DOMINATION FIELDS**

Master’s Thesis, Umut Seren YARIM

Department of Politiccal Science and Public Administration, 2019

Supervisor: Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ

ABSTRACT

Pierre Bourdieu, left his impression on the French intellectual field after the 1960s with his distant stance to the dominant theories of the period, conceptual richness and methodology. Bourdieu differs from his contemporaries by opposing the false dualities of theories, of disciplines and methodologies which based on the subject or object duality. Bourdieu’s difference is that he blends his deep studies in the field with theoretical knowledge to form his own unique concepts - habitus, field, capital, symbolic violence, doxa- and repeatedly examine it in the field research. In this sense, Bourdieu’s methodology of making science and his demand for reflexivity create a new area of discussion about the research methodology.

From French colonial policies in Algeria to French education, from art to gender and state sociology, Bourdieu’s main motivation for all these research is to disclose the implicit power relations and domination mechanisms. In this respect in the light of Bourdieu’s methodology and rich conceptual framework of science, the subject of the study is to reveal how social world works and how the relations of domination in society are reproduced.

The study focuses on the three domains which are “state field”, “gender field” and “education field” in which Bourdieu tested his concepts and in these fields symbolic violence manifested itself most. For understanding Bourdieu deeply it is necessary to build the bridge between theory and practice. Thus, in this study, in the light of Bourdieu, revealed hidden dominance relations in various fields, such as state domination, maculine domination and symbolic violence applied by educational institutions.

KEY WORDS

Pierre Bourdieu, habitus, field, domination, state, education, domination masculine

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
TABLolar VE ŞEMALAR LİSTESİ	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE METODU

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	6
1.2. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	7
1.3. Araştırmanın Metodu	9
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	9
1.5. Araştırmanın Soruları.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

PIERRE BOURDIEU VE SOSYOLOJİK PERSPEKTİFİ

2.1. Pierre Bourdieu (1930-2002)	11
2.1.1. Bourdieu'nün Hayatı ve Eserleri.....	11
2.1.2. Felsefeden Sosyolojiye Geçiş: Entelektüel Arka Plan	16
2.1.3. Son Yılları: Angaje-Aktivist Bir Aydın	19
2.2. Bilim Yapma Metodolojisi.....	21
2.2.1. Rahatsız Eden Bir Bilim: İfşa Sosyolojisi.....	22
2.2.2. Düalizme Karşı Bütünsel Bir Sosyal Bilim	24
2.2.2.1. Özne/Nesnel Düalizmi	25
2.2.2.2. Marx-Weber Düalizmi	28
2.3. Bourdieu'nün Düşünümselliği	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAHAKKÜMÜN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ALET ÇANTASI

3.1. İçselleştirilmiş Yatkinlıklar Sistemi: Habitus	37
3.1.1.Kavramın Tarihçesi ve Entelektüel Kökenleri.....	39
3.1.2. Bourdieu'nün Habitus Kavramı: Yapısalcı-İnşacı Bakış.....	40
3.1.2.1. Yapısalcılığın Sorgulanması ve Varoluşçuluğun Reddi	42
3.1.2.2. Karşıtlığı Aşmak: Habitus Tanımı	47
3.1.3. Habitustan Ortak Kaniya.....	50
3.2. Sermaye Sınıflandırması	53
3.2.1.Ekonomik Sermaye	54
3.2.2.Kültürel Sermaye	54
3.2.3. Sosyal Sermaye	56
3.2.4. Simgesel Sermaye	57
3.3. Sermayenin Eşitsiz Dağılımı: Alanlar Teorisi	59
3.3.1.Kavramın Kökenleri.....	60
3.3.2. Alanın Yapısal Özellikleri ve Homoloji	61
3.3.3. Toplumsal Uzam ve Uzamdaki Konumlar.....	67
3.4. Simgesel Şiddet ve Tahakküm	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TAHAKKÜMÜN FARKLI ALANLARI

4.1. Devlet Zihniyetleri	78
4.1.1. Bürokratik Alanın Doğuşu ve Yapısı.....	79
4.1.2. Simgesel İktidar ve Sembolik Şiddet.....	83
4.1.3. Zihinlerin Devlet Tarafından Oluşturulması.....	86
4.2. Eril Tahakküm.....	88
4.2.1. Bedenin Toplumsal İnşası	90
4.2.2. Sembolik Şiddet	95

4.2.3. Erkeklik ve Şiddet.....	98
4.3. Toplumsal Eşitsizliğin Yeniden Üretimi: Eğitim Alanı.....	100
4.3.1. Toplumsal Eşitsizliklerden Akademik Eşitsizliklere	103
4.3.2. Toplumsal Eşitsizliğin Yeniden Üretim Aracı Okul: Statü ve Unvan ...	108
4.3.3. Devletin Kendi Asillerini Yetiştirme.....	111
4.3.4. Eğitimde Demokratikleşme Yanılgısı	113
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA	121

TABLolar VE ŞEMALAR LİSTESİ

TABLolar

Tablo 1: P.Bourdieu'ye göre Özne/Nesnel İkiligi.....	26
Tablo 2: Marx-Weber-Bourdieu Karşılaştırması.....	31
Tablo 3: Pierre Bourdieu'nün Yapısalcı-İnşacı Bakış Açısı.....	46
Tablo 4: İktidar Biçimleri ve Kaynakları.....	74
Tablo 5: Cinsiyetlere Atfedilmiş Karşılıklar.....	91
Tablo 6: Toplumsal Kökene göre Üniversitelerin Beş Ana Fakültesine Girebilme Şansı	105
Tablo 7: Babanın Sosyo-Profesyonel Kategorisine Göre 1959 ile 1968 Yılları Arasında Doğan Öğrencilerin "Grandes Ecole"lere Girebilme Şansı	112

ŞEMALAR

Şema-1: Bourdieu'nün Habitus Döngüsü.....	48
Şema-2: Alanların Yapısı, Eş-Mantıkları ve Çözümlemesi.....	66
Şema-3: Toplumsal Uzamdaki Konumlar ve Yaşam Tarzları.....	68
Şema-4: Bourdieu'ye Yönelik Eleştiriler.....	119

GİRİŞ

20. yüzyılın ilk yarısından itibaren Fransız entelektüel alanına özellikle izlediği araştırma yöntemi, kavramsal zenginliği ve düşünümsel¹ bakış açısıyla damga vuran Pierre Bourdieu; toplumsal uzam kuramının, toplum hayatında ortaya çıkan güç ilişkilerinin ve dolayısıyla tahakküm alanlarının ifşa edilmesi konusunda önde gelen teorisyenlerden biridir. Sömürge politikalarından devlet sosyolojisine, eğitim sisteminden neo-liberalizme, medyadan sanata, toplumsal cinsiyetten ekonomiye kadar geniş bir çerçevede araştırmalarını sürdüren Bourdieu, sahadan elde ettiği verileri teoriyle harmanlayarak çalışmalarıyla dönemine ve sonraki araştırmalara ışık tutmuştur.

Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber'in çalışmalarını temel alan ve söz konusu çalışmaları eklemleyerek bunlardan seçici bir şekilde yararlanan Bourdieu, toplumsal hiyerarşilerin yeniden üretilmesi ve hâkimiyet mekanizmalarının yanı sıra, bireylerin toplumsal kökenleri ile tercihleri arasındaki ilişkiyi de ele almıştır (Jourdain ve Naulin, 2016: 7). Birbirine taban tabana zıt gibi görünen Marx, Weber ve Durkheim teorilerini kendi kavramlarını üretme aşamasında sentezleyerek bu üç düşünürü eleştirel bir biçimde birleştirdiği bir tür "diyalektik eklektizm" önerir (Jenkins, 1992; Swartz, 2011).

Bourdieu sosyolojisi ve teorisi, ortaya çıktığı Fransız entelektüel alanından Türkiye bilimsel yazım alanına ilk defa 1995 yılında doktora tezinde bir bölümle ve Türkçeye çevrilen bir kaç kitapla birlikte girmiştir (Nur ve Koytak, 2014: 333). O yıldan bu yıla kadar Bourdieu kavramları artan bir popülerite ile akademik dünyada yerini almakla beraber özellikle saha araştırmalarının vazgeçilmez teorik arka planı olarak kullanılmaya başlamıştır. Fakat Bourdieu'nün de üstüne durduğu gibi bir kavram, bir metin, bir fikir doğduğu tarihsel, kültürel, toplumsal konjonktürden başka bir ulusal konjoktüre ithal edildiğinde kendi üretildiği alanın özgünlüğünü kaybeder. Metin ayak bastığı yeni alandaki bireylerin; algı, yorum ve eylem şemalarıyla şekil değiştirir (Bourdieu, 2002). Bu yüzden, entelektüel alanın ticareti

¹Düşünümsellik (réflexivité) kavramı Bourdieu'ye özgü bir kavram olup saha çalışmalarını yürütürken geliştirdiği bir araştırma yöntemidir. Sosyal bilimcinin araştırma nesnesini inşa sürecinde kendi toplumsal konumunu, dünya görüşünü, kimliğini bir kenara bırakarak incelediği nesneyle arasına mesafe koymasını ifade eder. Aynı zamanda teori ve pratik arasındaki dönüşlü, birbirini tamamlayan metot olarak da adlandırılır.

riskli bir iştir; ayak bastığı ülkede kırılma ve boşluk yaratabilir. O yüzden araştırılan teoriler, teorisyenler, kuramlar doğduğu yerin bağlamına göre değerlendirilmelidir.

Nitekim ağdalı dilinden dolayı anlaşılamayan ve Fransız entelektüel alanından Türkiye üretim alanına geçerken anlam kaymasına uğrayan Bourdieu; Türkiye’de akademik-entelektüel bir rant aracı olarak kullanılmaktadır. Swartz’ın Bourdieu sosyolojisine ilişkin kapsamlı çalışması “Kültür ve İktidar”da (2011) ifade ettiği gibi Pierre Bourdieu’nün kavramsal dünyasının zengin bütünlüğü basit bir özete indirgenemez.

Bu güçlüğün bilincinde olarak bu tezin öncelikli amacı Pierre Bourdieu’yü her yönüyle incelemek, literatüre kattığı kavramlara hâkim olmak; kavramların toplumsal hayattaki yansımalarını açık, net ve birincil kaynaklardan akademik dünyaya kazandırabilmek ve kapsamlı kavramsal çatısını doğru aktarabilmektir. Ayrıca bu tez ile bundan sonraki araştırmacılara eserlerine ve makalelerine hazırlık olması için bir Bourdieu rehberi sunulması amaçlanmaktadır.

Bununla beraber Bourdieu’nün yaptığı neredeyse tüm çalışmaların genel amacı, toplumdaki tahakküm ve güç ilişkilerini anlama üzerine yoğunlaşmaktadır. Bourdieu’nün Cezayir yerlileri üzerine olan ilk etnolojik çalışmaları Fransız sömürgeci tahakküm politikalarının Cezayir köylüleri ve alt sınıflar üzerindeki sonuçlarını ele alırken; *Les Héritiers* (1964), *La Reproduction* (1970), *The State Nobility* (1996) eserlerinde geleneksel Fransız eğitim sisteminin tüm elitizminin ve içerdiği sosyal eşitsizliklerin nasıl daha da kalıcı ve hissedilir şekilde yeniden ürettiğini analiz eder. *La Distinction*’da (1984), kültürel beğenilerin, yargıların ve eylemlerin sınıfsal konumlarla sıkı sıkıya ilişkili olduğunu ortaya koyar. İncelediği neredeyse tüm araştırma alanlarında toplumsal dünyada yürürlükte olan tahakküm yapılarını ve eşitsizliği yeniden üreten mekanizmaları ortaya çıkarmayı amaçlayan Bourdieu teorisinin çıkış noktası ve düşüncesinin merkezi farklı alanlardaki mücadeleler ve faillerin (bireylerin) her alana göre farklı stratejiler üretmeleridir. Bu bağlamda bu çalışmada Bourdieu’nün ifşa ettiği alanlar ortaya konmaktadır.

Bourdieu’ye göre; sosyal bilimlerde yeni açılımların geliştirilebilmesi için teorilerin bakış açıları, kavramları çift kutuplu zıtlıklardan kurtarılmalı, araştırmacı bir kurama bağımlı ve taraf olmadan araştırmasını gerçekleştirmelidir (Ünal, 2004: 1). Bu zıtlıkların en belirgin olanları; Marx ve Weber kutuplaşması, objektivizm ve

subjektivizm, toplum ve birey, teorisyenler ve ampiristler gibi karşıtlıklardır. Bourdieu, görünürde karşıt olan bu ikilikleri bir araya getirerek holist (bütüncül) bakış açısıyla inceler. Yapısalcı bir yaklaşımla inşacı yaklaşımı bir arada tutar; toplumla bireyi, objektivizmle subjektivizmi birlikte inceler ve ayırım yapmaz. Bu nedenlerden dolayı Bourdieu'nün araştırma yöntemi "Yapısalcı-İnşacı" yöntemdir. Sadece ampirik verileri kullanarak -anketlerle- istatistik yapmayı bilim sayanlar ile yalnızca teorilere boğulup masa başı bilim yapanları da eleştirir. Kant'tan yaptığı uyarlamayla "*Ampirik araştırmadan yoksun teori boştur, teoriden yoksun ampirik araştırma kördür*" der (Bourdieu, 2014: 35). Dolayısıyla Pierre Bourdieu sosyoloji faaliyetini çok farklı konularda yoğun saha araştırmalarına dayandırmaktadır. Bu yüzden toplumsal dinamikleri, toplumsal gerçekleri, toplumsal çatışmaları ve toplumların geleceğini anlamak adına Bourdieu metodolojisini ve yöntemini anlamak önemlidir.

Bourdieu'ye göre; bir sosyal bilimci toplumsal dünyayı anlayabilmek için önce inşa edilen yasaları ve kuralları açığa çıkarmalı ve böylelikle doğal sanılan olguların (eşitsizlik, tahakküm) aslında tamamen toplumsal ve yapay olarak oluşturulmuş birer kurgudan ibaret olduğunu ifşa etmelidir (akt.Koytak, 2012: 87). Burada Bourdieu'yü farklı kılan yalnızca hiyerarşiyi ya da güç ilişkilerini yaratan somut nesnel kurumlara, araçlara odaklanması değil aynı zamanda ayrımı yaratan subjektif, simgesel ve farkında olmadan kabul edilen yargıları, ön kabulleri de "simgesel şiddet" kavramlaştırması adı altında ortaya çıkarmasıdır.

Bu çalışmada Bourdieu bakış açısıyla; bireylerin içinde buldukları toplumsal dünyanın nasıl işlediğini ve toplumdaki tahakküm ilişkilerinin nasıl yeniden üretildiğini ortaya koyabilmek için "tahakküm", "simgesel iktidar" kavramları başta olmak üzere "habitus, alan, sermaye, simgesel sermaye, doxa, illusio" gibi kavramlarla sosyal bilimlere yeni bir boyut kazandıran Pierre Bourdieu geniş bir perspektifte ele alınmaktadır. Böylece devletlerin tahakkümünden eril tahakküme, akademilerdeki güç ilişkilerinden okulların-eğitim kurumlarının uyguladığı simgesel şiddete kadar çeşitli alanlardaki gizli tahakküm ilişkileri gün yüzüne çıkarılmaktadır.

Çalışmanın amaçlarından biri, daha çok sosyolog olarak ön plana çıkan Bourdieu'yü kamu yönetimi, siyaset bilimi disiplinlerine kazandırmak; disiplinlerin kendi sınırlarını çizerek tek taraflı bakış açısına sahip olmalarına karşı duran

Bourdieu'nün multidisipliner olarak okunabilmesini sağlamaktır. Çalışmada incelenen alanlar kamu yönetiminin ve siyaset biliminin üstünde önemle durduğu bürokrasi, toplumsal cinsiyet, eğitim kurumları olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla bu alanlara özgün katkısı olduğu düşünülen Bourdieu düşünümelliğine ve metodolojisine hâkim olmak bundan sonra bu alanlarda çalışacak araştırmacılara katkı sağlayacaktır. Devleti ve aktörlerini analiz ederken, bürokrasideki güç ilişkilerini dolayısıyla yönetime etkilerini araştırırken, farklı sermayelere sahip olan insanların farklı habituslerinden dolayı ortaya çıkan güç ilişkilerini göz önünde bulundurmamak yapılacak çalışmaların daha verimli olmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte bir Fransız aydınından Fransa'daki bürokrasi, eğitim, toplumsal cinsiyet alanlarına bakış açısını ortaya koymak Türkiye çalışmaları için bir karşılaştırma olanağı sunmaktadır.

Weber'e göre; ayrıcalıklı sınıflar her zaman neden ayrıcalıklı ve farklı olduklarının kuramsal doğrulamasına ihtiyaç duyarlar. Örneğin; Anglo-sakson ideolojinin entelektüel arka planında yoksullar sadece alkol bağımlısı ve yozlaşmış değildir; aynı zamanda kafalarını kullanamadıkları için zekâ yoksunlardır (Weber'den akt. Bourdieu, 2015: 56-57). Weber'den oldukça etkilenen Bourdieu de ayrıcalıkların entelektüel arka planlarını, hâkimiyet mekanizmalarını ve bu döngünün yapıtaşlarını ortaya çıkarabilmek için uğraşır. Çünkü O'na göre sosyal bilimcinin görevi, toplumsal kader farklılıkları kisvesi altında doğallaştırma mekanizmalarını ifşa etmektir. Örnek olarak okuldaki başarıyı yalnızca zekâ, çalışma, yetenek ile açıklayıp; başarının arka planındaki önemli bir etken olan aileden miras kültürel sermayeyi görmezden gelmek olmaz (Bourdieu, 1980). Hâkimiyet yapıları erkeklerin, ailelerin, kilisenin, okulun, devletin katkıda bulunduğu yeniden üretim emeğinin meyvesidir (Bourdieu, 2015a: 50). Alanlardaki çatışmaların sebebi olan toplumsal eşitsizlik, Bourdieu teorisinde kültürel sermaye ve sembolik şiddet kavramlarıyla beraber Marksist teorinin ekonomiyle sınırlı kuramını aşmayı hedefliyor.

Bu doğrultuda çalışmada birinci bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemi verildikten sonra ikinci bölümde Pierre Bourdieu'nün biyografisine değinilerek genel olarak bilim anlayışı, araştırma yöntemi, sosyoloji yapma biçimi üstünde durulmaktadır.

Üçüncü bölümde döneminin egemen kuramları üzerinden Bourdieu kavramlarının doğduğu entelektüel alan ve onu saran teorik arka plan belirlenerek Bourdieu kuramını oluşturan kavramlar ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde Bourdieu ile ilgili yazılan eserlerde sıklıkla göz ardı edilen Bourdieu'nün; kavramlarını somut olarak uyguladığı toplumsal alan yansımaları, güç ilişkileri yaratan toplumsal eşitsizliklerin ortaya çıktığı alanlar yani devlet, eğitim, toplumsal cinsiyet gibi kamu yönetiminde oldukça önemli olan üç konu incelenmektedir. Buradaki amaç Bourdieu'nün bizzat kendisinin yaptığı saha araştırmalarına ve uygulamalarına yer vermektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE METODU

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Fransız sosyolojisinin önde gelen isimlerinden biri olan Bourdieu öncelikle kendisinin pek çok teoriyi harmanlayarak oluşturduğu ve literatüre kattığı “habitus, alan, kültürel sermaye, simgesel sermaye, simgesel şiddet, toplumsal uzam, doxa, illusio” gibi kavramlarla tanınmaktadır. Yaptığı yoğun saha çalışmalarından ürettiği kuramlarla Bourdieu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında en yaratıcı ve verimli sosyologlarından biri olarak kabul edilmektedir (Wacquant, 2014: 13).

Toplumsal eşitsizlik ve bu eşitsizliğin yarattığı güç ilişkileri Bourdieu teorisinin ana temasıdır. Bourdieu bir sosyal bilimcinin amacının; toplumsal dünyada eşitsizlik yaratan iktidar ilişkilerini, farkında olunmayan derin yapıları, bu yapıların yeniden üretimini ve devamını sağlayan mekanizmaları gün yüzüne çıkarmak olduğunu söyler (Bourdieu ve Wacquant, 2014). Bu tezin konusu da bireylerin içinde buldukları toplumsal dünyanın nasıl işlediğini ve toplumdaki tahakküm ilişkilerinin nasıl yeniden üretildiğini “simgesel iktidar” kavramı başta olmak üzere “habitus, alan, simgesel sermaye, doxa” gibi kavramlarla yeni bir boyut kazandıran Pierre Bourdieu’ü geniş bir perspektifte sunmak ve kavramlarının devlet, toplumsal cinsiyet ve eğitim alanlarına yansımalarını ortaya koymaktır.

Pierre Bourdieu’nün kuramını, sosyolojik kullanımlarını ve bu kavramların toplumsal dünyaya yansımalarını konu alan bu çalışmanın amacı, Bourdieu teorisinin sosyal bilimlere olan başlıca katkılarını ortaya koyabilmek; özellikle ağdalı dilinden ve kelime oyunlarından kaynaklanan karmaşıklığıyla ün salmış Pierre Bourdieu’nün metinlerinin okunmasını kolaylaştırabilmektir. Fransız entelektüel sahasında gelişen dolayısıyla oranın sosyo-ekonomik ve kültürel dinamiklerinden beslenen Bourdieu teorisi; Türkiye’ye ithal edildiğinde çoğu zaman kavramların içleri boşaltıldığı için araştırmacının kendi yorumunu katma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Bu nedenle tezin öncelikli amaçlarından bir tanesi Pierre Bourdieu’ü her yönüyle incelemek ve literatüre kattığı kavramlara hâkim olmak; kavramların toplumsal hayattaki yansımalarını açık, net ve birincil kaynaklardan incelemektir.

Çalışmada devletlerin tahakkümünden eril tahakküme, akademilerdeki güç ilişkilerinden okullarda uygulanan simgesel şiddete kadar çeşitli alanlardaki gizli

tahakküm ilişkilerini ortaya çıkaran Bourdieu sosyolojisi bir bütün içinde ele alınmakta ve bu kavramların toplumsal dünyaya yansımaları devletlerin tahakkümü, eril tahakküm ve okul aracılığıyla yeniden üretilen tahakküm başlıkları altında somutlaştırılmaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE GEREKÇESİ

Pozitivizme, yapısalcılığa, varoluşçuluğa, fenomenolojiye, metodolojik bireyciliğe karşı eleştirel dilde eserler ortaya koyan Bourdieu, hiçbir kavram ve kuramın genel geçer kabul edilemeyeceğini fakat hiç birinin de dışlanamayacağını iddia etmektedir. Bu iddiasında olduğu gibi genel geçer ön kabullere itiraz edebilme özelliği ve kendine özgü araştırma metodu ile sadece bir geleneğe taraf olmakla anlaşılabilen kuramıyla Bourdieu düşünce tarihinde belirgin bir yere sahiptir.

Her teoriyi kucaklayan yaklaşımına rağmen Bourdieu'nün eserlerinin uluslararası anlamda örneğin Amerika'da ya da Türkiye'de algılanması belli başlı kitaplarından, kült eserlerinden yola çıkılarak yapılmakta, her disiplin kendine yarayacak eserleri merkezine koyarak diğerlerini yok saymaktadır (Wacquant, 2014: 15). Araştırmanın önemi bu noktada Bourdieu perspektifinin mutfağını oluşturan pratik çalışmalarıyla teorisinin birlikte ele alınıp tahakküm yaratan toplumsal eşitsizliğin ortaya çıktığı alanların belirlenmesine katkı sunulmasıdır. Zira Bourdieu çalışmalarına bakıldığında Bourdieu'nün genelde ikincil ya da tercüme kaynaklardan okunması, Bourdieu'nün bizzat üstünde yürüttüğü araştırmalardan uzak daha mikro ve local konuların tercih edilmesi Bourdieu'nün yanlış algılanmasına ve teorik yama olarak kullanılmasına neden olmaktadır.

Hâlbuki Bourdieu metodu; sömürge politikalarından medyaya, eğitim sisteminden konut sektörüne, toplumsal cinsiyetten neo-liberalizme kadar çok farklı konularda yoğun saha araştırmalarına dayanır. Bourdieu'nün farkı bulduğu ampirik verileri teoriyle yoğurarak kapsamlı analizlerle kuramsallaştırmış olmasıdır. Bourdieu, özne ve nesne merkezli yaklaşımların kurmuş olduğu araştırma yöntemlerini reddederek Batı'nın içine düştüğü düalist bakış açısını yani toplum-birey, yapı-fail, nesnel-öznel, teori-pratik karşıtlıkları reddetmekte ve bu yönüyle çağdaşlarından ayrılmaktadır. Karşıt kutuplarda yer alarak var olan teorileri yeniden üretmenin yeni açılımlar getiremeyeceği açıktır. Dolayısıyla bu çalışmanın en önemli taraflarından bir tanesi son dönemde geliştirilen, araştırma yönteminde çift kutuplu

zıtlıklardan kurtulma metodunu Bourdieu perspektifiyle yeniden incelemek ve Bourdieu'nün çeşitli alanlardaki teorik ve pratik bağlarını birleştirebilmektir.

Bourdieu'yü anlamak toplumsal eşitsizlikleri, güç ilişkilerini ve aktör davranışlarını birbirinin tam zıttı gibi görünen teorileri bir araya getirerek her yönüyle yorumlayabilmek demektir. Kendini rasyonel tercih kuramına dayandıran “Liberal Teoriyi”; insanların sadece toplumsal bir varlık olduğu kabulünden yola çıkan ve toplumsal yapıları yüceltip bireyi hiçe sayan “Yapısalcılığı”; insanın tüm kaderine sahip olabileceğini ve kararlarının tamamını toplumsal yapılardan, kodlardan bağımsız olarak verdiğini savunan “Varoluşçu Felsefeyi” bir potada eritmeye çalışır². Bourdieu'nün ve çalışmalarının önemi bireyi ve bireyin karar verme mekanizmasını, eylemlerini “habitus”, “alan”, “sermaye” gibi kavramlarla yeni bir bakış açısı getirmesinden ileri gelir. Bireyin olduğu her yerde bir iktidar ilişkisinin dolayısıyla her alanda eşitsizlik yaratan hiyerarşilerin olduğunun altını çizen Bourdieu, bunu sadece ekonomik ölçütlerle açıklayan Marksizm'e alternatif ve ek olarak kültürel ve simgesel sermaye katkısı da yaparak Marksizm'in eksik bıraktığı tahakküme neden olan “sembolik düzen ve sembolik şiddet” mekanizmalarına da dikkat çeker.

Bourdieu'nün çalışmalarının özgünlüğü içinde sürekli olarak sorgulamaları, soruları barındırarak toplumsal gerçekliklere eleştirel gözlüklerle şüpheli yaklaşabilmesindedir. Bu yüzden Bourdieu'nün çalışmaları toplumsal sorunlara ve üstü örtülen sosyal eşitsizliklere ışık tutarak okuyucuyu birlikte anlamaya davet eder, tartışma ortamı yaratır ve gerçeklerin ortaya çıkmasını sağlayarak topluma ayna tutar (Jenkins, 1992: 2). Onunla aynı fikirde olunsun veya olunmasın, akademik çalışmalar için yaratıcı, düşündürücü şüpheler uyandırır. Bu bağlamda Bourdieu çalışmaları zor soruları ortaya koyarak ve bazılarına cevap vererek son derece yararlı bir entelektüel kaynaktır.

² Bourdieu, rasyonel tercih kuramının ve varoluşçu düşüncenin kişileri ilahileştirip tüm süreçlere etki edebilen bir varlık olarak kavramsallaştırdıkları “birey” ya da “aktör” kavramını kullanmaz. Aynı şekilde yapısalcıların kişileri ikincil plana iterek hiçbir şeye müdahil olmayan “özne” kavramlaştırmasını da kullanmaz. Bourdieu toplumsal yapılardan etkilenen ama bununla birlikte sürece de etki eden olarak eyleyici yani “fail” (agent) kavramını tercih etmektedir. Çünkü fail, Bourdieu teorisinin ortaya koyduğu gibi hem toplumsallıktan etkilenir hem de toplumsallığı etkiler yani iki uçlu bir etkileşim söz konusudur. Bu çalışmada Bourdieu kavramına sadık kalınarak fail kelimesi tercih edilmiştir.

1.3. ARAŞTIRMANIN METODU

Çalışma ampirik bir çalışma olmadığı için gözlem, deney, nicel ve nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmamış, yazılı ve görsel kaynaklar tercih edilmiştir. Kuramsal bir çalışma niteliği taşıdığından dolayı tez konusu sınırlılığı içerisinde Bourdieu literatürü taranmış; konuyla ilgili makaleler, kitaplar, dergiler, tezler okunarak geniş bir perspektif ortaya konulmuştur. Ayrıca başka yazarların Bourdieu ile ilgili düşünceleri, değerlendirmeleri ve eleştirileri de dikkate alınarak onların da fikirlerine yer verilmiştir. Söz konusu tartışma ve kavramlar, birincil kaynaklardan (Fransızca ve İngilizce) yararlanılarak çözümlene konusu yapılmıştır.

1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışmadaki amaç Bourdieu'nün sosyoloji tasarısına dair genel bir kavrayış sunmak ve Türkiye yazınında eksik kalan yerleri tamamlamaktır. Örneğin, Bourdieu yazınında kültürel sermaye ve habitus gibi kavramların üzerinde duran çok fazla eser olmasına rağmen alan kavramı ikinci planda bırakılmaktadır. Oysa alan kavramı, Bourdieu'nün tahakküm mekanizmalarını ve sembolik şiddeti anlamada kilit önem taşımaktadır. Çalışmada Bourdieu'nün eserlerinin hepsini, tüm araştırma alanlarını bütün yönleriyle irdelemek yerine Bourdieu'nün kapsamlı metodolojisi ve geniş kavramsal çerçevesiyle birlikte üç temel alan -devlet, toplumsal cinsiyet, eğitim alanı- üstünde durulmaktadır.

1.5. ARAŞTIRMANIN SORULARI

Bourdieu'nün tüm araştırmalarındaki temel meselesi günlük hayatlarda sürekli maruz kalınan tahakkümün doğallaştırılma süreci ve alanlardaki iktidar ilişkileridir. Bu anlamda “sembolik iktidar ve sembolik şiddet” kuramıyla klasik ve çağdaş teorisyenlerden ayrılan Bourdieu'nün sosyal bilimlere katkıları aşağıdaki sorular çerçevesinde tartışılmaktadır:

- 1) Bütüncül bakış açısı, zıtlıkları reddeden araştırma yöntemi, çok disiplinli bilim yapma şekliyle Pierre Bourdieu yöntem konusunda yeni bir tartışma alanı mıdır?
- 2) Bourdieu'nün sosyal bilimlere özellikle kamu yönetimine katkıları nelerdir?
- 3) Bourdieu'ye göre; toplumsal eşitsizliğin kaynağı nedir ve bu eşitsizlik hangi alanlarda tahakküme dönüşmektedir?

4) Toplumsal eşitsizliği ve tahakküm biçimlerini açıklamada Bourdieu; Foucault, Althusser, Marx ve Weber gibi teorisyenlere alternatif bir bakış açısı getirebilmiş midir?

5) Değişik alanlardaki (siyaset, eğitim, akademi, toplumsal cinsiyet) tahakküm ilişkileri nasıl yeniden üretilmektedir ve bireyler bu kabulleri nasıl eleştirmeden içselleştirmektedir?

6) Bourdieu perspektifi, iktidar ilişkilerini yaratan derin yapıları ve bunun devamını sağlayan mekanizmaları gün yüzüne çıkarmada bir anahtar olabilir mi?

7) Teori ve pratiği bir arada kullanan Bourdieu devlet, toplumsal cinsiyet ve eğitim alanlarına farklı bir bakış açısı getirebilmiş midir?

Söz konusu sorular, Bourdieu'nün çalışmaları ve eserleri kapsamında tartışılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

PIERRE BOURDIEU VE SOSYOLOJİK PERSPEKTİFİ

2.1. PIERRE BOURDIEU (1930-2002)

Fotoğrafçılığın toplumsal kullanımından müstakil konut piyasasına Fransız yükseköğrenimindeki kültürel eşitsizliklerden Cezayir Kabiliye toplumundaki erkek egemenliğine kırk yıllık kariyeri boyunca Bourdieu, sosyal bilimlerde çok sayıdaki düşünür arasında önemli bir yere sahip olmuştur. 1930 yılında Fransa'nın Béarn taşrasında doğup, bulduğu burs imkânlarıyla Fransa'nın en saygın okulu olan Ecole Normale Supérieure'de okuyan ve o ortamda hoş karşılanmasa da dönem arkadaşları arasından sıyrılıp, önemli bir kuramın altına imzasını atarak College de France'da Sosyoloji Kürsüsü'nde görev yapan Bourdieu'nün öğrenim ve mesleki hayatını incelemek kuramlarını anlamada bir anahtar olacaktır.

Bu bölümde Bourdieu'nün öğrenim ve mesleki hayatı üç alt başlıkta incelenmektedir: İlk bölümde genel olarak doğduğu yer, okuduğu okullar ve profesyonel hayatı ile eserlerine yer verilmektedir. İkinci olarak O'nu etkileyen ve felsefeden sosyolojiye geçmesine neden olan entelektüel arka plan anlatılmaktadır. Üçüncü kısımda ise son on yılında akademik kimliğinden aktivist aydına dönüşmesinin nedenlerinden bahsedilmektedir.

2.1.1. Bourdieu'nün Hayatı ve Eserleri

1 Ağustos 1930 yılında Güneybatı Fransa'da Pireneler'in (Pyrénées-Atlantique) Denguin şehrinin uzak bir dağ köyü Béarn'de doğan Bourdieu, önceleri tarım işçisi daha sonra postacı ve postane müdürü olarak görev yapan bir babanın tek çocuğu olarak dünyaya gelir. İlk olarak oldukça seçkin bir liseye (Lycée de Pau) daha sonra da Paris'in en ünlü ortaöğretim kurumlarından biri olan Lycée Louis-le-Grand'a³ kabul edilir (Calhoun, 2014: 84).

Bourdieu, 1951 yılında felsefenin Fransız entelektüel dünyasında yükselişte olduğu bir zamanda Fransa'nın en saygın okullarından olan "Ecole Normale Supérieure'e"⁴ (ENS) Paris'e felsefe okumaya gider.

³ Lycée Louis-le-Grand Fransa'nın Ecole Normale Supérieure (ENS) gibi ünlü elit okullarına hazırlık sınıfıdır. ENS'e girebilmek için öncelikle bu hazırlık sınıfından geçmek gerekir.

⁴ Fransa'da en saygın yükseköğrenim kurumlarından biri olan Ecole Normale Supérieure (Seçkin Yüksek Öğrenim Kurumları); Napoléon tarafından kraliyet lise öğretmenlerini yetiştirmek üzere

Sınıfın en çalışkanı olmasına rağmen seçkin ailelerin çocuklarının bulunduğu bu okulda, taşradan burs aracılığıyla gelmesinden ve taşra aksanından dolayı hoş karşılanmaz ve arkadaşları tarafından aşağılanır (Riding, 2002). Maruz kaldığı bu deneyim Fransa'daki kalıplaşmış kuralları ve kodları olan “entelijansiya” (aydınlar topluluğu) sorgulamalarının başlangıcını oluşturur. New York Times Gazetesi'ne verdiği röportajda yaşadıklarının hayatına nasıl etki ettiğini şöyle dile getirir: *“Yaptıklarımın ve ürettiklerimin çoğu École Normale’e tepki olarak. Bir sosyolog olmasaydım, gerçek bir entelektüel karşıtı olurdum. Bu dünya tarafından çoğu kez dehşete düşürüldüm.”* (Eakın, 2001). Bu dünya tarafından dışlananlar arasında Bourdieu gibi seçkin aileden gelmeyen Bourdieu'nün dönem arkadaşı Jacques Derrida da (Fransız filozof, edebiyat eleştirmeni, yapıbozumu -déconstruction- olarak bilinen eleştirel düşünme yönteminin kurucusu) ENS'ten yüksek dereceyle mezun olup dünya çapında ün yapmış olmasına rağmen Parisli seçkin aydınlar arasında yabancı kalır. İkisi de akademik konumlara gelebilmek için çok çaba sarf eder. Derrida'nın önemli felsefe kürsülerinde çalışması yıllarca engellenir ve dünyanın en etkili bilgini kabul edildikten sonra bile ikincil konumlarda hocalık yapar (Calhoun, 2014: 84).

Bourdieu; çok başarılı bir öğrenci olarak lise felsefe öğretmenliği sınavını (agrégation) kazanır. Bir yandan felsefe tezini hazırlarken bir yandan da bir yıl boyunca Moulins Lisesi'nde felsefe öğretmenliği yapar. Felsefe yıllarında dahi kendisini, Fransız entelektüel alanını ele geçiren egemen teorilerin karşısında konumlandırır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Fransa'sında, dominant felsefi akım olan Sartreci varoluşçuluk-bireycilik yerine Edmund Husserl ve Maurice Merleau-Ponty'nin başını çektiği “kavram felsefesine” yönelir (Wacquant, 2014: 53). 1954 yılında tamamladığı ENS'te Louis Athusser ile birlikte epistemoloji ve bilim tarihi üzerine çalışır (Dursun, 2018: 69).

1955 yılında zorunlu askerlik görevi sebebiyle Cezayir'e gönderilmesi Bourdieu'nün felsefeden sosyal bilimlere geçişindeki en önemli dönüm noktalarından bir tanesidir. Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın doruklara ulaştığı 1956-1962 yıllarında Fransız ordusunda bulunan Bourdieu burada Cezayir'deki sömürgeci

kurulan ve Fransa'ya özgü Grandes Ecoles (ünlü elit okullar) yapılanmasına dâhil okullardan biridir. Fransa'nın önde gelen entelektüellerini ve kamuya yüksek yöneticileri yetiştirir. Bugün halen üniversite dışı özerk yapılanma vasıflarını korumakta olup Fransa'nın en itibarlı eğitim kurumlarından bir tanesidir.

yönetime ilişkin hem etnografik hem de istatistiksel çalışmalar yapar (Dursun, 2018: 69). Cezayir'deki sömürge yönetiminin ve savaşın korkunç yüzüyle karşı karşıya gelen Bourdieu, sömürgeci kapitalizm (Fransa) ve yerli milliyetçilik (Cezayir) arasındaki çatışmaların yol açtığı toplumsal felaketi anlamak için sosyolojiye ve etnolojiye yönelir (Wacquant, 2014: 53). Nitekim ilk kitabını “Sociologie D’Algérie (Cezayir’in Sosyolojisi) 1958 yılında burada yazar. Daha sonra Alain Darbel ile “Travail et Travailleurs en Algérie (Cezayir’de Çalışma ve Emekçiler) ve Abdel Malek ile birlikte “Le Déracinement: La crise de l’Agriculture Traditionnelle en Algérie (Köksüzleşmek: Cezayir’de Geleneksel Tarımın Krizi) adlı eserlerini kaleme alır. Söz konusu kitaplarda, kapitalizmin ve bağımsızlık mücadelelerinin pre-kapitalist toplumlarda yarattığı değişimleri; kentleşme, emek, işçiler üstünden anlatır (Jourdain ve Naulin, 2016: 8) ve yerli kültürün sömürgeci yönetimden kaynaklanan yapısal dönüşümlerini ve ortaya çıkan toplumsal, kültürel yıkıntıları ortaya koyar (Calhoun, 2002). Bu çalışmalarda genç bir bilim adamı olan Bourdieu, Cezayir’de sömürgeci dönüşüme ilişkin hem etnografik hem istatistiksel çalışmalar yaparak ilk saha deneyimlerini gerçekleştirir. 1958-1960 yılları arasında Cezayir Edebiyat Fakültesi’nde asistanlık yaparken aynı zamanda Kabil toplumu üzerine antropolojik çalışmalar yaparak sosyolojik kuramının temellerini attığı “Esquisse d’une théorie de la pratique” (Bir Pratik Kuram Denemesi) adlı kitabını 1972 yılında kaleme alır. Bu eser, insan eylemleri, cinsiyete dayalı ilişkiler, tahakküm gibi Bourdieu kavramlarının ilk denemelerinin yer aldığı önemli bir eser niteliğindedir.

Cezayir Savaşı’nın bittiği 1960 yılında Paris Sorbonne Edebiyat Fakültesi’ne dönen Bourdieu, dönemin ünlü Fransız sosyolog ve filozofu olan Raymon Aron’un asistanı olur ve O’nun destekleri sayesinde kurumsal kariyer yapabilme imkanına ulaşır (Calhoun, 2014: 85). Aynı zamanda aynı yıl açılan Centre de Sociologie Européenne’in (Avrupa Sosyoloji Merkezi) genel sekreterlik görevini de sürdürür. 1964 yılında “Ecole Pratique des Hautes Etudes’de” (EPHE)⁵ araştırma direktörü olan Bourdieu; Minuit Yayınları’nın editörlüğünü de yapmaya başlar. 1992’ye kadar Bourdieu ve ekibi yayınlarını burada yayınladılar (Jourdain ve Naulin, 2016: 9). Bu dönemde okullaşma, eğitim, entelektüeller, sanat, siyaset sosyolojisi, sosyal sınıflar, kültürel adetler gibi alanlara kaymaya başlar ve bu alanlarda saha çalışmalarını gerçekleştirerek “kültürel sermaye, sosyal eşitsizlik, sembolik güç” gibi kavramların

⁵ Sosyal Bilimler alanında sadece yüksek lisans ya da doktora seviyesinde öğrenim yapılan Fransa’nın en saygın yükseköğrenim kurumlarından biridir.

alt yapısını oluşturur. 2 Kasım 1962 yılında Marie-Claire Brizard ile evlenir (Ünal, 2004: 21). Doğan üç oğlu da (J rome Bourdieu, Emmanuel Bourdieu, Laurent Bourdieu) babaları gibi Ecole Normale Sup rieur'de okurlar ve Fransız entelijansiyasının bir parçası haline gelirler (Poncet, 2004).

1964 yılında Jean-Claude Passeron ile birlikte yayınladığı “Les h ritiers: Les  tudiants et la culture” (Varisler: Öğrenciler ve Kültür) kitabı sayesinde hem akademik hem de ticari anlamda önemli bir başarıya ulaşıır. Daha sonra sanat sosyolojisiyle ilgilenerek müzeler, müze ziyaretleri yapan insan profilleri çerçevesinde “Bir Ortalama Sanat: Fotoğrafin Toplumsal Kullanımı  zerine Bir Deneme” ve “Sanat Sevdası: Avrupa Sanat Müzeleri ve Ziyaretçi Kitle” olmak üzere iki eser kaleme alır. Wacquant'ın da dile getirdiği gibi Bourdieu'n n bu alanlarla ilgilenmesinin temel nedeni Batı'nın savaşı sonrası zengin toplumlarında “kültürel sermaye”nin yani burjuva kültürü alıp iyi okullara gitmenin, hayattaki fırsatlara erişmede temel bir belirleyici olduğunu fark etmesi ve eēitsiz kültürel sermaye dağılımının bireysel yetenek ve akademik meritokrasi adı altında toplumsal hiyerarşiyi meşrulaştırmaya yardımcı olduğunu düşünmesidir (Wacquant, 2014: 55).

1968 yılında, hocası Raymon Aron ile yolları ayrılınca “Eğitim ve Kültür Sosyolojisi” adlı merkezi kurar ve aynı yıl Jean-Claude Chamboredon ve Jean-Claude Passeron ile birlikte “Le M tier de Sociologue Pr alables Epist mologique” (Sosyolog Mesleği: Sosyolojik  nc ller) adlı eseri yayımlar (Jourdain ve Naulin, 2016: 10). Eğitim sistemi, okullar ile ilgili çalışması ve makaleleri olmasına rağmen ENS'te Louis Althusser'in başlattığı ve bir gelenek haline gelen Fransız Komünist Partisi'ne  ye olmaz; 1968 olaylarına ve toplumsal tartişmalara katılmaz (Dursun, 2018: 71). 1970'te Passeron ile eğitim sistemi ve okul üstüne daha kuramsal ve teorik arka planı olan “La Reproduction: Elements pour une th orie du syst me d'enseignement” (Yeniden  retim: Eğitim Sistemi Kuramı için ögeler) kitabını yayımlarlar. Bu kitapta okulun fırsat eēitliđi yaratmaktan ziyade toplumsal hiyerarşinin yeniden üretilmesine ve toplum nezdinde toplumsal eēitsizliđin meşrulaştırılmasına katkıda bulunduğunu dile getirirler (Bourdieu ve Passeron, 1970).

1970'li yıllar Bourdieu'nün gitgide daha merkezi konuma oturduğu ve eserlerinin yankı uyandırmaya başladığı bir dönemdir. Dönemine göre çağdaşlarından daha fazla ses getirmesinin sebebi etrafında toplamayı başardığı,

çalışmalarına katkıda bulunan ve düşüncelerini yaymasını sağlayan en iyi sosyologlarla birlikte çalışmasıdır (Jourdain ve Naulin, 2016: 11). Özellikle 1975 yılında kurduğu “Actes de la Recherche en Sciences Sociales” adlı dergi hem kendi çalışmalarının hem meslektaşlarının ve öğrencilerinin çalışmalarının yayınlandığı hem de eserlerini dünyaya gösterme fırsatı bulduğu bir mecra olmuştur. Fakat dergi kurulduktan sonra ilk çalışma arkadaşlarıyla (Passeron, Chamboredon, Boltanski, Grignon...) fikir ayrılıkları yaşamaya başlayan Bourdieu dergide otoriter olmakla, çalışma arkadaşlarının işlerini kendine mal etmekle ve eleştirileri kabul etmemekle itham edilir (Leroux, 2001; Costey ve Fossier, 2003).

1979 yılında en önemli eseri olan “La Distinction: Critique Sociale du Jugement” adlı çalışmasında toplumsal sınıflar arasındaki kültürel sermaye farklılıklarından ortaya çıkan beğenileri, toplumsal eylemleri, öne çıkan sosyal problemleri ortaya koyarken Bourdieu kuramında merkezi öneme sahip olan “habitus” ve “sermaye” kavramlarını kullanır (Jourdain ve Naulin, 2016: 11). Eserlerinin olgunluk döneminde, 1981 yılında, College de France kürsüsüne atanır.

Bourdieu hayatının son on yılında akademisyenlikten angaje yani aktivist bir aydına dönüşerek önce 1993 yılında toplumsal acılara maruz kalan, dışarda kalıp ötekileştirilen bireylerin yaşamlarından kesitler sunan “La misère du monde” (Dünyanın Sefaleti) adlı eserin editörlüğünü yapar (Jourdain ve Naulin, 2016: 12). Daha sonra toplumsal hareketlerde grevcilerin yanında yer alır; işsizler hareketine ve küreselleşme karşıtlarına destek verir ve 1990’lı yıllarda Fransa ve Avrupa siyaset sahnelerinde daha fazla görünmeye başlar.

1993’te Centre National de la Recherche Scientifique’ten (Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi) nadiren sosyal bilimlerde araştırma yapanlara verilen Altın Nişanını almaya hak kazanır. Bu ödülün Bourdieu’ye verilmesi Swartz’a göre (2001: 46), Fransız camiasında sosyolojinin bir bilim olarak tekrar itibar kazanmasının ve Bourdieu’nün de bu alanın önde gelen sosyoloğu olarak kabul edilmesinin bir göstergesidir.

Bourdieu, araştırma konularına ve kavramlarına sadık kalmakla birlikte, zaman içinde yayınladığı eserlerin biçim ve yazım tarzını değiştirir. 1980’lerle 1990’larda yayınladığı pek çok eseri; söyleşilerinin, derslerinin ve konferanslarının derlenmesinden oluşmaktadır (Bourdieu, 1990, 2006, 2012, 2014; Bourdieu ve

Wacquant, 2014). Giderek önceki eserlerine damgasını vuran son derece biçimsel ve ağdalı bir dilden oluşan yazım tarzı yerine, söyleşi biçimini tercih ederek konuşma tarzında eserler ortaya koyar. 23 Ocak 2002’de yaşamını yitirdiğinde geride 343 yayın bırakmıştır (Libération Gazetesinden akt.: Jourdain ve Naulin, 2016: 3).

2.1.2. Felsefeden Sosyolojiye Geçiş: Entelektüel Arka Plan

Bir teori, bir kavram, bir metin üretildiği alanın kültürel, sosyal, entelektüel alanlarından beslenir ve üretildiği bağlamın kodlarını içinde barındırır. Eğer bir metin, bir teorisyen bağlamları dışında uluslararası anlamda dolaşıma sokulmuş ve üretim alanlarından koparılmışsa alıcıların da farklı bir bağlamda; ulusal, entelektüel kodlarda yetişmiş olmalarından dolayı kavramları, teorisyeni yeniden yorumlamak yanlış anlamalara neden olabilir (Bourdieu, 2002: 4). Bu yüzden Bourdieu çalışmalarını anlamlandırırken mutlaka beslendiği entelektüel alanın okuması da yapılmalıdır. Aksi takdirde kavramlar eksik ve kırılğan olur; metni ya da kavramları yeniden yorumlamak zorlaşır.

Bourdieu çoğu röportajında kişi olarak yaşadığı deneyim ile kendisinin entelektüel projesi arasındaki ilişkiyi sıklıkla dile getirir (Jenkins, 1992: 3). Dolayısıyla Bourdieu’nün öğrencilik ve mesleki yıllarını, entelektüel gelişimini ve özellikle felsefeden sosyolojiye geçişini anlayabilmek için Louis Pinto’nun (1998: 19-43), David Swartz’ın (2011: 37-43) ve Richard Jenkins’in (1992: 4-10) yaptığı gibi eğitimi boyunca yani 1950-1960’lı yıllarda Fransa’daki felsefe dünyasına bakmak gerekir.

Teori dünyasındaki değişimler ile toplumsal ve ekonomik alanlardaki hızlı gelişmeler birbirine paralel ilerler. Nitekim İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra tarıma dayalı bir ülke olan Fransa’da maddi ve materyal modernleşme hızla gerçekleşir. Kentli ve endüstriyel bir ülke haline gelen ve ekonomik anlamda bolluk yaşayan Fransa’da hayat tarzlarında da değişiklik olur. Bundan dolayı yeni kitle kültürü biçimlerini, tüketim toplumunu analiz eden farklı toplum teorileri ortaya atılır (Best ve Kellner, 2016: 38-39).

Bourdieu’nün ENS’e girdiği 1950’li yıllarda Fransız sosyolojisinin kurumsal temelleri çok zayıf olmakla birlikte Durkheim’ın bıraktığı zengin miras, daha İkinci Dünya Savaşı başlamadan en parlak mirasçılarının ölmesi ve sosyolojinin Fransız akademi kurumu içindeki sıra dışı konumu yüzünden itibarını yitirmiştir (Karady’dan

akt. Swartz, 2011: 37). 1950’de Fransa’nın tamamında sadece dört sosyoloji kürsüsü bulunmakla beraber (Amiot, 1984: 281-282) Sorbonne kürsüleri George Gurvilch ile Georges Davy’nin elindeydi. Fakat Bourdieu gibi normalienler⁶ için bu teorisyenler yalnızca sosyolojiyi küçümsemelerine neden olmaktaydı. Çünkü bu düşünürler ENS’liler gözünde entelektüel açıdan meşru bir konuma sahip değillerdi (Bourdieu, 2014: 39).

“Öğrencilik yıllarımda Durkheim’cı ekolün son temsilcisi olan Georges Davy sosyolojiyi küçümsememize neden oluyordu. Sosyal Bilimlerin küçümsemesi 60’lı yıllara kadar devam etti. O devirde ne teorik ne ampirik bir yönelimi olan vasat bir sosyoloji vardı. O zamanın sosyologları felsefede başarısız olduktan sonra sosyolojiye yönelmişti.”

Bu yüzden 1950’li yıllarda fenomenolojinin Sartrecı varoluşçuluk tarafı ve Marksizm; Fransız entelektüel dünyasına hâkim olmasına rağmen Bourdieu, felsefe öğreniminin ilk yıllarında dahi kendisini egemen teorilerin yani özne merkezli Sartrecı varoluşçuluğun karşısında konumlandırdı. Bourdieu’ye göre akademi yönelimli kurumsallaşmış felsefe “içi boş bir hümanizm” ve hep aynı belirsiz şemaları sunan; kurumsallaşmış iktidarlara -özellikle üniversite kurumundaki-, kutsanmış normlara cevap üretemeyen bir öğretiydi. Bu yüzden varoluşçuluktan bıkan ve Ecole Normal Supérieur’den mezun olan bu yeni genç felsefeciler klasik düşünürleri okumanın ötesinde felsefeye farklı anlamlar katmanın yolunu aradılar (Bourdieu, 2014: 36-37). Ne olursa olsun Bourdieu’nün felsefe eğitimi alan bir sosyolog olduğunu unutmamak gerekir; fenomenolojist Merleau-Ponty’ye önem vermesinin nedeni de budur (Swartz, 2011: 50). Felsefe çalışmalarında sosyal bilimlere ciddi yer veren Merleau-Ponty, genç Bourdieu üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Hatta Bourdieu, entelektüel eğitiminin ilk yıllarında en etkili olan esin kaynaklarının felsefeye bilim ve tarihi ekleyerek farklı bir yol çizen Merleau-Ponty, Gaston Bachelard, Georges Canguilhem, Jules Vuillemin gibi bilim felsefecileri olduğunu dile getirir (Bourdieu, 2014: 37).

Bourdieu’nün felsefeden sosyolojiye geçişi kişisel düzeyde Cezayir’e askerlik görevi için gitmesi ve pek çok Fransız entelektüeli gibi bu yürütülen savaşa karşı çıkmasıyla başlar. Sömürgeci, kapitalist Fransa ile buna karşı koymaya çalışan yerli milliyetçi Cezayir arasındaki çatışmaların yol açtığı toplumsal felaketleri anlamak için sosyolojiye ve etnolojiye yönelir (Wacquant, 2014: 53). Cezayir’den döndükten

⁶ Ecole Normal Supérieur’de okuyanlara “normalien” adı verilir.

sonra Sorbonne Üniversitesi'nde Profesör olan Raymon Aron gibi akademik dünyada güçlü birinin onu desteklemesi ve asistanı olarak yanına almasıyla Bourdieu fikirlerini geliştirebilme imkânı bulur. Bourdieu ve Aron'un siyasi görüşleri⁷ tamamen birbirine zıt olsa da Aron kurduğu "Avrupa Tarihsel Sosyoloji Merkezi"nin başına Bourdieu'yü getirir ve Bourdieu daha sonra sürekli birlikte çalışacağı Jean-Claude Passeron, Monique de Saint Martin, Luc Boltanski gibi isimlerle burada tanışır ve ekibini kurar (Swartz, 2011: 41-42).

Entelektüel düzeyde Bourdieu'nün felsefeden kopuşu, 1960'lı yıllar Fransız akademik alanında varoluşçuluk ve fenomenolojinin güç kaybettiği buna paralel olarak sosyal bilimlerin, toplumsal normların öneminin Fransa'da yarım yüzyıllık bir zayıflamanın ardından yeniden doğuşuyla mümkün olur (Best ve Kellner, 2016: 39). "Yapısalcı Devrim" bayrağı altında, karşılaştırmalı mitolojide Georges Dumezil, tarihte Fernand Braudel, fenomenolojide Edmund Husserl, antropolojide Lévi-Strauss, dilbilimde Ferdinand de Saussure ve psikanalizde Jacques Lacan sayesinde filozofların dahi kayıtsız kalamayacağı Durkheimci bir toplum ve itibarlı bir kültür bilimi projesi canlandırılır ve güncelleştirilir (Wacquant, 2014: 54).

Fransa'da, Durkheim'in ölümünden sonra toplum dışına itilen bir bilim haline gelen sosyoloji, yapısalcı teoriyle ve Lévi-Strauss'la beraber bilimsel ve toplumsal açıdan meşruiyetini yeniden sağlar:

"60'lı yıllardaki değişimde yapısalcılık çok önemli bir rol oynadı. İlk defa bir sosyal bilim, saygı duyulan, hatta egemen bir bilim dalı olarak kendini kabul ettirdi. (...) Lévi-Strauss insan bilimlerini sadece yüceltmekle kalmıyordu; temel perspektifine Saussure ve dilbilimin referanslarımızı koyarak filozofların dahi kayıtsız kalamayacağı itibarlı bir bilim inşa ediyordu (Bourdieu, 2014: 39)."

Sonuç olarak; küçük bir köyden Paris'e gelmesi ve burada en saygın okullardan biri olan ENS'te felsefe eğitimi alması; İkinci Dünya Savaşı sonrası Fransa'daki entelektüel hava; yapısalcılık devrimiyle Lévi-Strauss'un sosyoloji ve antropoloji disiplinine kazandırdığı saygınlık; Cezayir'de deneyimlediklerini akrabalık bağları, ritüeller, kapitalizm öncesi ekonomi biçimler gibi konularla birleştirmek istemesi ve bu yönde nicel anketler yaparak etnolojik gözlemlerle harmanlaması Bourdieu'yü felsefeden sosyolojiye kaydıran en güçlü etmenlerdir.

⁷ Bourdieu, Fransız siyasi çizgisinin solunda yer alırken, Raymond Aron merkez sağda yer almaktaydı. Bourdieu'nün Passeron'la birlikte yazdığı "Les Héritiers" kitabında Fransız üniversiteleri, öğrenci kültürünün sınıf temelli oluşu ve Aron'un temsil ettiği kamusal entelektüeller eleştirilince araları bozulur. 68 öğrenci ayaklanmalarında ise tamamen köprüleri yıkarlar (Swartz, 2011: 42).

2.1.3. Son Yılları: Angaje-Aktivist Bir Aydın

1940'ların sonu 1950'lerin başlarında politize olan Fransız entelektüel hayatı, Marksist sınıf tahlilini benimseyip Komünist Parti yandaşları olanlar ve onunla bağlantılı işçi sendikalarına üye olanlarla, Stalinci baskıyı reddedip özgürlükleri savunanlar ve ayrı bir komitede kendilerini var edenler olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı (Swartz, 2011: 34). Siyasi atmosferden en çok etkilenen yerlerden biri olan ENS de bu tartışma ortamının dışında kalamayıp aksine herkesi saflarını belirlemeye, işçilerden mi yoksa sağdan mı olduğuna karar vermeye çağırıyordu (Eribon, 1991: 33). 1949'da ENS'ye giren ve ENS komünist hücresinin başı olan Le Roy Ladurie (1982: 79), öğrenciler üstünde baskı kuran ateşli komünistlerden biri olarak öğrencilerin %20'sinin toplantılara katılmasa bile partiye üye olduğunu belirtmekteydi. Öğrencilerin birbirleri üzerindeki baskısı dışında, ENS'nin saygın öğretim üyelerinden bazılarının da Marksizm ve fenomenoloji uzmanı olarak öğrencilerin partiye çekilmesinde ve Komünist Parti üyeliğinin cazip hale gelmesinde büyük payı vardır (Eribon, 1991: 31-32).

Marksizm'i yapısalcı teoriyle birleştiren Louis Althusser de (Best ve Kellner, 2016: 39), danışmanlık ettiği çok sayıda öğrenci üzerinde etkili olmuş; Michel Foucault, büyük ölçüde Althusser'in etkisiyle aktif olmasa bile partide yerini almıştı (Eribon, 1991: 50-51). Althusserci Marksizm'in Fransız entelektüel alanına egemen olduğu sıralarda Bourdieu; seminerlerine, derslerine katılmış ve pek çok konuda birlikte çalışmış olmasına rağmen Althusser'in etkisi altına girmez ve Althusser'i acımasızca eleştirmekten de geri durmaz (Bourdieu, 1975: 67). Öte yandan tüm bu eleştirilerine rağmen Bourdieu'nün eserlerini yazarken Marksist ve Althusserci jargondan ve düşünceden etkilendiği aşikârdır.

Bununla beraber Bourdieu çağdaşı olan pek çok "normalien" in aksine partiye üye olmadığı gibi Derrida'nın da aralarında bulunduğu pek çok arkadaşıyla beraber Stalin döneminin baskısından kurtulmak ve Ecole Normal'de özgürlükleri savunmak için ayrı bir komite kurarlar (Bourdieu, 2014: 35-36).

"(...) 50'li yıllar baskın bir Stalinizm dönemiydi. Bugünlerde her biri sert antikomünist olan pek çok sınıf arkadaşım o zamanlar Komünist Partisi' ndeydi. Stalinci baskı öylesine asap bozucu bir hal almıştı ki ENS'te (Bianco, Comte, Derrida, Pariente ve diğerleri) özgürlükleri savunan bir komite kurmuştuk. Le Roy Ladurie bu komiteyi okuldaki Komünist Parti hücreğine ihbar etmişti..."

Fransız Yüksek Öğrenimine yaptığı eleştiriler; okulların demokratikleşme yerine toplumsal eşitsizlikleri derinleştirdiğine dair yazdığı yazılar (Bourdieu ve Passeron, 1964) 1960'lı yıllarda Fransız öğrenci protestoları üstünde etkili olsa da Bourdieu bu eylemlerin merkezinde yer almaz ve ne 68 öğrenci hareketlerinde ne de toplumsal hareketlerde aktif olarak bulunmaz. O'nun politikaya yaklaşımı yeni bilgiler üreterek ve kurumların itaat yaratan gizli tahakküm şekillerini ortaya çıkararak müdahale etme yönünde olur (Calhoun, 2014: 85).

Ne var ki, Bourdieu hayatının son on yılında akademisyenlikten angaje hatta aktivist bir aydına dönüşür. 1980'li yıllarda İngiltere'de Margaret Thatcher'ın, Amerika'da Donald Reagan'ın refah devletine yaptığı saldırı Batı Avrupa'ya yayılırken Fransa'da da sosyalistlerin dahi savunuculuğa başladığı refah devletinin hem büyüklüğünü hem de sorumluluklarını azaltacak piyasa odaklı reformlar gündeme gelir. Eserlerinin büyük bir bölümünde devlet iktidarını eleştiren Bourdieu de; küreselleşmenin yeni dönemini ve devlet harcamalarındaki mali kısıtlamaları toplumların refahı için daha fazla tehdit edici olarak görmeye başlar (Calhoun, 2002).

1993 yılında refah devletinden kopmanın yarattığı güvencesizlikten dolayı toplumsal acılara maruz kalan, dışarda kalıp ötekileştirilen bireylere seslenen ve marjinalleşmiş bireylerin yaşamlarından kesitler sunan “La misère du monde” (Dünyanın Sefaleti) adlı eserin editörlüğünü yapar ve toplumsal sefalet içindeki bireylerin -göçmenlerin, işsizlerin, emekçilerin- sözcüsü konumuna gelir (Jourdain ve Naulin, 2016: 12). Kitabın çok satarak ilgiyi üstünde toplaması; kitabın başarısını sürekli gündemde tutan medyanın verdiği önem Bourdieu'ye halkın entelektüeli olarak yeni bir görünürlük seviyesi kazandırır (Swartz ve Zolberg, 2005: 23).

68 hareketine katılmamasına rağmen Bourdieu, 1990'lı yıllarda aktivist bir aydına dönüşerek toplumsal hareketlerde grevcilerin yanında olur; işsizler hareketine ve küreselleşme karşıtlarına destek verir. Fransa ve Avrupa siyaset sahnelerinde daha fazla görünmeye başlayan Bourdieu, neoliberalizme ve kamu hizmetlerinin kaldırılmasına eleştiriler getirerek entelektüel bir referans haline gelir (Wacquant, 2014: 56). “Karşı Ateşler” (2015) adlı eserinde neoliberal söyleme karşı güçlü bir şekilde durarak küreselleşme karşıtı tavırlarının bir derlemesini yapar ve bu militan tavrını destekleyecek şekilde de 1996 yılında “Televizyon Üzerine” adlı polemik kitabını yayınlar.

2.2. BİLİM YAPMA METODOLOJİSİ

Pierre Bourdieu şöhretini, geliştirmiş olduğu toplumsal dünya kuramına ve kültürel sermaye olanakları ile kurumlar aracılığıyla üretilen, yeniden üretilerek meşrulaştırılan iktidar ilişkilerini ortaya çıkaracak eleştirel sosyolojisine borçludur. Bourdieu'yü sosyal bilimler için en önemli kılan şey bilim yapma metodolojisinin özgünlüğüdür. Bourdieu, Durkheim'ın izinden giderek sosyolojinin bir disiplin olarak var olması için uğraşır ve ürettiği bilgilerin bilimsel olma koşulları üstüne düşünür (Bourdieu, 2014b).

Bunu yaparken kuramsal ve metodolojik açıdan karşıt gibi görünen nesnelcilik-öznelcilik, toplum-birey, teori-pratik, yapı-fail, yapısalcılık-varoluşçuluk, Marx-Weber ikiliklerini bir potada eritir ve bütüncül bakış açısıyla toplumsal olayları analiz eder. İkinci olarak Bourdieu; Marx, Weber ve Durkheim'ı “toplumsal bilginin epistemolojik ve mantıksal ilkelerini” paylaştıkları noktasında birleştirerek onların sosyolojik bilgi kuramlarını, Chamboredon ve Passeronla birlikte yazıkları *Le Metier de Sociologue* (1968: 15-18) adlı eserde “bilinçsizlik ilkesi” adını verdiği bağlamda kesiktirir.

Bilinçsizlik ilkesi; toplum hayatına dair bilimsel açıklamanın, sıradan gündelik algılarla, bireysel fikirlerle ya da niyetlerle sınırlı olmaması demektir (Swartz, 2011: 60). Bu yüzden Bourdieu'nün sosyolojik metodu aktörlerin-faillerin bilincinde olmadığı ama onlar üstünde etkisi olan neden-sonuç ilişkilerini gün yüzüne çıkaran ifşa sosyolojisidir (Jourdain ve Naulin, 2016: 21).

Üçüncü olarak; toplumda bireye etki eden ve özgür karar verebilmesine mani olan sembolik şiddet ve sembolik düzen üstünde duran Bourdieu; kendisi de bir sosyolog olarak bilim yaparken ve sahada çalışırken sosyal bilimcileri bu durumdan nasıl kurtarabileceği üstüne fikirler üretir. Kendisi de simgesel bir iş olan bir sosyal bilim pratiği hayata geçirilirken, Bourdieu'nün şiddetle eleştirdiği tahakküm ilişkilerinin etkilerini yeniden üretmekten nasıl kaçınılacaktır? Bilim de dâhil bütün simgesel sistemler, iktidar ilişkilerini somutlaştırıyorsa, entelektüel pratikler bir çıkar ilişkisi benimsiyorsa (Swartz, 2011: 369) kendini tüm bunlardan soyutlayacak bir sosyal bilim nasıl inşa edilebilir? Bourdieu bu açmazlara cevaben metodolojisinin en ayırt edici yanlarından biri olan ve her sosyal bilimcinin bilim yaparken kullanması gereken bilimin “reflexivité” (düşünümsel) özelliğine dikkat çeker. Sağlam bir

toplum bilimi oluşturmak için, sosyal bilimcileri hangi kısıtlamaların etkilediğini (araştırmacının kimliği, bulunduğu entelektüel alan ve bağlı olduğu kurum) bilmek ve sosyal bilimcilerin entelektüel hayatın bir parçası olarak elde etmeye çalıştıkları bireysel çıkarlarının ürettikleri bilgiyi nasıl etkilediğini açığa çıkararak buna çözüm üretmek gerekir (Calhoun, 2014: 115).

Tüm bunlardan dolayı Bourdieu metodolojisini ve bilim yapma yöntemini kavramak toplumsal dinamikleri, toplumsal gerçekleri, toplumsal çatışmaları ve toplumların geleceğini anlamak adına önemlidir. Bu bölümde Bourdieu metodolojisi “ifşa sosyolojisi”, “düşünümsellik” ve “karşıtlıkların birleştirilmesi” olmak üzere üç alt başlık altında incelenecektir.

2.2.1. Rahatsız Eden Bir Bilim: İfşa Sosyolojisi

“Sosyoloji Bir Dövüş Sporudur” başlıklı belgeselde⁸; ‘eğer sosyolog her zaman biraz rahatsızlık veriyorsa, bunun nedeni, bilinçsiz kalınması yeğlenen şeylerin bilincine varmaya zorlamasıdır’ (Carles, 2001) açıklamasını yapan Bourdieu; sosyal bilimlerin özellikle sosyolojinin bilinmeyenleri ifşa eden bir dövüş sporu olduğu üstünde durur ve sosyolojiyi “rahatsız eden bir bilim” olarak tanımlar.

Yaptığı saha çalışmaları doğrultusunda edindiği deneyimlerden yola çıkarak Bourdieu, kuramını toplumsal dünyadaki üstü örtülen gizli kalmış tahakküm ilişkilerini açığa çıkarmak üstüne kurgular. Burada Bourdieu sosyal bilimcilerin var oluşlarıyla ilgili önemli bir dikatominin altını çizer: Sosyal bilimciler -sosyologlar- egemen sınıfların teknisyenleri midir? Yoksa verili iktidar ilişkilerini sorgulayarak görünmeyeni göstermeye çalışan, toplumu değiştirmek için uğraşan değerden yana sosyal bilimci midir? Toplumsal meseleler konusunda sorumluluk bilinci olan Bourdieu, bu tezde de sıklıkla üstünde durulacağı üzere egemen iktidar ilişkilerini sorgulayan sosyologlardan biri olmaya çalışır. O’na göre; sosyoloji eleştirel bir konumda durarak olayların üzerindeki örtüleri kaldırmalı, statükoyu bozarak sorun yaratan ya da birilerine sorun çıkararak bir bilim olmalıdır (Ünal, 2014: 162).

Bourdieu bu yönüyle Emile Durkheim ile aynı çizgidedir. Toplumsal olanı toplumsal olanla açıklayan ve bireylerin farkında olmadan kendilerini aşan bir toplum tarafından kısmen belirlendiklerini dile getiren Durkheim, “Sosyolojik

⁸ Pierre Carles’in, Bourdieu’nün fikrinsel ve siyasi görüşlerini anlattığı “La Sociologie est un Sport de Combat” Belgeseli, 2001, <https://www.youtube.com/watch?v=WiUXInyZhik>

Yöntemin Kuralları” (2012) adlı eserinde Bourdieu’nün de ileride eserlerinde yararlanacağı bilinçsizlik ilkesinden bahseder. Buna göre bireyler eylemlerini, beğenilerini, dünya görüşlerini sadece kendi iradelerinin bir sonucu gibi görseler de sosyolog bu söylemlere temkinli yaklaşmalı ve bireylerin kararlarını verirken aslında onlara etki eden toplumsal kodları, nesnel yapıları su yüzüne çıkarmalıdır.

Egemen iktidarın toplumsal mekanizmaları, kurguladığı söylemler görünür değildir. Bu anlamda bireyler bilinçsizlik ilkesine göre, kendilerini neyin kısıtladığının bilincinde değillerdir (Bourdieu, 2002a). Kendi başlarına günlük pratikleri arasında bunu fark edemezler dolayısıyla sistemin bir parçası ve üreticisi olarak iktidar olan söylemin askeri olurlar. Bu nedenle sosyologların görevi mevcut iktidar ilişkilerini her seferinde dile getirerek insanları uyarmaktır. Bourdieu’ye göre (2002a: 95) *“sosyolojinin bir rolü varsa o da ders vermekten ziyade, onlara mücadelelerinde kullanabilecekleri birtakım silahlar sağlamaktır.”*

Eğer bilim en temel şekilde evrendeki genel-geçer yasaları açığa çıkarma faaliyetiye; sosyoloji de A.Comte’un adlandırdığı gibi *“toplumsal fizik”*tir ve toplumsal dünyanın yasalarını açığa çıkarmalıdır (Koytak, 2012: 87). Böylelikle doğal gibi gösterilen ve sorgulanmasına imkân verilmeyen olguların (eşitsizlik, adalet, tahakküm sorunları vs.) aslında tamamen toplumsal olarak kurgulanmış olduğunu ifşa etmelidir (Bourdieu, 2002a: 45). Bu anlamda sosyoloji, yaşadığımız sosyal dünyaya dair yanlış kanaatleri sarsmak, sorgulatmak ve gerçek bilgiler kazandırmakla görevlidir. Sosyal bilimci toplumsal dünyada olup bitenleri, sıradan insanlara göründüklerinden farklı biçimde göstermelidir. Bourdieu (2016a: 34) bu düşünceleri şu sözlerle dile getirmektedir:

“Sosyoloji bilimsel işlevini ne kadar çok yerine getirirse iktidarlara hayal kırıklığına uğratma veya yalanlama şansına o kadar fazla sahiptir. Bu işlev, bir şeyin ya da birinin işine yaramak değildir. Sosyolojinin bir şeyin işine yaramasını istemek her zaman için onun iktidara hizmet etmesini istemektir. Oysaki onun bilimsel işlevi iktidardan başlayarak sosyal dünyayı anlamaktır. Bu, sosyal olarak yansız olmayan ve hiç kuşkusuz sosyal işlev yerine getiren bir işlemdir. Bunun nedenlerinden biri her iktidarın, etkinliğinin bir bölümünü -en küçük bölümünü değil- kendini oluşturan mekanizmaların bilinmemesine borçlu olmasıdır.”

Alıntıdan yola çıkılacağı üzere sosyoloji belli alanlarda egemenlik kurmuş iktidarların belletmek istediği kabulleri reddederek açığa çıkartmalı ve statükoya hizmet etmek yerine değişimden yana olmalıdır. İktidarların işini bozan sosyolojinin bu ifşa faaliyeti onu rahatsız eden bir bilim yapar. Örneğin; Fransız eğitim sisteminin

eşitlikten yana olmadığını aksine kültürel ve ekonomik sermayesi yüksek ailelerde büyüyen çocukların daha başarılı oldukları gerçeğini açığa çıkarmak yani çocukların başarı farklılıklarını “zekâ ideolojisine” bağlayan kalıplaşmış düşünceleri yıkmak teknokratların ve epistemokratların yani sosyolojik çalışmaları okuyan ve bunları finanse edenlerin çoğunun duymaktan hoşlanmayacağı türde gerçeklerdir (Bourdieu, 2002a: 20). Bourdieu başka bir örneği de bilim yapanlar üstünden verir. Bilimsel dünyanın da ödüllü bilim adamı olmak (Nobel ya da benzeri), itibarını arttırmak, tanınır olmak gibi ekonomik çıkarlara indirgenmeyen çıkarların yönlendirmeleriyle şekillenen bir rekabet yeri olduğunu göstermek, genellikle bilim adamlarının katıldıkları ve yaptıkları şeye inanmak için ihtiyaç duydukları bilimsel bir kutsallık bilgisini tartışma konusu etmek sosyolojiyi istenmeyen bir bilim yapar (Bourdieu, 2002a: 21).

Rahatsız etse de, istenmese de Bourdieu’ye göre sosyolojinin hedefi toplum yapısını, örtülü ya da açık tüm boyutları ile iktidar mekanizmalarından ve iktidar ilişkilerinden başlayarak anlamak olmalıdır. Çünkü Bourdieu kuramında sosyal sınıflar arasındaki karşıtlık, tahakküm (ekonomik ve özellikle kültürel tahakküm) üzerine dayanmaktadır (Ünal, 2014: 164). Sosyal bir sınıfın tahakkümü kendi sosyal düzen anlayışını, kendi bakış açısını diğer sınıflara kabul ettirme kapasitesidir. Bu durum tahakküm eden sınıf alanına göre değişerek özel sektörde patronlar, üniversite profesörleri, bürokratlar gibi farklı mesleklerden oluşabilmektedir (Ünal, 2014: 165). Bunları ifşa eden sosyolojinin önemi de bu noktada başlamaktadır.

Bilişsel ve zihinsel yapıların tahlili bir özgürleşme aracıdır ve sosyolojinin sunduğu olanaklar sayesinde bilişsel yapılara nüfuz edip bireylerin benimsemiş oldukları idrak (dünyanın nasıl algılanacağı), değerlendirme ve eylem (nasıl davranacağı) şablonlarını açığa çıkarıp düşüncenin sınırlılıklarına ulaşılabilir. Bu da düşünceleri, eylemleri sınırlayan veya kapatan ve eğitim sistemi tarafından devralınarak sürdürülen sosyal dikotomileri ifşa etmeye ve farkında olmaya neden olur (Bourdieu, 2014: 52).

2.2.2. DUALİZME KARŞI BÜTÜNSSEL BİR SOSYAL BİLİM

Bourdieu’nün çoğu zaman teknik ifadelerle yazılmış eserlerinde ortaya konulan fikirler ilk bakışta anlaşılmas ve yıldırıcı görünür. Ancak bu kadar fazla çeşitliliğin altında Bourdieu’nün yazılarına büyük bir tutarlılık ve süreklilik

kazandıran belirli teorik ilkeler, kavramsal araçlar ve bilimsel-siyasal niyet bulunur (Wacquant, 2014: 56). Bourdieu sosyolojisinin ayırt edici özelliği yönteminde dahi döneminin egemen teorilerine karşı mesafeli duruşu ve günümüze kadar birikerek gelip uzun yıllar süren tartışma çizgilerine damgasını vuran karşıtlıkları bir araya getirme çabasıdır.

Bourdieu'nün toplumsal eylem, yapı ve bilgi anlayışı kesinlikle düalizme karşıdır. Bourdieu kültürel olanaklar, egemen söylemler ve kurumlar aracılığıyla üretilen ve yeniden üretilen iktidar ilişkilerini ortaya çıkaracak eleştirel bir sosyoloji yazmaya çalışırken, metodolojik ve kuramsal açıdan da rakip anlayışlarla hesaplaşır (Wacquant, 2014: 57). Bilimsel uzmanlaşmaya ve bunun getirdiği iş bölümüne karşı olan Bourdieu bütünsel bir sosyal bilim önerisinde bulunur (Bourdieu ve Wacquant, 2015: 32). Bourdieu 'ye göre; yapmacık, indirgemeci ve tehlikeli olan bu zıtlıkların en belirgin olanları ve bu bölümde bahsedilecek ikilikler öznelcilik-nesnelcilik ve Marx-Weber karşıtlıklarıdır.

Çalışmanın bundan sonraki aşamasında bu karşıtlıklar ortaya konarak Bourdieu'nün bu dikotomilere getirdiği alternatif ilişkisel metot önermesi yer alacaktır.

2.2.2.1. Öznel/Nesnel Düalizmi

Bourdieu teorisini ve metodolojisini oluştururken sosyal bilim alanındaki bütün ayrımlara temel oluşturan öznelcilik ve nesnelcilik arasındaki muhalefetin ötesine geçmeyi amaçlayan yeni bir eylem anlayışı geliştirir. Bourdieu araştırmalarının hedefi yeni bir sosyolojiye götürecektir bir sentez geliştirmektir.

Bourdieu'ye göre, çeşitlilik arz eden sosyolojide istatistikî analizler yapıp matematiksel modeller gerçekleştiren nesnelciler ya da somut betimlemeler yapan öznelciler bir arada bulunur. Tüm özelliklerin tek bir kişide toplanması ender bir şey olacağı için sosyologlar kendilerinin en iyi yaptıkları şeyi sermayeleri doğrultusunda dayatarak teorik karşıtlıklar oluştururlar. Olgulara tek taraflı bakmalarından dolayı da uyguladıkları bilimin kısmî bir tanımını dayatmaya çalışırlar (Bourdieu, 2014: 76). Bu temel dikotomi materyalizme karşı idealizm, ekonomizme karşı kültüre vurgu, nedensel açıklamaya karşı yorumlayıcı anlama gibi başka bir dizi karşıtlıkla paralellik içindedir (Bourdieu, 2014a: 44). Gerçekte, bu ikili kavramlar gerek gündelik gerekse bilimsel sağduyu içinde o kadar derinlere kök salmıştır ki, sosyal

bilimcinin bu yanlış alternatiflerden kaçmak istemesi durumunda sürekli olarak bilimsel sağduyu içinde olması gerekmektedir.

Tablo 1: P.Bourdieu'ye göre Özne/Nesnel İkiligi⁹

NESNELCİLİK	ÖZNELCİLİK	İLİŞKİSEL METOT Habitus Sermaye Alan
Lévi-Strauss	Sartre	
Saussure Durkheim Marx	Cassirer Sapir Whorf	
Yapısalcılık Teorisizm İşlevselcilik	Varoluşçuluk Fenomenoloji Etnometodoloji	
Marksizm Ampirizm Pozitivizm Materyalizm	İdealizm	
Madde	Fikir	
Kendi içinde sınıf	Kendi için sınıf	
Nedensel Açıklama	Yorumlayıcı Anlama	
Anket İstatistik Soru Formları	Katılımcı Gözlem Söylem Analizi Benlik Analizi	

Kaynak: (Bourdieu, 1979: 78; Swartz, 2011: 81)'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bourdieu, öznel-nesnel ikiliğinin sosyal bilimlerin tarihi boyunca farklı biçimler altında kendini gösterdiğini düşünür. Tablo 1'de, Bourdieu'nün bu iki temel kutup içinde topladığı teoriler, yaklaşımlar, etiketler ve kuramcılar bir arada bulunmaktadır. Tablonun da gösterdiği gibi, Bourdieu karşıt yöntemleri gruplandırmak üzere bu ikiliği kullanır ve bu soyut ikiliği çeşitli unsurlarla birleştirir. (Swartz, 2011: 80).

Nesnel-öznel karşıtlığında; nesnel ilişkileri Marx'ın dediği gibi bilinçten ve bireysel iradede bağımsız olarak kavramayı hedefleyen yapısalcı anlatılar bir tarafta failerin etkileşim ve sosyal temaslardan edindikleri tecrübeleri ve sosyal gerçekliğin

⁹ Tablo 1; D.Swartz'ın "Kültür ve İktidar" (2011) adlı eserinden esinlenip Bourdieu'nün "Symbolic Power: Critique of Anthropology" (1979) makalesinden yararlanılarak genişletilmiştir.

zihni ve pratik inşalarına yaptıkları katkıyı kavramayı hedefleyen fenomenolojik, etkileşimci yaklaşım öbür taraftadır (Wacquant, 2014: 60). Tablo 1’de görüldüğü üzere, öznelci yaklaşımlar mikro konuları vurgulayanları, iradeciliği, varoluşçuluğu, metodolojik bireyciliği kapsar. Öznelcilik, sosyolojik bilginin temeli olarak bireylerin kendi dünya görüşlerinden, kendi fikirleri ve beyanlarından hareket eder ve sosyal dünyayı faillerin bu dünya üzerine yaptıkları yorumlara indirger. Burada sosyoloğun görevi sosyal özneler tarafından çıkarılan “özetin özetini” (account of the account) üretmekten ibarettir (Bourdieu, 1989: 16).

Diğer taraftan, Durkheim, Marx gibi nesnelcilik yanlıları tam tersini dile getirir. Sosyolog, bireylerin farkında olmadan esir oldukları önyargı (Durkheim) veya ideoloji (Marx) gibi öznel tasarımlara sırt çevirerek toplumun işleyişini açıklamalı ve bireylerin kendi başlarına kavrayamadıkları nesnel toplumsal yapılarla ilgilenmelidir (Jourdain ve Naulin, 2016: 38). Bu tarafta, sosyoloji eski Durkheimci ilkeyi izler ve “olguları şeyler olarak” (yani nesnel ve somut olarak) toplumsal toplumsallıkla açıklar. Böyle bir yaklaşım, bireylerin sosyal varoluşta doğru veya yanlış edindiği deneyimlere borçlu oldukları her şeyi bertaraf eder (Bourdieu, 1989: 17). Bourdieu’nün tablosunda nesnelci yaklaşımlar arasında Marksizm, Weberyan görüş, Amerikan işlevselciliği, Fransız yapısalcılığı ve sadece makro düzeydeki meselelere odaklanan ampirik çalışma biçimleri yer alır (Bourdieu, 2014a: 44).

Bu yapısalcı bakış açısı, daha metodolojik bir düzeyde, nesnel mekanizmaların veya derin gizli yapıların ve onları üreten ya da yeniden üreten süreçleri araştırmaya yönelir. Bu yaklaşım anketler, istatistik, standart soru formları gibi nesnelci araştırma tekniklerine dayanır (Bourdieu, 2014a: 44-45). Bilimsel yöntemlerin kullanılmasının nedeni sadece sosyal bilimcinin; bilinçsizlik ilkesinden dolayı aktörlerin ancak kısmen kavrayabilecekleri toplumsal dünyanın tam bir resmini elde edebileceğini savunan anlayışı somutlaştırma isteğidir. Durkheim ve Marx nesnelci duruşu en tutarlı şekilde ifade eden iki teorisyendir. Onlara göre; “sosyal hayat, bu hayata iştirak edenlerin kavrayışlarıyla değil onların bilinçlerini aşan derin nedenlerle açıklanmalıdır” (Bourdieu, 2014: 193).

Öte yandan Brubaker’ın incelemesini aktaran Swartz’ın (2011: 81) dikkat çektiği üzere, unsurları kategorize etmek toplum kuramını fazlasıyla kutuplaşmış bir bakışla okuma, dolayısıyla başka kuramcılar hakkında indirgemeci ve yanıltıcı değerlendirmelere götürme riskini içinde barındırır. Fakat Bourdieu’nün burada altını

çizmeye çalıştığı şey, bu bölümlerin “toplumsal bir temeli olduğu, bilimsel bir temelinin ise olmadığı” tezini ileri sürmesidir (2014a: 75). Bourdieu’nün ilişkisel metodu, karşıtlığın iki ucunun da toplumsal hayata önemli ölçüde ışık tuttuğunu ama birbirlerinden ayrı ele alındıklarında yanıltıcı olduklarını ortaya koyar. Bourdieu çoğu çalışmasında (1979, 2014, 2014a) gerçek bilimsel teori ve pratiğin bu nesnel-öznel karşıtlığını, toplumsal aktörlerin deneyimlerinin analiziyle bu deneyimi mümkün kılan nesnel yapıların analizini birleştiren bir modelle aşmaya çalışması gerektiğini öne sürer. Bourdieu bu zıtlığı üçüncü bölümde detaylı şekilde aktarılabilecek olan habitus, alan, sermaye üçlüsü ile aşmaya çalışır.

2.2.2.2. Marx-Weber Düalizmi

Bourdieu’nün eserlerini yorumlayan ilk ABD’li yazarlar “tahakküm edenler” ve “tahakküm altında olanlar” şeklindeki Marksist dikotomiye kabul eden Bourdieu’yü Marksist kategorisine sokma hatasına düşmüşlerdir (Inglis, 1979). Fakat daha yakın tarihli değerlendirmelerde, Durkheim’in, özellikle Weber’in, Bourdieu üzerinde daha güçlü bir etki bıraktığı teslim edilmiştir (Brubaker’dan akt. Swartz, 2011: 61). Elbette ki Bourdieu’nün sosyal bilimler alanında iz bırakmış en önemli üç teorisyen Marx, Weber, Durkheim’dan etkilendiği açıktır. Fakat yukarıda da önemle üstünde durulduğu üzere Bourdieu bir kurama, akıma, düşünceye taraf olmaksızın hemen her eserinde vurguladığı gibi karşıtlıkları birleştirmeye uğraşan bir teorisyendir. Dolayısıyla onu bir kategoriye hapsetmek Bourdieu çalışmalarını eksik ve taraflı okumak demektir. Nitekim Bourdieu (2014a: 43) en hastalıklı ayırımın teorik mezhepler arasında yapılan Marx-Weber karşıtlığı olduğunu özellikle şu sözlerle vurgular:

“Her disiplini uzmanlıklar, okullar, klanlar vb.’ye bölen karşıtlıklar arasında en anlamsız ve en hastalıklı olanı Marksistler, Weberciler, Durkheimcılar biçimindeki teorik mezheplere bölünmedir. Sosyal bilimcilerin, (efsanevi atalar rolüne bürünen kurucu babalarıyla birlikte) ilkel toplumlarda işlerlikteki pratik mantığın bütün karakteristiklerini sergileyen ve esasen bilimsel itibar kazanma ve hasımlarını gözden düşürme mücadelesi içinde sembolik sermaye birikimine yönelik olan bu tipik arkaik kategorileştirici düşünme biçimine kendilerini neden kaptırdıklarını anlamakta zorlanıyorum.”

Bourdieu’ye göre Weber’in, Marx’ın göremediklerini gördüğü ve eksik bıraktıklarını tamamladığı kesindir. O’na göre böyle bir tamamlamanın olması çok doğaldır. Çünkü Marx, dönemine göre göreceğini zaten görmüştür dolayısıyla Weber’in, Marx’ın görmediklerini görmesi gayet normaldir (Bourdieu, 2014: 77). Bourdieu Marx ve Weber’den hareketle bağdaştırıcı bir yaklaşım izlemeye gayret

eder. Bourdieu'ye göre; Weber'i aşmak için Weber Weber'e karşı kullanılmalıdır. Aynı şekilde Weber yahut Durkheim; hem Marx'ı aşmak için Marx'a karşı hem de bazen Marx'ın kendi mantığı içinde onun yapabileceği şeylerle düşünülmelidir (Bourdieu, 2014a: 43).

Swartz'a göre (2011: 61), Bourdieu daha çok Durkheim ve Weber'den etkilense de Marx'ın kilit kavramlarını da kullanmaktan çekinmemiştir. Fakat bu kavramları olduğu gibi değil de eleştiriler getirerek ve eklemeler yaparak kullanmıştır. Swartz'a göre (2011: 62) Bourdieu, Marx'ın bir yeniden üretim sosyolojisi yazma yolundaki temel fikirlerini devşirir. Tarihsel materyalizmin, modern toplumlardaki toplumsal eşitsizliğin temel dayanağı olarak sınıf çatışmasına ve maddî çıkarlara verdiği önceliği kabul eder. Ama bunun yanında ekonomik göstergelere fazla eğilen Marksist kuramı, kültür hayatına dair sınıfsal indirgemeci yaklaşımları sert bir şekilde eleştirir. Bourdieu sınıf kavramını, üretimin toplumsal ilişkilerindeki konumlara indirgemez; sınıfı daha genel anlamda, eğitimi, kültürü, toplumsal cinsiyeti, yaşı ve statüyü de içine alan hayat koşulları bağlamında düşünür. Buna göre Bourdieu sınıflar arasındaki mücadeleyi ekonomik alanla sınırlandırmayarak din, siyaset, sanat gibi tüm diğer simgesel alanları da kuşatan geniş bir zeminde değerlendirir (Ünal, 2004: 4).

Bourdieu'nün teorilerinde sıklıkla kullandığı diğer bir kavram ise Marx'ın liberal teorinin hakem devleti tanımını karşısına bir "tahakküm aracı" olarak devlet tanımlamasını ortaya attığı düşüncesidir. Fakat Bourdieu neo-marksistlerden ayrılarak altyapı/üstyapı ikililiğini ya da klasik materyalizm/idealizm kutbunu kullanmaktan kaçınır hatta bu ayrımın aşılması gerektiğini düşünür (Swartz, 1996: 183). Bourdieu bu noktada Althusser'in (1970) yapısalcı Marksizmine katılmaz. Althusser, Marksizmin altyapı/üstyapı ayrımına yönelik revize ettiği yaklaşımında, belli durumlarda, kültür, ideoloji, din, siyaset gibi üstyapı kertelerinin altyapıdan görece özerklik kazanabileceğini ve sınıfsal ilişkilerde baskın bir rol oynayabileceğini söyler; ancak ekonomi her zaman belirleyicidir. Bourdieu (1984: 467), toplumsal varoluşun toplumsal, kültürel ve ekonomik gibi altyapı/üstyapı kesitlerine ayrılabilmesi ve birbirinden ayrı alanlar halinde hiyerarşik olarak düzenlenebileceği fikrine karşı çıkar. Her şeyden önce bu iki alanın birbirinden ayrılamayacağını savunur.

Bourdieu simgesel sistemlerin (ideoloji, din, kültür) tahakkümün ve sınıfsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesi gibi toplumsal işlevleri yerine getirdiği yolundaki Marksçı fikri ve kültürel pratiklerin sınıfsal eşitsizliği meşrulaştırıp sürdüğü yolundaki Marksçı iddiayı kabul eder (Swartz, 2011: 61) fakat toplumsal hayatın simgesel boyutunun, temel maddî unsurlardan ayrı ve bu unsurlardan türeyen bir boyut olduğu anlayışına karşı çıkar. Bourdieu, maddî ve simgesel boyutları birleştiren, böylelikle toplum hayatının temel bütünlüğünü vurgulayan genel bir pratikler sosyolojisi yazmak istemektedir.

Bourdieu'nün Marksist teoriyi eleştirdiği en önemli nokta ise Marksizm'in kâğıt üzerindeki kurgusal sınıfları gerçek sınıflarmış gibi ele alması ve bu sınıfları homojenize ederek tek vücut olmuş gruplar olarak adlandırmasıdır. Bourdieu'ye göre (1989: 17-18) işçi sınıfı, proletarya insan eli değmiş tarihsel bir yaratımdır ve sosyal gerçeklikte verili değildir. Bourdieu'nün Marksist teoriyle ilişkisinin önemi onu eleştirerek kendine özgü çıkarımlarda bulunması değil Marx'tan yararlandığı kavramları Weber ve Durkheim'dan aldığı unsurlarla birleştirerek harmanlaması ve sosyolojik teorileri kuvvetlendirmesidir.

Nitekim Bourdieu, simgesel mallara ve pratiklere ilişkin olarak, hem sınıf indirgemeciliğini hem materyalizmi hem de idealizmi aşacak bir kuram geliştirmek üzere, Marx'tan Weber'e döner (Swartz, 1996: 184). Bourdieu Weber'in genellikle zannedildiği gibi, bir spiritüalist tarih teorisi ile (din ve tinsel sosyolojisiyle) Marx'ın muhalifi olmaktan uzak olduğunu; aksine Marksizm'i geniş alanlara yaydığını söyler. Marksist materyalizmin etkin bir biçimde spiritüalizme terk ettiği alanlara materyalist düşünce biçimini taşıyan kişinin bizzat Max Weber olduğunu ifade eder (Bourdieu, 1990: 17). Weber dinin ekonomi-politiğini yapmakla “fenomenin sembolik özelliğini tam anlamıyla ortadan kaldırmaksızın dinin materyalist analizini genişleten” bir siyasal iktisat model öne sürmüştür (Bourdieu, 1980: 36).

Bununla birlikte Bourdieu (2014: 77), Marx'ın tahakküm aracı olarak devlet tanımlamasını Weber'in kavramlarıyla birleştirir. Buna göre, Marx'ın devleti sadece tahakküm ve baskı aracı şeklinde görerek modelinin dışarda bıraktığı şeyi yani devletin nasıl da bireylere meşru şekilde bu tahakkümü kabul ettirdiğini Weber'den alır ve ortak bir tahakküm kuramı ortaya atar. Swartz (1996: 43); sembolik güç kavramını geliştiren Bourdieu'nün kullandığı “tahakküm” tanımlamasını Marx'tan değil Weber'den aldığını dile getirir. Swartz'a göre Bourdieu; sembolik gücün,

kültürel yapılar içerisinde dini ritüeller gibi nasıl kutsallaştırıldığını açıklamak istemiştir. Yukarıda yapılan karşılaştırmalar ve Bourdieu'nün Marx ve Weber'den yararlandığı noktalar Tablo 2'de daha ayrıntılı bir şekilde verilmektedir:

Tablo 2: Marx-Weber-Bourdieu Karşılaştırması

Yazar	MARX	WEBER	BOURDIEU
Çözümleme	Tek Boyutlu (Üretim Süreçleri)	Çok Boyutlu (Zenginlik, itibar, iktidar)	Çok Boyutlu (Sermaye hacmi ve yapısı)
Çözümleme Kriteri	Ekonomik İlişkiler Üstyapı Altyapı	Ekonomik Düzen Sosyal Düzen Siyasal Düzen	Ekonomik Sermaye Kültürel Sermaye Sosyal Sermaye Simgesel Sermaye
Kullanılan Kavram	Sınıf (İki sınıf var: Burjuvazi ve proletarya)	Tabaka Sosyal Sınıflar	Sosyal Uzamda Sınıf (Üç sınıf vardır: Başat ya da üst sınıf; küçük burjuvazi; halk sınıfı)
Çatışma	Çatışma sınıf bilincini oluşturur ve temelidir	Çatışma var olabilir, ancak sınıfların varlığından kaynaklanmaz. Onun tanımının bir parçası değildir.	Özellikle sınıfların sınırlarını belirlemek için çatışma önemlidir
Hareketlilik	İmkansız Hareketlilik ancak devrimci bir sürecin sonucunda gerçekleşebilir	Güçlü şekilde mümkündür (Sosyal Akışkanlık)	Kısmen Sosyal kökenle belirlendiği kadar
Sonuç: Yaklaşım Biçimi	Holist (Bütüncü) (Total)	İndivüalist (Bireyci)	Hem holist hem de indivüalist (Yapısalcı İnşacılık)

Kaynak: (Ünal, 2014: 172)

Tablo 2'de görüldüğü gibi Marx tabakalaşmayı, sınıfsal ayrımları çözümlerken ekonomik ilişkileri yani üstyapı/altyapı ikililiğini taban alır. Weber ise Marx'ın ekonomik düzenine sosyal düzen ve siyasal düzen ayrımlarını da ekleyerek bireylerin arasındaki ayrımların yalnızca ekonomik olmadığını; sosyal anlamda statü ve itibarın da ön planda tutularak sosyal sınıfların oluştuğunun altını çizer. Bourdieu ise bu iki teorisyeni birlikte ele alarak kültürel ve simgesel sermaye başta olmak üzere ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel olmak üzere dört çeşit sermayeden kaynaklı sınıfsal ayrımların olduğunu öne sürer. Yani ekonomik ilişkilerin yanında kültürel, sosyal, simgesel ilişkileri de çözümlemesinin ana kriteri

olarak ele alır. Kısacası Marx çözümlenmeyi tek boyutlu ele alırken Weber ve Bourdieu çok boyutlu olarak düşünür.

Bununla birlikte, Marx sınıflar arası geçişin çok zor olduğunu ve bunun ancak devrimle gerçekleşebileceğini dile getirirken Weber'e göre tabakalar arası sosyal hareketlilik Marx'ın söylediğinin aksine çok güçlü şekilde geçişkendir. Bourdieu de sınıflararası geçişin olabileceğini düşünmekle birlikte Weber'in tersine toplumsal sınıf geçişlerinin çok kolay olmadığını altını çizer. Bourdieu'ye göre tabakalar arası geçiş olsa bile bireyler sahip oldukları toplumsal kökenlerini, habituslarını her zaman belli ederler. Dolayısıyla bireylerin bir üst sınıfa uyum sağlaması ancak birkaç kuşak sonra mümkün olabilir.

Son olarak Marx toplumu yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik biçimde görerek toplumun kodlarının bireyleri yönettiğini dolayısıyla çözümlenmenin toplumdan yana olması gerektiğini savunur. Weber de tam aksine bireyleri ön plana çıkarır ve çözümlenmesinin merkezine toplumu değil bireyi yerleştirir; dolayısıyla tümevarım yöntemini kullanır. Bourdieu ise ne toplumdan ne bireyden yanadır. Bütüncül bakış açısıyla bu iki olgunun da birbirini etkilediğini dile getirir ve kendisini “Yapısalcı-İnşacı” olarak tanımlar.

2.3. BOURDIEU'NÜN DÜŞÜNÜMSELLİĞİ

Wacquant'a göre (2014a: 36); çağdaş toplumsal kuramlar içinde Bourdieu'yü diğerlerinden ayıran bir özellik varsa o da düşünümsellik (réflexivité) kaygısıdır. Türk yazınında dönüşümsellik olarak da çevrilen “réflexivité” kavramı sosyoloğun araştırma nesnesiyle kurduğu ilişkide -nesneyi nesneleştirme yoluyla- toplumsal dünyanın kodlarına maruz kalmanın getirdiği ön kabul, ön yargı ve yanılsamalardan kendini arındırma ilkesidir (Bourdieu ve Wacquant, 2014). Bourdieu'nün “katılımcı nesneleştirme” (objectivation participante) şeklinde ifade ettiği bu yöntemsel yaklaşım sayesinde sosyolog, bilimsel bilginin sahiciliğini koruyabilmekte, araştırma nesnesiyle arasına mesafe koyabilmektedir (Bourdieu, 2003). Bir başka ifadeyle kendi içinde ve dışında eleştirel kalabilmek olan düşünümsellik; araştırmacının, inceleme nesnesinin inşasına yanlılığı nedeniyle giren çarpıtmaları daha iyi kontrol edebilmek için, sosyal bilimin araçlarını sürekli gözden geçirmesi, çıkan sonuçlar doğrultusunda hipotezlerini tekrar tekrar değerlendirmesi gerektiğini anlatır (Özsöz, 2014: 13-14).

Bourdieu; araştırmalarda, bilimsel bakışa gölge düşürecek üç yanlılık olduğunu ileri sürer: İlki araştırmacının kimliği (cinsiyeti, sınıfı, milliyeti, etnik kimliği) yani araştırmacının kişisel kökenine ve yerine göre değişen faktörlerdir (Bourdieu, 1997: 22-23; Wacquant, 2014: 69). Bourdieu'ye göre yapılan özeleştiri ve karşılıklı eleştiri yoluyla kontrol altına alınabilecek en kolay faktör budur. Daha az fark edilen ve tartışmalı olan ikinci faktör ise araştırmacının entelektüel alan içindeki yeri ve buradan sağladığı çıkardır. Araştırmacının entelektüel alan içindeki yeri derken buradan devralınan kavramlar, yöntemler, sorunsallar ve belli bir yere aidiyetten kaynaklı kurumsal sansür kastedilmektedir (Wacquant, 2014a: 37). Bourdieu'ye göre üçüncü ve en sinsi olan yanlılık ise araştırmacının farkında olamadığı için araştırmaları büyük ölçüde sekteye uğratan ön yargılardır. Başka bir deyişle sosyal bilimcinin kendi toplumsallığından gelen ön kabulleri ve temsilleri fark edememesi anlamına gelen "skolastik (entelektüalist) yanlılık"tır (Bourdieu, 1997; Bourdieu ve Wacquant, 2014: 37; Calhoun, 2014: 115). Burada araştırmacı, dünyayı pratik çözümler gerektiren somut sorunlar bütünü gibi algılamaktan çok yorum bekleyen bir işaretler bütünü, bir gösteri yeri gibi algılamaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2014).

Bourdieu düşünömselliğinde temel olarak sosyoloğun kendisinin önce bu içselleştirdiği ön yargılardan sistematik olarak kurtulması gerekir. Sosyolog, hangi dürtüyle ve ne amaçla bir toplumsal olguyu araştırma konusu ettiğini fark edebildiği ve yöntemsel araçlarını sorgulayabildiği oranda sıradan bir birey olmaktan çıkar ve olaylara düşünömsel bakabilir (Koçtak, 2012: 93). Bourdieu'ye göre bilimsel bir nesne inşa etmek her şeyden önce ortak kanıdan (sens commun) yani toplum tarafından paylaşılan temsillerden kopmak anlamına gelir. Önceden inşa edilmiş bu kodlar her yerdedir ve kendisi de toplumsal bir varlık olan sosyolog toplumun oluşturduğu ön kabuller tarafından tam anlamıyla kuşatılmış durumdadır (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 241-242).

O halde sosyolog aslında ürünü olduğu nesneyi yani toplumsal dünyayı bilmeye tanımaya çalışırken kendisi aracılığıyla bu dünyanın alişagelmiş kurallarının, iktidar ilişkilerinin yeniden üretilmesine nasıl engel olabilir? Bilim de dâhil bütün simgesel sistemler iktidar ilişkilerini somutlaştırıyorsa, entelektüel pratikler kendi çıkarını düşünüyorsa, statükoyu değiştirebilecek bir sosyal bilim nasıl inşa edilebilir? Bourdieu, bu açmaza cevaben, düşünömsel bir sosyoloji pratiği

çağrısında bulunur (Bourdieu, vd.,1968; Bourdieu ve Wacquant, 2014). Her sosyolojik incelemenin, aynı zamanda o incelemeyi olanaklı kılan entelektüel ve toplumsal koşullarla kuşatıldığı unutulmayarak bunlar üstüne eleştirel düşüncenin benimsemesi gerektiğini savunur. Örneğin yaşanan ülkede toplumsal hiyerarşinin veya adalet faaliyetlerinin bir temsiline sahip olan birey bu algıların tam olarak gerçeği yansıtıp yansımadığını bilemez çünkü bu konu üzerine düşünmez. Bu anlamda sağlam bir toplum bilimi oluşturmak için Bourdieu'nün önerisi; oluşturulan araştırma konularının, nesnelere ve araçlarının önce toplumsal tarihini sorgulamaktır. Başka deyişle egemen düşünce kurumlarının sosyal bilimlerde oluşturulan sosyal gerçeklikleri (roller, kültür, toplumsal tabakalar vb.) hangi sosyo-politik koşulda neden oluşturduğunu bilmektir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 243).

Bourdieu'ye göre (2003) hiç sorgulanmadan kabul edilen ve kimsenin merak etmediği konuların neden ve nasıl algılandığını bulabilmek için sıradan yaşamın en sıradan nesnelere üzerine çalışıp bunların oluş tarihini ortaya koymak; nesne olarak ele alınan problemlerin nesnesi haline gelmemek için bu sorunların inşa edilmesinin aşama aşama toplumsal tarihini gözden geçirmek gerekir. Sosyal bilimciler bilime katkı sunmak istiyorsa mesleki anlamda itibar kazanmak için dönemin sosyo-politik havasında popüler ve iktidarların gözde konularını araştırma nesnesi yapmak yerine bunu yapan meslektaşlarının istenilen resmi sorunları nasıl da yeniden ürettiklerini ele almalıdır (Bourdieu vd., 1968). Düşünümsellik gereği sosyologları araştırmaya sevk eden etkenin entelektüel ideallerin yanı sıra bilimsel tanınma için yürütülen mücadelenin çıkarlarının da olduğunu görmek ve bunları ortaya koymak gerekmektedir (Swartz, 2011: 373). O halde düşünümsellik, sosyoloğun entelektüel mücadele içindeki konumunu araştırma nesnesine yansıtma ihtimalini azaltmak için, sosyoloğunkiler de dâhil bütün rakip çıkarları ve mücadele konumlarını kapsayan entelektüel alanı inşa etmektir (Bourdieu 2014: 109-110).

Bourdieu, düşünümsel bir sosyal bilim pratiğinin bütün araştırma sahalarını kapsamaması gerektiğini düşünmektedir. Kendi eserlerine bakıldığında gerek yöntem gerekse içerik bakımından, ilk çalışmalarından son eserlerine kadar düşünümsellikten kopmamaya çalıştığını söylemek mümkündür (Swartz, 2011: 379). Fakat diğer eserlerinden ayrı olarak düşünümsellik buyruğunun somut bir örneği; Fransız eğitim sistemini ve üniversitelerdeki (özellikle kendi okuduğu ve çalıştığı kamuya yüksek yönetici yetiştiren elit okullardaki) meslektaşları olan entelektüelleri, profesörleri analiz

ettiği “Homoacademicus” (1984a) adlı eseridir. Kendisinin de bir parçası olduğu bu entelektüel alanı araştırma konusu yapmak Bourdieu’nün yukarıda ortaya koyduğu yanlılıklarını bir kenara koyup koyamadığını test ettiği en önemli eserlerinden biridir. Çünkü Fransız akademi dünyası bilim pratiğinin merkezi olmasının yanı sıra Bourdieu’nün kendi kariyerinin de merkezidir. Bourdieu, akademik alanın yapısını ve dinamiklerini, onun içerisinde taraflı bir konum almadan ve onun yanında ya da ona karşı entelektüalist bir duruş benimsemeden araştırabileceğine inanmaktadır (Swartz, 2011: 381). Kendi dünyasını araştırma konusu yapan Bourdieu bu araştırmada iki amacının olduğunu söyler (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 51):

“Şu halde bu araştırmada ikili bir amacım var ve ikili bir nesne inşa ediyorum. Önce görünür nesne: Kurum olarak Fransız üniversitesi yapısının ve işleyişinin; burada etkili olan farklı iktidar türlerinin, buraya yerleşmiş bulunan eyleyicilerin izledikleri yolun, “profesörlere özgü” dünya görüşü çeşitlerinin çözümlenmesi de buradan kaynaklanır. İkinci olarak derin nesne: Kendi evrenini nesneleştirmenin içerdiği düşünümsel geri dönüş ve toplumsal olarak, kendi nesneleştirmeleri için nesnellik ve evrensellik iddiasıyla tanınan bir kurumun dayattığı tarihselleştirmenin radikal bir biçimde sorgulanması.”

Bu alıntıdan yola çıkılacağı üzere Bourdieu hem Fransız akademisinin yapısını, işleyişini buradaki iktidar ilişkilerini çözümler hem de sosyal bilimlerin üretildiği önceden belirlenmiş kodları olan toplumsal evrende, bizzat sosyoloğun üzerinde etkisi bulunan ön kabulleri nasıl etkisiz hale getirilebileceğini göstererek düşünümsel yöntemin altını çizer.

Son olarak Bourdieu verimli ve gerçekçi araştırmaların yapılabilmesi için yapılan anketlere, kullanılan istatistiklere dikkate edilmesi gerektiğini ve tekrar tekrar yöntemin, sonuçların kontrol edilmesi gerektiğini dile getirir. Bourdieu’ye göre sosyal bilimci kuramları doğrulama saikiyle hareket etmemelidir. Aksine uyguladığı anket teknikleri, sorulara verilen cevaplar kuramı birebir savunur nitelikteyse araştırmacı onları kullanırken daha çok dikkat etmelidir. Yoksa “*kuramı doğrulayan olgular, doğruladıkları kuramın değeri kadar değerli*” olur (Bourdieu, vd.,1968: 85).

Bu doğrultuda Bourdieu (2002a: 222-250) “Kamuoyu Yoktur”¹⁰ başlıklı metninde kamuoyu anketlerinin sonuçları ve kamuoyu adı altında birleştirilmeye çalışılan kitlelerin temsilleriyle ilgili problem olduğu üstünde durur. Bourdieu’ye göre (2002a: 222) bu anketlerde üç temel problem vardır: Öncelikle anketler,

¹⁰ “L’opinion publique n’existe pas” adlı metin “Question de Sociologie” (2002a) kitabının içindedir.

herkesin bir görüşü olduğunu kabul eder; ikinci olarak bu görüşlerin tümünü eşdeğer sayarak bir kamuoyu meydana getirir. Hâlbuki özellikle siyasi konularda görüş bildirebilmek için temelde eğitime dayanan kültürel sermayeye sahip olmak gerekir. Dolayısıyla sermaye eksikliği soruların yanıtlanması sırasında eşitsizlik yaratır. Bununla birlikte anketlerde cevap vermeyenler anket sonuçlarına dâhil edilmez. Oysa cevap vermemek de sosyal bir tercihtir ve katılımcıların neden cevap vermediklerinin de irdelenmesi gerekir. İkinci olarak soruların bireyler tarafından toplumsal aidiyetlerine, değer yargılarına göre farklı şekillerde yorumlandığı gerçeğini unutmamak ve her görüşü eşdeğer saymamak gerekir. Aksi takdirde Bourdieu'ye göre bu şekilde meydana gelmiş kamuoyu yapay bir olgu olarak gerçekte bir karşılık bulamayacaktır (2002a: 224). Üçüncü olarak Bourdieu soruların hazırlanma şeklinin zaten bir cevap barındırdığı uyarısını yapar. Aslında kullanılan kelimeler ve soru teknikleriyle dönemin konjonktürüne ve siyasi taleplerine göre problematikler dayatılmaktadır. Dolayısıyla yapılan pek çok anket siyasi çıkara hizmet etmekte, güç ilişkilerini sağlamlaştırmaktadır (2002a: 226-227).

Dolayısıyla araştırmacı Bourdieu düşünümselliği ve dönüşlü metodu sayesinde sürekli kendini ve yöntemini kontrol ederek; toplumsal, sınıfsal, mesleki aidiyetlerinin getirdiği ön yargıları bir kenara bırakıp yararlı araştırmalar yapabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAHAKKÜMÜN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ALET ÇANTASI

Pozitivizme, ampirizme, yapısalcılığa, varoluşçuluğa, fenomenolojiye, metodolojik bireyciliğe karşı sürekli tartışma havasında eserler ortaya koyan Bourdieu, hiçbir kavram ve kuramın genel geçer kabul edilemeyeceğini fakat hiçbirinin de dışlanamayacağını iddia etmektedir (Özsöz, 2009: 11). Bu iddiasında olduğu gibi yaygın kabullere itiraz edebilme özelliği ve kendine özgü yöntemiyle Bourdieu düşünce tarihinde belirgin bir yere sahiptir. İleri sürdüğü kavramlarla sosyal bilimlerin her alanında kullanılabilir bir çerçeve çizen Bourdieu, teorik olarak kusursuz ancak pratiğe dökülemeyen bir kuram oluşturma çabasında değildir. Kavramlara faydaları nispetinde önem ve yer verir (Bourdieu ve Wacquant, 2014).

Bourdieu'nün farkı sömürge politikalarından devlet sosyolojisine, eğitim sisteminden neo-liberalizme, medyadan sanata geniş bir yelpazedeki tüm araştırmalarının temelini oluşturacak kavramları sahadan elde ettiği verilerle teoriyi harmanlayarak kuramsallaştırmış olmasıdır. Sahada gözlemlendiği durumlar, yaptığı anketler ve derinlemesine görüşmeler neticesinde teorisini oluşturur; oluşturduğu teori üzerine saha çalışmalarını tekrar yapar ve metot ile teoriyi ayırmadan bir bütün içinde ele alır.

Bu doğrultuda üçüncü bölümde Bourdieu'nün “alet çantam” (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 35) dediği ve sahada karşılaştığı toplumsal failerin eylem ilkesi olan “habitus”, toplumsal mücadele ve çatışma mekânı olarak “alan”, alanda iktidar elde etmek için kullanılan “sermaye” ve tahakküm ilişkilerini dayatmanın temel mekanizması “sembolik şiddet” gibi Bourdieu teorisinin yapı taşlarını oluşturan kavramlara yer verilmektedir.

3.1. İÇSELLEŞTİRİLMİŞ YATKINLIKLAR SİSTEMİ: HABİTUS

Aristoteles-Thomist geleneğinden ödünç alınan ve köken itibarıyla Latince sahiplik bildiren “habere” fiilinden gelen habitus kavramı, çocukluk yıllarında kazanılmış ve istikrarlı bir eğilim gösteren davranışları açıklamak için sosyoloji ve felsefede kullanılır (Bourdieu, 2014). Fenomenologlar¹¹ (özellikle Bourdieu'yu etkisi

¹¹ 20.yüzyılın ilk çeyreğinde Edmund Husserl tarafından kurulan bir felsefe akımıdır. Fenomenoloji bireylerin dünyayı ve kendi gerçeklerini nasıl yorumladıkları ve nasıl anlam atfettikleri üstüne fikir üretir.

altına alan Husserl¹²), habitusun geçmiş deneyimler yoluyla benliğin (ego) inşasındaki rolüyle ilgilenirken; Weber, Elias ve Durkheim¹³ gibi sosyologlar (Weber dini yönden; Elias ise ulusal tarafından bakarak) habitusu toplumsal gruplar tarafından paylaşılan tutum ve davranışların kolektif boyuta yansımalarında kullanırlar (Sapiro, 2015: 484). Bu iki düşünce geleneğinden (fenomenoloji ve sosyoloji) ortak bir çerçeve çizen Bourdieu de habitus kavramını bireylerin kendi bedenlerinde içselleştirdikleri alışkanlıkları eğitim yoluyla pekiştirdikleri süreci vurgulamak için kullanır.

Bourdieu'nün ilk çalışmalarını gerçekleştirdiği dönemde Fransız entelektüel alanına Sartre ve Lévi-Strauss'un sosyal teorileri hâkimdi. İnsanın bilinçli tercihlerini yaparak kendini özgürce gerçekleştirme durumunda olduğunu dile getiren Sartre varoluşçuluğu ile dışsal yapıların, kurumların ve ilişkiler bütünüün insan eylemleri üzerinde oldukça belirleyici olduğunu savunan Lévi-Strauss yapısalcılığı arasında kalan Bourdieu sosyolojisi, bu ikiliği "habitus" kavramıyla aşmayı hedefler.

Bourdieu'nün habitus konsepti temel olarak "eyleme düzenliliğini veren nedir"; "eylem; kurallara, normlara ya da bilinçli niyetlere itaatın ürünü olmaksızın nasıl düzenli istatistiksel örüntüler sergiler" sorgulamasını yapmasından ileri gelir (Swartz, 2002: 61). Bourdieu teorisinin çıkış noktası; günlük hayattaki eylemler, davranışlar soyut dışsal bir yapının (gelir ya da kültürel normlar) ya da öznel bir niyetin (rasyonel çıkarıcı-stratejik tercihler) ürünü olmadan, zaman içinde nasıl meydana gelir sorgulamasıdır¹⁴. Bourdieu'nün eylem teorisi ve bu çerçevede inşa ettiği habitus kavramı; 1960'lı yıllarda sosyolojinin içinde bulunduğu toplum-birey, yapı-fail, öznelcilik-nesnecilik zıtlıklarının ve sosyolojinin klasik çatışmalarının (toplumdaki bireylerin rasyonelliği ve pür özgürlüğü üstünde ısrar eden yapısalcılar

¹² Husserl, habitus (habitualitat) kavramını "Experience and Judgment (1973)" adlı eserinde özne felsefesinden bir çıkış olarak geçmiş deneyimlerin bilinçteki yansımaları açıklayabilmek için kullanır.

¹³ Max Weber'in (2012) habitus kavramına yüklediği anlam için düşünürün "Ekonomi ve Toplum" adlı eserindeki "Dinsel Çilecilik" tartışmasına bakmak gerekir. Weber (1996:346), din sosyolojisi bağlamında, dindar insanların psikolojik durumlarını açıklayabilmek için kavramı kullanırken, "Uygarlık Tarihi" adlı eserinde Norbert Elias (2013) sivilize olmuş (medeni) insanın psikolojik habitusunu inceler. Elias (2013:352); habitus terimini, psikolojik bireysel alışkanlıklara ve karaktere bakarak davranış kontrolünü sağlayan iç-denetim mekanizmalarını açıklayabilmek için kullanır. Emile Durkheim'ın habitus kavramına yüklediği anlamı incelemek için düşünürün "Fransa'da Pedagojinin Evrimi" (L'evolution Pédagogique) adlı eseri incelenmelidir.

¹⁴ Bourdieu (1990: 65) "In Other Words" adlı çalışmasında bu merakını dile getirir: "Şunu söyleyebilirim ki düşüncemin tek bir hareket noktası var: Davranış, kurallara itaatın ürünü olmaksızın nasıl düzenli hale gelir?"

ile bireylerin sırtına yük bindiren toplumsal determinizmleri ortaya koyan varoluşçuların) ötesine geçer.

3.1.1.Kavramın Tarihçesi ve Entelektüel Kökenleri

Habitus kavramı Aristoteles'in "heksis" kavramının Saint Thomas D'Aquin tarafından yorumlanması ve geliştirilmesiyle ortaya çıkar. Aristoteles'in heksis kavramı "eğitimle sağlanmış olan ve bireylerin eylem kapasitesinin temelini oluşturan fiziksel maharet ve davranışları" ifade eder (Jourdain ve Naulin, 2016: 41-42). Saint Thomas ise bireylerin inanç edinme yollarını incelerken kavramı "habitus" olarak tercüme ederek "bir yerden sonra spontane hâle gelen adetlerin öğrenilmiş toplumsallığı" şeklinde 13. yüzyılda yeniden yorumlar (Sapiro, 2015: 485). Bourdieu habitus kavramını yorumlarken Aristo, Thomas, Emile Durkheim, Marcel Mauss, Weber, Noam Chomsky okumalarından ilham alarak bireyi hiçe sayıp toplumsal yapıların her şeyi şekillendirdiğini ortaya koyan öznesiz yapısalılık ile bireyi yücelterek toplumsal normları hiçe sayan özne felsefesi -varoluşçuluk- arasında sıkışmaktan kendini kurtarmayı hedefler (Bourdieu, 2014: 44).

Habitus kavramı Bourdieu'nün kaleminden ilk kez 1962 yılında doğduğu köy Béarn'deki bekârlık balosu üzerine yazdığı "Célibat et Condition Paysanne" (Bekarlık Balosu ve Köylülerin Durumu) adlı çalışmada Mauss'un "Beden Teknikleri" (Techniques of the Body) adlı makalesine atıfta bulunarak ortaya çıkar. Bourdieu bu çalışmasında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kent hayatına geçmeye zorlanan Fransa'daki köylülerin yaşadıkları güçlükleri ve kültür şokunu beden (fiziksel görünüş) üstünden açıklar (Wolfreys, 2000). Béarn'deki bekârlık balosunda kasabadan gelen kentli erkeklerle dans etmeye çalışan köylü kızların, pre-kapitalist dönemde avantajlarına olan fiziksel özelliklerin (beden sağlamlığı, güçlü olma) modern dönemde aynı avantajı sağlamadığını dile getirir. Kentli erkeklerle dans etmekten utanan köylü kızlar, fiziksel ve psikolojik yetersizlikten dolayı yerel danslara katılmaya çekinmişlerdir (Bourdieu, 1962: 99). Dolayısıyla çalışmalarının başında M.Mauss, Merleau-Ponty¹⁵ geleneğini takip eden Bourdieu, habitusunun merkezine "bedeni" ve bedenin verdiği tepkileri yerleştirerek habitusu, "bireylerin çeşitli durumlara bilinçli ya da bilinçsiz olarak bir dizi cevap üretme kapasitesi"

¹⁵ Husserl okumalarından beslenen ve oldukça etkilenen; fenomenolojinin başlıca filozoflarından olan Merleau-Ponty, Husserl'den farklı olarak 1942'de yayınlanan "La Structure du Comportement" (Davranışın Yapısı) adlı eserinde habitusu bilinç üstünden (ego) değil de beden üstünden okur (Sapiro, 2015).

olarak kurgular. Bedenin sosyal dünyada şekillendiğini, ancak sosyal dünyanın da bedende somutlaştığını ve bunun bedenin duruş şeklinde, konuşma biçiminde böylece bireylerin yaşam stilinde ve düşünme tarzında tezahür ettiğini gösterir (Bourdieu, 1990: 190).

Bourdieu habitus terimini tekrar 1967 yılında Les Éditions de Minuit’de editörlüğünü yaptığı yayınevinde yayınladığı Erwin Panofsky’nin “Gotik Mimari ve Skolastikliği’nin” Fransızca tercümesine yazdığı sonsözde kullanır (Sapiro, 2015: 486). Gotik mimarlığın doğuşunu anlamaya çalışan Panofsky, eğitimi tekelinde tutan skolastik ekol tarafından eğitilmiş gotik katedrallerinin mimarlarının okulda öğrendikleri skolastik prensiplerini mimarlığa aktardıklarını gösterir. Bourdieu bu bakış açısını habitus üstünden okuyarak akademik eğitim ve dini eğitim sırasında elde edilen habitusların mesleki ve sanatsal alana aktarıldığını dile getirir (Jourdain ve Naulin, 2016: 44).

Öte yandan yapısalcı düşüncenin mekanik bireyi hiçe sayan tarafına tepki çekmek isteyen Bourdieu habitusu, kendisi gibi bireyi aktif ve yaratıcı olarak gören Noam Chomsky’e yakın durarak çocukluktan itibaren edinilen yatkınlıkların birey tarafından tekrar üretildiği üstüne kurgular (Bourdieu, 2014: 48). Bununla birlikte, Bourdieu’nün habitus için ifade ettiği bu üretkenlik kapasitesi Chomsky’nin dediği gibi doğuştan değildir; aksine sosyal olarak eğitim yoluyla edinilmiştir. Bu bağlamda Bourdieu, Durkheim ve Mauss’un “İlkel Sınıflandırma Formları” (The Primitive Forms of Classification) makalesinden ilham alır. Mauss, habitusu “sosyalleşmiş bedenin sistematik işleyişini açıklama çabası” olarak ele alırken Durkheim bireyin ait olduğu grubun düşünce sistemlerini, duygularını ve uygulamalarını kolektif inançlar, ahlaki tanımlar, mesleki gelenekler yaratarak eğitim yoluyla genç nesillere aşılandığını ve sürdürüldüğünü dile getirir (Sapiro, 2015: 486).

3.1.2. Bourdieu’nün Habitus Kavramı: Yapısalcı-İnşacı¹⁶ Bakış

Bourdieu’nün çalışmaları bağlamında habitus kavramının en çok beslendiği kaynak, düşünürün çalışmalarını gerçekleştirdiği dönemde entelektüel dünyaya hâkim olan ancak kendisinin oldukça eleştirel uzaklıkta bulunduğu Lévi-Strauss yapısalcılığı (structuralism) ile Jean Paul Sartre varoluşçuluğudur (existentialisme)

¹⁶ Kimi metinlerde ve çevirilerde “Genetik Yapısalcılık” ya da “Doğurgan Yapısalcılık” olarak da geçmektedir. Bu çalışmada iki entelektüel geleneği birleştirmesi ve Bourdieu’nün habitusla yapmak istediğini tam anlamıyla açıklayabiliyor olması nedeniyle “Yapısalcı-İnşacı” çevirisi kullanılmaktadır.

(Bourdieu, 1980). Bourdieu, objektif ve sübjektif bakış açılarının yalnızca birisine taraf olmaksızın bakış açılarının kendine özgü kazanımlarından yararlanarak yapısalcılığın determinist tavrına düşmeden ve bireyselciliğin ütopyik bireyine de kapılmadan “yapısalcı-inşacı” (structuralist-constructivism) bir sosyoloji geliştirir. Bourdieu (1989:14) geliştirdiği bu sosyolojiyi şu şekilde açıklar:

“Çalışmamı iki kelimeyle nitelendirmem yani ona etiket biçmem gerekirse yapısalcılık kelimesini, bu kelimeye Saussure’cü veya Lévi-Strauss’cu geleneklerden farklı olarak “İnşacı Yapısalcılık (constructivist-structuralism) veya yapısalcı-inşacıliktan (structuralist-constructivism) bahsedebilirim.”

Bourdieu geliştirdiği düşünömsel yöntemle hem toplumun hem de bireyin birbirini biçimlendiren bir süreci tanımladığını hemen hemen her eserinde ve konuşmasında vurgulamaktadır (Bourdieu, 1980, 1989, 1990, 2014; Bourdieu ve Wacquant, 2014). Bourdieu’ye göre sosyal bilim toplum ve birey arasında bir seçim yapmak zorunda değildir; çünkü toplumsal gerçeklik bu ikisi arasındaki bağıntılardan oluşur. Yani, bireyler toplumsal kodlardan ve yapılarından (aile, okul, dil, inanç, etnik köken, ideoloji, çevre) etkilenir fakat bireysel olarak da bu sürece etki edip bunu inşa eder ve geleceğe aktarır. Bourdieu bu ikili süreci açıklayabilmek ve bu yapay zıtlıklardan kurtulabilmek için “habitus” kavramını geliştirir.

Yapısalcı-İnşacı bakış açısının şekillendirdiği habitus kavramı ile Bourdieu şu sorulara cevap aramaktadır:

- İnsan, eylemlerinde dış etkenler tarafından mı yönlendirilmektedir ya da tam tersi eylemi yönlendiren içsel motivasyonlar var mıdır?
- Eylemler, günlük pratikler, beğeniler, yaşam stilleri failin (agent) bilinçli tercihinin bir sonucu mudur yoksa toplumsal bilinçaltının bir yansıması olarak toplumsal kodlar, değerler tarafından mı yönlendirilmektedir?
- Günlük hayatı düzenleyen kurallar ve normlar herhangi bir baskı olmaksızın nasıl sorgulanmadan bireyler tarafından içselleştirilebilmektedir?

Bu soruların cevaplarının verildiği bu bölümde öncelikle Bourdieu’nün yapısalcı gelenele varoluşçu felsefeye karşı duruşuna yer verilmektedir. Sonraki bölümde ise, iki geleneği birleştiren Bourdieu’nün habitus tanımı yer almaktadır.

3.1.2.1. Yapısalcılığın Sorgulanması ve Varoluşçuluğun Reddi

Bourdieu entelektüel çalışmalarının ardındaki temel güdülerden birini “yanlış ikiliklere karşı çıkmak” olarak açıklar. Yapısalcı Lévi-Strauss ile Varoluşçu J.P. Sartre’a yönelik temel eleştirisi; bu teorilerin insan eylemini açıklamada tek taraflı ve indirgemeci bakış açısına sahip olmalarıdır. Bu eleştirisini “Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar” adlı eserinde dile getirir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 110).

“Bir yanda eylemi eyleyicisiz, mekanik bir tepki olarak gören nesnelcilik, öte yanda eylemi bilinçli bir niyetin kararlı bir şekilde yerine getirilmesi, kendi amaçlarını belirleyen ve akılcı hesapla faydayı azamiye çıkartan bir bilincin özgür projesi olarak tanımlayan öznelcilik olmak üzere iki tuzağa düşmemeye gayret ediyorum.”

İnsanı yaşamın merkezine koyarak özneliği ön planda tutan varoluşçu felsefe, toplumsal gerçekliğin ve yaşanan toplumsal dünyanın kodlarının ehil ve rasyonel aktörlerin yaratısı olduğunu öne sürer. Bu toplumsal fenomenolojinin gözünde toplum, bilinçli bireylerin kararlarının, eylemlerinin ve bilme edimlerinin ürünü olarak görülür (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 19-20). Sartreci varoluşçuluk insan eylemlerini ve beğenilerini kişiselleştirir, öznelleştirir ve bireyleri toplumdan bağımsız kılarak toplumsal boyutların ve motivasyonun olmadığını öne sürer (Best ve Kellner, 2016: 39-40). Varoluşçulara göre bireyler kendi hayal güçleri ve algıları vasıtasıyla ortak bir kanı inşa ederler ve gündelik hayatlarının gerçekliği olarak kavradıkları bu dünyayı önceden seçip yorumlarlar. İçinde buldukları her türlü toplumsal kısıtlardan, nesnel durumlardan da kendi düşünceleri, algıları sayesinde kurtulabilirler. Bu yüzden bireylerin eylemlerini toplumsal determinizmle açıklamak samimiyetsizdir (Bourdieu, 2014: 47).

1960’lı yıllarda varoluşçu felsefeyi eleştiren yapısalcılara göre ise; böylesi öznellik gerçek dışıdır. Çünkü insan eyleminin, toplumsal etkiden tamamen bağımsız gerçekleşmesi mümkün değildir. Özellikle J.P Sartre’ın bireylere attığı mutlak özgürlüğü eleştiren yapısalcılar; bireylerin davranışlarının açıklanmasında toplumsal yaşam koşullarının (doğulan aile, gidilen okullar, gelir durumu, toplumsal sınıf) yani nesnel yapıların merkezi bir önemde olduğunu dile getirir (Jourdain ve Naulin, 2016: 40). Aynı şekilde Bourdieu’ye göre de; toplumsal yapıları, kodları görmezden gelip ‘bireye’ fazla önem vermek toplumsal gerçeklikleri üreten, sürdürülebilir kılan,

meşrulaştıran yapıları görmezden gelmek demektir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 20).

Bourdieu varoluşçuluğu eleştirmek için kullandığı argümanları, iktisadın tezlerini kullanarak bireyleri sadece çıkarlarını düşünen rasyonel aktörler olarak tarif eden rasyonel eylem teorisine karşı da kullanır. Rasyonel eylem teorisine göre, eylemin tek itici kuvveti çıkarıdır ve bireyler yalnızca çıkarlarını maksimum seviyeye çıkarmak için hesap yapan kişilere indirgenmiştir. Bourdieu bu anlayışı da eleştirerek öznelcilik etiketi altında Rasyonel Eylem Teorisi ile Varoluşçuluğu aynı kefeye koyar ve eleştirir (Jourdain ve Naulin, 2016: 40).

Bu teorilere eleştiri niyetinde 1960'lı yıllarda Lévi-Strauss; mitoloji, akrabalık sistemleri, antropolojik fenomenlere ilişkin yapısal incelemeler yaparken Louis Althusser yapısal Marksizm'i geliştirir. Yapısalcılar toplum bilimlerini şekillendirmiş olan hümanizmi ve insan odaklı anlayışı reddederek toplumsal fenomenleri dilsel ve toplumsal yapılar, kodlar, kurallar ve sistemler çerçevesinde betimlerler. Yapısalcı eleştiri, Descartes'dan kaynaklanarak Sartre'a kadar uzanan felsefi gelenek üzerinde egemen olan 'özne' kavramını ortadan kaldırmak ister (Best ve Kellner: 2016: 40). Varoluşçuluğun tersine bu kez bireyi sadece toplumun içinde bir varlık olarak algılar. Eyleme ve beğeniye yön veren bireysel etkenleri görmezden gelerek toplumsal değerleri ve sistemi ön plana çıkarır. Yapısalcı analiz teorisyenleri; nesnellığı, tutarlılığı, kesinliği ve hakikati amaçlayarak öznel, bireysel değerlendirmelerden, tecrübelerden teorilerini temizlemeye çalışırlar

Bourdieu, Cezayir'de yaptığı ilk araştırmalarını Lévi-Strauss yapısalcılığına dayandırsa da Lévi-Strauss yapısalcılığını determinist ve tek taraflı olarak görür. Bourdieu'nün Lévi-Strauss'un yapısalcılığında eleştirdiği nokta aktörlerin neyi, ne için yaptığını normatif, genel geçer kurallara ve normlara bağlıyor oluşudur (Swartz, 2002: 62). Bourdieu'ye göre öznenin yalnızca dilin, kültürün, toplumsal kurumların bir yansıması olarak betimlenip bir köşeye atılması indirgemeci bir anlayıştır. Bu görüşünü Cezayir'de yaptığı saha araştırmalarına dayandırır ve yapısalcıların, Arap-Berber toplumlarının karakteristik özelliği olarak değerlendirdikleri birinci derece kuzenler arası evlilik oranlarına bakar. Burada yapısalcı yaklaşımın aksine aktörlerin akrabalık kurallarını toplumsal olarak kabul görmesi şartıyla sık sık kendilerine göre eğip büktüklerini hatta bazen kuralları reddettiklerini gözlemler. Evliliklere dair istatistiksel bir derleme yapan Bourdieu (2014: 42), Lévi-Strauss'un birinci derece

kuzenler arası evlilik kuralının, istatistiklerde %3-4 seviyesinde bulunduğunu en muhafazakâr ailelerde dahi bu oranın %5'in altında olduğunu saptar. Aynı şekilde, Cezayir'de ritüellere dair bir inceleme sonucunda, Lévi-Strauss'un yapısalcı ritüel analizinde önemli bir dizi pratiği dışarda bıraktığını keşfeder (Bourdieu, 1980). Bu saha gözlemleri, yapısalcılığın iki önemli zaafına işaret etmektedir: Yeterli bir fail (eyleyici) kuramı yoktur ve biçimsel modeller insan davranışlarını açıklamada yetersiz kalmıştır.

Yapısalcı yaklaşım yalnızca genel çerçeveyi vererek toplumsal ilişkilerin görünen yüzünü gösterir. Oysaki gerçekte insanlar çıkarlarını gözeterek kendilerine göre toplumsal kurallarla pazarlık ederler. Bazen kuralları ihlal ederlerken bazen de taviz verirler (Swartz, 2002: 62). Bourdieu'ye göre bir toplum bilimi, bu toplumsal indirgemeci ve determinist tuzağa düşmemek için eyleyicilerin (faillerin) görme biçimlerinin ve yorumlarının toplumsal dünyanın vazgeçilmez bir bileşeni olduğunu unutmamalıdır. Bireylerin iradesi olduğunu kabul etmelidir.

Bununla birlikte yapısalcı bakış açısının bir başka tehlikesi, inşa ettiği yapılara eyleyici muamelesi yaptığı için onlara bireyden bağımsız özerklik ve kendilik atfetmesidir. Yapısalcılara göre; bireylerin bir konuda harekete geçip veya geçmemesi yalnızca inşa ettikleri modelin basit bir icrasıdır çünkü failler yalnızca yapıların onlara sundukları modelleri taklit ederler (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 18). Oysaki eylem, bir kuralın basitçe uygulanması veya bir kurala uyulması değildir. Arkaik toplumlarda olduğu kadar günümüz toplumlarında da sosyal failler kendilerini aşan mekanik kurallara tabi, saat gibi ayarlanmış otomatlar değildir (Bourdieu, 2014: 43).

Lévi-Strauss ve yapısalcıların özellikle Althusser'in, ikincil konumuna iterek analizden silme eğiliminde oldukları failleri, tekrardan her şeye müdahil kılmak isteyen Bourdieu (2014: 43); habitus kavramını yapısalcı-inşacı bakış açısı olarak ikili etkileşim üzerinden kurgular. Bu yüzden Arap-Berber toplumundaki örnekten yola çıkarak Lévi-Strauss'un "akrabalık kuralları"na reddedip yerine "evlilik stratejileri" tanımlamasını yapar (Bourdieu, 2014: 105). Bu açıdan Bourdieu habitus kavramını; aktörlerin sosyal kurallara gözü kapalı uymak yerine stratejik ve pratik olarak hareket ettikleri fikri üzerine inşa eder. Bu düşüncesinin temel taşı kapitalizm öncesi Cezayir köylülerinin Fransız sömürgeciliğiyle birlikte tanıştıkları ve hayatlarını istila eden para ekonomisiyle karşılaşmalarını incelerken oluşturur

(Özatalay, 2012: 62). Köylülerin yeni ekonomik düzen karşısında bütünüyle mekanik ve edilgen olmadıklarını aksine yeni ekonomik akılcılığın gerekleri ile kendi geleneksel alışkanlıkları arasındaki uyumsuzluğa yeni bir çözüm yoluyla karşılık verdiklerini vurgular.

Nesnelcilik-öznelcilik, yapı-birey, yapısal zorunluluk-bireysel eylem gibi sahte çatışmaları aşmak için görünürde karşıt olan bu iki paradigmanın tezlerini bir araya getirir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 20). Yapısalcı yaklaşımla inşacı yaklaşımı bir arada tutan Bourdieu, habitus kavramı ile sosyolojinin klasik çatışmalarının önüne geçecek yeni bir eylem anlayışı ortaya koyar. Bourdieu'nün yapısalcı-inşacı anlayışının "yapısalcılık"¹⁷ kısmına göre; bireyin içinde yaşadığı sosyal dünyada onların hareketlerini, eylemlerini engelleyen, sınırlandıran veya yönlendiren objektif yapılar vardır ve bu objektif yapılar Saussure veya Lévi-Strauss'da olduğu gibi sadece sembolik sistemlerde, dilde, mitte değil, sosyal dünyanın kendisinde olan yapılardır.

Bununla birlikte habitusun diğer kurucu unsuru olarak "inşacılıktan"¹⁸ kastedilen ise bireylerin idrak (algı), düşünce ve eylem şemaları sayesinde meydana getirdikleri bir sosyal oluşun söz konusu olmasıdır. Yani içselleştirilen normlar, kurallar doğrultusunda bireyin kendisi de çevresini ve toplumsal yapıları şekillendirir; inşa eder. Burada ikili bir inşa söz konusudur. Birey bir taraftan kendi algı şemalarını, dünya görüşünü, eylemlerini inşa ederken bir taraftan da çevresini ve toplumsal sınıfını oluşturur (Bourdieu, 1989: 14).

Aşağıda toplu olarak Tablo 3'te açıklandığı üzere Bourdieu yapısalcı-inşacı bakış açısına sahip olarak yapısalcilik teorisi ile varoluşçuluk felsefesini birleştirir. Buna göre, önce nesnel yapılar (mekânlar, toplumsal statüler, aile, eğitim) yani dışsal kısıtlamalar olarak adlandırılan yapılar bireyleri küçük yaştan itibaren etkiler. Daha sonra, eyleyicilerin doğrudan geçmiş deneyimleri devreye girer. Böylece bireylerin içeriden yapılandırılan beğeni (eğilimleri) ve algı kategorilerini açığa çıkartarak kendi geleceklerine etki edecek yapıları yani çevrelerini inşa ederler.

¹⁷ Bourdieu, P., Passeron, J.C (1970), La Reproduction: Elements pour une théorie du système d'enseignement, (Yeniden Üretim, Eğitim Sistemine Dair Bir Teori İçin İlkeler) ve "Le Metier de Sociologue" (Sosyolog Mesleği) adlı çalışmalarda Bourdieu'nün "yapısalcı" tarafı ön plandadır.

¹⁸ Bourdieu, P., Saint Martin M. (1975), "Les catégories de l'entendement professoral", (Hocalığa Dair İdrak Kategorileri) adlı çalışmada "inşacılık" tarafı ağır basmaktadır.

Tablo 3: Pierre Bourdieu'nün Yapısalcı-İnşacı Bakış Açısı

ÖZNELCİ BAKIŞ (varoluşçuluk, rasyonel tercih kuramı, fenomenoloji)	YAPISALCI BAKIŞ	YAPISALCI-İNŞACI
Toplumsal yapıların bireye etkisi yoktur.	Toplumsal yapılar (aile, okul, dil, inanç, etnik köken, milliyet, çevre) bireyleri kurgular.	Bireyin eylemlerine nesnel yapılar çoğunlukla etki eder ama bununla birlikte bireyin kendi etkisi de vardır.
Bireyler kendi toplumsal dünyalarını inşa edebilecek ehil aktörlerdir.	Bireyler etkisizdir.	Toplum-Birey; Yapı-Fail arasında ayırım yapmaya gerek yoktur: Habitus
Öznelcilik, birey odaklı, varoluşçu felsefe	Nesnellik, maddecilik, yapısalcılık	Nesnelcilik ve öznelcilik aynı potada eritilir fakat nesnelcilik daha ağır basar.
Toplumsal Fenomenoloji: Toplum, bilinçli bireylerin kararlarının, eylemlerinin ve bilme edimlerinin ürünüdür.	Toplumsal Fizik¹⁹: Toplumsal olgular toplumsal olaylarla açıklanır. Toplumsal olaylar dışarıdan gözlemlenebilen, istatistik yardımıyla ölçülebilen maddi somut nesnel yapılardır.	Ne toplumsal fizik ne toplumsal fenomenoloji tek başına insan eylemlerini açıklayamaz
Temsilcileri: J.P.Sartre, Merleau Ponty, Husserl, Gaston Bachelard, A.Schütz	Temsilcileri: Lévi-Strauss, F.Saussure, Jacques Lacan, Louis Althusser	Temsilci: Pierre Bourdieu

Kaynak: (Bourdieu, 1980; 1989; 2014; Bourdieu ve Wacquant, 2014)'ten yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bourdieu'ye göre (1989: 15); faillerin bireysel varlıkları uzak tutularak nesnelci momentte inşa edilen nesnel yapılar bireylerin algılarının, idraklarının, öznel fikirlerinin temelidir. Fakat öte yandan bu yapıları dönüştürmeyi veya muhafaza etmeyi hedefleyen bireysel ya da kolektif mücadeleler göz önünde tutulduğunda bireysel varlığın da önemli rol oynadığını belirtmek gerekir. Habitus zorunlu ve doğal gibi görünen şeyleri belirsiz ve ihtimalli; tercihin ve hür iradenin olduğu sanılan yerleri zorunlu ve doğal olarak toplumsal kodların oluşturduğunu açığa çıkartan “tercihlerin tercih edilmemiş ilkesidir” (Bourdieu, 1980: 89).

Burada unutulmaması gereken Bourdieu çözümlemesinin her iki durağının da eşdeğer olmadığıdır. Yapısalcı-inşacı çözümlemede toplumsal yapıların ağırlığı yani

¹⁹ Toplumsal Fizik kavramına Durkheim'in (2013), biyolojik veya psikolojik olduğu düşünülen bir şeyi toplumsal olgularla açıkladığı “İntihar” adlı eseri örnek olarak verilebilir. Durkheim bu eserinde intihar eden bireylerin intihara neden karar verdiklerini inceler. Buna göre, intihar etmeyi fizyolojik farklılıklara ya da ruh haline, psikolojilerinin kötü olmasına değil modern dünyanın getirdiği kurallara uyum sağlanamaması, toplu yaşamın yoğunluğu, stresi, modern dünyanın başıboşluğu ve toplumsal kuralların yokluğuna bağlar. Yani bireylerin eylemleri sadece kendi iradelerinin bir sonucu değildir. Bireyler, kendilerini aşan toplumsal olgular tarafından belirlenirler, kurumlar aracılığıyla kısıtlanırlar.

nesnelci yapısalcılığın ağırlığı daha fazladır. Bunun sebebi Bourdieu'nün Durkheimci bir gelenekten gelmesidir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 21). Durkheim'in "sosyolojik yönteminin ilkesine" göre; eyleyicilerin bakış açısı toplumsal alanda işgal ettikleri yere göre sistematik olarak değişir. Bourdieu sosyolojisi bu anlayıştan oldukça etkilenmekle birlikte bireylerin iradelerini de göz önünde bulundurur.

3.1.2.2. Karşıtlığı Aşmak: Habitus Tanımı

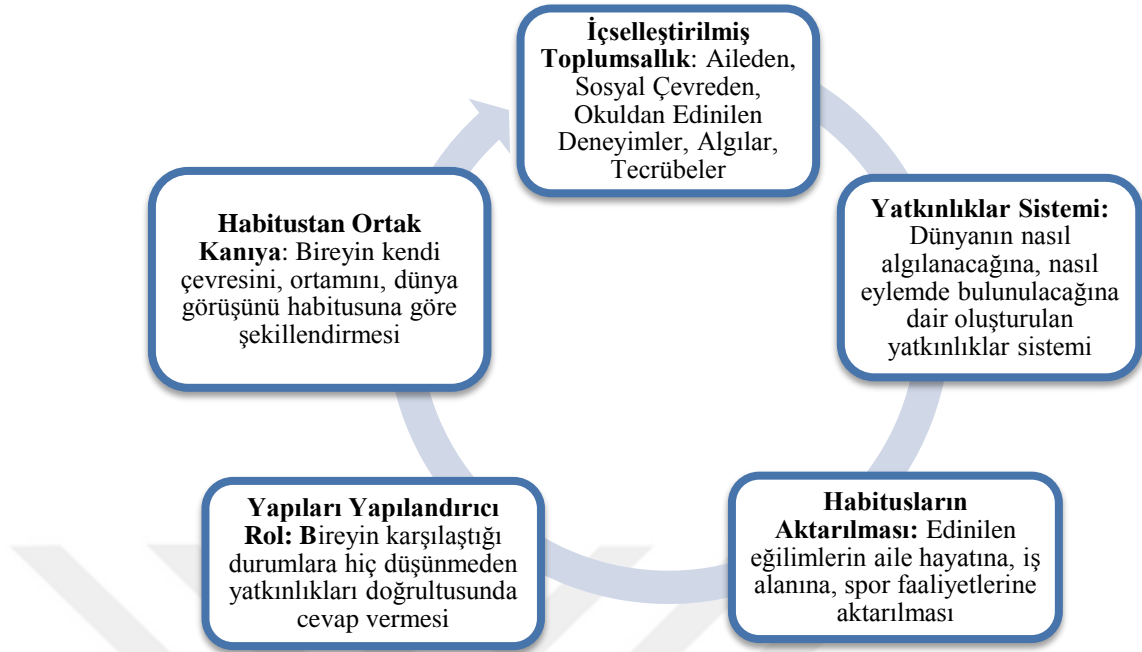
Bourdieu, habitus kavramını²⁰ yapısalcı-inşacı bakış açısıyla yoğurarak insan eyleminin ne tamamen dış etkenlere bağlandığı ne de öznel süreçlere indirgendiği bir noktada oluşturur. Bireysel ve toplumsal olarak iki alanın da insan eylemlerini etkilediğini varsayar. Bilinçdışı olarak işleyen ve yapılandırılmış toplumsal mekânda yer alan habitus; yapı-eylem, birey-toplum arasındaki dinamik kesişme alanıdır (Uluğ, 2013: 11). Habitus; "toplumsallaşmış öznelliktir" (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 116).

Habitus; bireylerin sosyalleştikleri süre içinde -doğumlarından itibaren aileden ve ailenin bulunduğu sosyal çevreden aldıkları daha sonra çocuklukta ilköğretim, yetişkinlikte ortaöğretimden edindiği- az çok bilinçsiz şekilde içselleştirmiş ve benimsemiş olduğu idrak (dünyanın nasıl algılanacağı), değerlendirme ve eylem (nasıl davranacağı) şablonlarından meydana gelir (Jourdain ve Naulin, 2016: 42). Bourdieu (1980: 89) habitus tanımını asıl olarak "Le Sens Pratique" adlı eserinde ortaya koyar:

"Habitus; sürekli, aktarılabir bir yatkınlıklar sistemidir. Yapılandırıcı yapılar işlevi görmeye, yani, sonuçlara dair bilinçli bir hesaplamayı veya o sonuçları elde etmek için gereken işlemler hakkında açık bir ustalığı gerektirmeksizin, neticelerine nesnel olarak uyarlanabilen pratiklerle temsilleri doğuran ve düzenleyen ilkeler işlevi görmeye önceden yatkın, yapılanmış yapılardır."

²⁰ Bourdieu'nün habitus kavramını nasıl kurguladığını; Bourdieu (1977, 1980, 1984, 1985, 1986, 2014); Bourdieu ve Passeron (1970) ve Bourdieu ve Wacquant (2014) eserlerinde detaylı şekilde açıklar ve teorik çerçeveyi çizer.

Şema-1: Bourdieu'nün Habitus Döngüsü

Bourdieu'nün habitus tanımı Şema-1'deki gibi beş başlıkta incelenebilir. Buna göre habitus, bireyin zihnine ve bedenine yerleşmiş, bir alandan diğerine aktarılabilen, çeşitli geçmiş tecrübeleri, deneyimleri ve toplumsal eğilimleri bir araya getirerek algılar ve eylem üzerinde etkili olmalarını ve böylece bireyin hayatı boyunca karşılaştığı durumların ve sorunların çözümünde rol oynamalarını sağlayan içselleştirilmiş bir yatkinlikler sistemidir. Habitus, aktörün içinde bulunduğu toplumsal bağlamının etkisini devreye sokan bilişsel ve güdüsel bir mekanizmadır (Tatlıcan ve Çeğin, 2014: 315).

Habitus çeşitli toplumsal eğilimlerin, tecrübelere dayanan bilgilerin, zihinsel ve bedensel yeteneklerin, birey tarafından çok erken yaşlardan itibaren içselleştirilerek; bireyin bakış açısına, karakterine, kararlarına, tepkilerine, gelecek planlarına şekil verir hale gelmesini içeren bir mekanizmayı içermektedir (Bourdieu, 1980: 89). Örnek olarak; sanatçı bir ailede büyüyen bir çocukla anne-babası sporcu olan çocuk arasında yatkinlik ve eğilim şemalarında farklılıklar gözlenir. Ailesi ressam olan çocuk bir tabloyu nasıl yorumlayacağını, neye göre eleştirip takdir edeceğini henüz küçük yaştan edindiği sanatsal eğilimleri içselleştirerek öğrenir ve bundan sonraki hayatını farkında olmadan ona göre şekillendirir.

Habitus kavramını daha iyi anlayabilmek için Bourdieu tanımını dolayısıyla Şema-1'deki beş kategoriye teker teker çözümlemek gerekir. Öncelikle “içselleştirilmiş yatkinlikler sistemi” kısmı yani şemadaki birinci ve ikinci tanım ele alınmalıdır. Burada; yaratılan toplumsal kodların, normların, kuralların içselleştirilmesi yani “dışsallığın içselleştirilmesi” söz konusudur. Habitus, toplumsallaşma aracılığıyla “toplumsal dünyanın yapılarının içselleştirilmesine” (Bourdieu, 2014: 45) başka bir ifadeyle davranışları kısıtlayan sınırların benimsenmesine neden olur. Birey, toplumsal yaşamı düzenleyen ve egemen olan sınıfın (iktidarın) belirlediği kuralları ve normları (ahlak, toplumsal kurallar, yasalar) en önce doğduğu aileden, çevreden daha sonra gittiği okullardan içselleştirir ve algılarını, eylemlerini buna göre yapılandırmaya başlar.

Yatkinlik kelimesi Bourdieu için kilit önem taşır; çünkü habitus fikriyle aktarmak istediği iki asli unsura işaret eder: yapı ve eğilim (Bourdieu, 1977). Yatkinlikler sistemi failin bilinçsizce yaptığı içselleştirilmiş eylemler olmasına karşın alışkanlıktan, rutin davranış ya da düşünce kalıplarından farklıdır. Yatkinlikler sistemi; bireyin farkında olmadan içselleştirdiği kodları bilinçsizce tekrar üretmesi, hayatına uygulaması ve tutarlı şekilde sürdürmesidir (Swartz, 2002: 63). Örnek olarak; çocuklukta dahi yetişkin rollerine hazırlığın başlaması ve bir mesleğe sahip olmanın gerekliliğinin öğretilmesi veya büyüklerin yanında düzgün oturmak; soru sorulduğunda cevap vermek gibi toplumsal normların aşılması verilebilir. Dolayısıyla neyin onaylanıp onaylanmadığına, neyin işe yarayıp yaramadığına bakarak, birey kendine özgü yeni eylem biçimleri ve yaşantısındaki durumlara göre karakteristik bir davranış biçimi geliştirir. Hem zihinsel hem de bedensel olarak bireye etki eden bu davranış biçimleri kendine güveni veya utangaçlığı öğretir (Calhoun, 2014: 103), bir anlamda bireyin karakterini oluşturur.

Bourdieu'nün “Le Sens Pratique”te yaptığı Şema-1'deki üçüncü kısımda belirtilen önemli bir diğer nokta da habitusun aktarılabilir olmasıdır. Algıları, eylemleri, beklentileri, yaşayış stilini etkileyen habitus; geçmişten aldığı deneyimleri, bugüne taşır ve geleceğe aktarır. Zamansal olarak aktarmanın yanında kişinin bu deneyimleri farklı alanlara da aktarması söz konusudur. Okulda ve ailede edinilen eğilimler başka bağlamlara; iş hayatına, spor etkinliklerine başka alanlara aktarılabilir (Jourdain ve Naulin, 2016).

Son olarak habitusun en önemli boyutu; “yapılandırılmış yapıları yapılandırma” (structuring structured structure), yani “içselliğin dışsallaştırılması” meselesidir. Bundan sonraki habitusun “yapıları yapılandırma” boyutu yani bireyin çevresini kendisine göre yeniden dizayn etme (reproduce) kısmı Şema-1’deki dördüncü ve beşinci tanım üstünde durulacaktır.

3.1.3. Habitustan Ortak Kanıya²¹

Habitusun en önemli boyutu “yapıları yapılandırıcı” rolü nedeniyle, içselleştirilen yapıların normların dışsallaştırılması yani bireyin çevresini, sosyal konumunu, ahlak değerlerini, karakterini, bakış açısını dışsallaştırmasıdır. Birey yalnızca içselleştirdiği toplumsal kural ve rollerden hareketle olaylara tepki vermez. Bireysel yatınlıklarının kendisinde yarattığı özgün tavrı da bireyin tepkileri üzerinde şekillendirici etkiye sahiptir (Gazioğlu, 2014: 77). İçselleştirilen kodlardan, normlardan, kurallardan dolayı birey belli durumlar üzerinde düşünmesine gerek kalmadan toplumsal yapıların ve bağlamın onlardan beklediği davranışı üretir. Bourdieu bu duruma “sens commun” yani ‘ortak kanı’ adını verir (Jourdain ve Naulin, 2016: 44). Örneğin; birey kırmızı ışıkta durması gerektiğini daha küçük yaştan itibaren içselleştirdiği için kırmızıyı gördüğü an bunun bir yaptırım olmasa bile kendi öz kontrolü doğrultusunda bilinçsiz şekilde durur. Burada küçük yaştan itibaren edindiği söz konusu içselleştirme süreci, bireyin içinde yaşadığı toplumsal yapı tarafından şekillendirilirken aynı zamanda kendisi de bu yapıyı şekillendirir; yani onu yapılandırır ve yeniden şekillendirir. Dolayısıyla habitusu “yapıları yapılandıran süreç” şeklinde açıklamak mümkündür (Özsöz, 2014: 291).

Ortak kanının kaynağında; geçmişte bilinçsiz şekilde içselleştirilmiş olan deneyimlerden dolayı belirli bir durum karşısında nasıl davranacağını düşünmeden bilme içgüdüğü yatar. Bourdieu bunun daha iyi anlaşılabilmesi için “tenisçi” örneğini verir. Buna göre; bir tenis oyuncusu topun nereye düşeceğini bu konu üstüne çok fazla düşünmesine gerek kalmadan bilir ve hareketlerini içgüdüsel şekilde bilinçsizce yapar (Bourdieu, 2014: 44-45). Birey edindiği deneyimler, bilgiler doğrultusunda dış dünyasını; dünya görüşünü ve bireysel davranış tarzlarını, ait olacağı grubu ve ait olduğu gruplara uygun olarak yönlendiren algı, eylem ve değerlendirme şemalarını

²¹ Bourdieu sosyolojisinin eleştirel olarak baktığı Fransızcası “Sens Commun” olan ‘ortak kanı’ kimi çalışmalarda sağduyu olarak da çevrilmektedir. Bu çalışmada ise Ocak ve Zanaat derlemesinin (2014: 23) önsözündeki açıklamaya uyarak “sağduyu” karşılığının taşıdığı olumlayıcı ve bireysel anlam sebebiyle Bourdieu’deki kullanımı yansıtmadığı düşünüldüğünden ‘ortak kanı’ tercih edilmiştir.

oluşturur. Böylece, belirli bir gruba ait bireylerin davranış biçimleri, belirli bir kurala uymak zorunda kalmadan veya bireylerin bunun üstünde kafa yormasına gerek kalmadan düzenlenir, yönetilir (Bourdieu, 1980: 88-89).

Aynı sosyo-ekonomik statüye sahip bir grup insanın yaşam koşulları aynıysa bu kimseler kısmen aynı habitusa sahiptir. Habitusun bu boyutundan dolayı sosyal alanda birbirine daha yakın olan failler ya da gruplar arasında daha fazla ortak nokta, uzak olanlar arasında ise daha az ortak nokta bulunur. Bu anlamda yakın konumlarda olan failler; benzer koşullar içinde bulunmaları, aynı ön kabullere maruz kalmaları, benzer yatkinlıklara ve çıkarlara sahip olmalarından dolayı aynı durumlar karşısında benzer pratikler üretirler ve hayat tarzları da birbirine yakındır (Bourdieu, 1989: 17). Dolayısıyla faillerin çıkarları, stratejileri, deneyimleri, algı sistemleri ve hayat tarzları habituslarına göre değişkenlik gösterir. İşgal edilen bu toplumsal konumlarda edinilmiş yatkinlıklar Goffman'ın üstünde durduğu "sense of place" yani söz konusu konuma uyumu içerir. Örneğin; failler beğenilerine uygun olarak kendilerine yakışacak, statülerine uygun giyecek, içecek, spor faaliyeti, arkadaş seçerek kendi kendilerini sınıflandırır (Bourdieu, 1989: 18).

Böylelikle ortak sosyal yapılar, ortak kanılar nesnel olarak inşa edilmiş olur. Aynı sosyal alandaki aynı habitusu paylaşan insanlar kendi konumlarına uyum sağlarken bir yandan "diğerleriyle" kendilerinden daha altta oldukları düşündükleri kişilerle aralarına mesafe koyarlar. Dışarıdan "kibir, kendini beğenmişlik" olarak algılanan bu tepkiler Bourdieu'ye göre (2014: 198-202); bireylerin bilinçdışı davranışlarıdır ve aslında burada bireyler farkında olmadan sosyal mesafeleri dilde ve bedende göstermişlerdir.

Habitusun koşulları, kişilerin içinde kemikleşerek varlıklarını sürdürdüğü ve değişime karşı direndiği ölçüde sürdürülebilirdir. Sosyo-ekonomik çevre koşullarında radikal bir değişiklik gerçekleşmediği sürece bireyler sosyalleşme süreçlerinde edindikleri eğilimleri ve toplumsal konumlarını muhafaza etmeye yatkindırlar (Jourdain ve Naulin, 2016: 43). Hatta Bourdieu'ye göre kimi zaman sosyo-ekonomik durumda ya da toplumsal dünyada radikal bir değişim olsa bile habitusun aşırı içselleştirilmesinden dolayı birey bu değişime ayak uydurmayarak kendi habitusuna bağlı davranışlarını sürdürür. Buna "histerezis" (hysteresis) etkisi diyen Bourdieu (2002a:135) kavramı, "Question de Sociologie" kitabında bir etkinin sebebi ortadan kalktığı halde devam etmesi olarak tanımlar ve Cervantes'in

şövalyeliğin ortadan kalkmasına rağmen şövalye gibi davranmaya devam eden karakteri Don Kişot'u örnek verir.

Bu söylemleriyle bireyi ortadan kaldıran “yapısalcı determinist” eleştirisine (Jenkins, 1982) maruz kalan Bourdieu, habitusun davranışların düzenliliğinin nesnel bir temeli olduğunu kabul eder. Fakat bu düzenlilik yasallıktan ya da resmiliyetten kaynaklı davranışların düzenliliği ya da alışkanlık gibi mekanik, kendi kendine olan bir sistem değildir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 112). Alışkanlık (habitude), kendiliğinden tekrarlanan, mekanik ve üretici olmaktan ziyade kopyalanan bir şey iken; habitus, yaratıcı bir tarz sunar. Toplumsal koşulları bireyin üretmesini sağlayan dönüştürücü bir makineyi andıran habitus, sonsuza dek belirlenmiş bir kader, bir tür determinist öz değildir. Habitus geçmiş tecrübelerle dayalı strateji-üretici bir ilkedir ve faillere çeşitli görevleri yerine getirebilmek ve değişen durumların üstesinden gelebilmek için belirli bir mizaç ve eğilim kazandırır (Tatlıcan ve Çeğin, 2014: 317). Habitus, sürekli yenilenen durumlarda beklenmedik karşılaşmalarda kendini ifade eden doğurgan kendiliğindenliktir. Bu noktada toplumsallaşma yoluyla edinilen yatkınlıkların yenilik yaratan, doğurucu tarafına vurgu yapan Bourdieu (2014: 48); yapısalcılığın özneyi mekanik kılan anlayışına tepki göstererek kabiliyeti ve akli olan bireyin, idealist geleneğin aşkın öznesi olduğunu değil ama faillerin de etkilerinin var olduğunu gösterme çabası içindedir.

Dolayısıyla habitus, faillerin çok çeşitli durumlarla başa çıkmasını sağlayan bir strateji üretme ilkesidir. Öyle ki bireyler için bir kurala uyma çıkarı uymama çıkarına üstün geldiği zaman failler dış kuralları dinler. Kurallar otomatik biçimde kendi başına etkili olmaz (Bourdieu, 1986: 40). Buradaki strateji ya da çıkar söylemi pratik iktisadın kullandığı maliyet-getiri hesabı ya da çıkarı maksimize etme hesabı değildir. Bourdieu'ye göre; bireylerin eylemlerinin çıkış noktası hesaplanmış hedeflere planlı ve yönelimsel olarak varmak değildir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 32). Strateji her ne kadar bir amaca ulaşmak için üretilen kararlar olsa da bunu hayata geçiren failler bunun bilincinde değildirler. Dolayısıyla rasyonel eylem kuramının öne sürdüğü gibi bu bir akılcı hesaplama değil habitustur. Bourdieu'ye göre rasyonel bir hesap için gerekli koşullar hiçbir zaman yoktur çünkü zaman ve veriler sınırlıdır. Buna rağmen failler eyleme geçtiklerinde çoğu kez yapmaları gereken şeyi yaparlar (Bourdieu, 2014: 46). Bunun sebebi habitusun ortak kaniya, ortak sezgiye dönüşmesidir. Yani failler benzer koşullara sürekli maruz kalarak oluşturdukları

sezgilerle toplumsal dünyanın gerekliliklerini önceden sezerek bilinçli olmadan buna uygun davranırlar. Yukarıdaki tenisçi örneğinden hareketle de bir tenis oyuncusunun gelen topu karşılayabilmesi için anlık olarak içgüdüsel şekilde fileye yaklaşması yeterlidir. Doğru hamlede bulunan tenisçinin her hamlesi için analizler yapıp eyleminin nedenini ortaya koymasına gerek yoktur.

3.2. SERMAYE SINIFLANDIRMASI

Bourdieu'nün toplumsal uzam kuramını ve bu uzam içindeki güç ilişkilerini, tahakkümü açıklayabilmek için habitusun yanında diğer iki sacayağı sermaye ve alandan bahsetmek gerekir. Sermaye; bireylerin yatkınlıkları doğrultusunda harekete geçmeleri ve bir alanda güç elde edebilmeleri için biriktirdikleri ve kullandıkları kaynaklara verilen addır. Bu sermayelerin azlığı ya da çokluğu güç ilişkilerinin dolayısıyla faillerin alandaki konumlarının belirlenmesinde büyük rol oynar.

Sermaye kavramı ilk bakışta ekonomik anlamı çağırır. Nitekim Marksist teoride sermayenin yalnızca maddi kısmı ele alınır. Sermaye, üretim araçlarına sahip olanlar (burjuva) ve olmayanlar (proletarya) şeklinde iktisadi anlama indirgenir. Bourdieu teorisinde ise sermaye, Marksizm'den kelime olarak ödünç alınmakla²² beraber ekonomik alanla sınırlanmaz. Bireyler için bir o kadar da toplumsal kaynak oluşturan sermaye, Bourdieu teorisinde dörde ayrılır: Ekonomik sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve simgesel sermaye (Bourdieu, 1986a: 242-243). Bireyler ve gruplar, toplumsal düzendeki konumlarını korumak ve yükseltmek için bu

²² Bourdieu'nün sermaye kavramını Marx'tan mı Weber'den mi yararlanarak genişlettiği tartışılan bir konudur. Nitekim E.Göker (2014:298) "Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz?" adlı makalesinde Bourdieu'nün sermaye kavramını Marx'tan ödünç aldığını fakat kavramı genişletirken çeşitli alanlarda sömürü, kâr, artı-değer gibi kavramları tartışma dışı bırakmasından dolayı zayıflıklar barındırdığını ileri sürer. Buna karşılık Özatalay (2012: 76), Bourdieu'nün sermayeler teorisinin eksik ya da güçsüz olduğunu değil, sadece Marksist olmadığını düşünmektedir. Bourdieu'nün sermayeler teorisinin, Göker'in dile getirdiğinin aksine, Marx'ın sermaye teorisiyle değil, Weber'in tahakküm teorisiyle aynı alt yapıya sahip olduğunu vurgular. Bu nedenle Bourdieu'nün gönderme yaptığı "sermaye" kavramının Marx'ın "sermaye" kavramıyla benzerliğinin yalnızca kelime benzerliğinden ibaret olduğunun altını çizer. Bourdieu'nün sermaye kavramının Weber'in tahakküm teorisini açıklarken "belirli bir toplumsal ilişkide kendi iradesini hâkim kılma şansı" olarak tanımladığı kudret (macht) kavramına çok daha yakın bir anlama sahip olduğunu söyler. Özatalay'a göre, Fransız sosyolog nesnellik iddiasındaki "emek-değer teorisi"ni değil, tıpkı Weber gibi, toplumsal ve tarihsel bir çerçeveye yerleştirmek ve tahakküm ilişkileri de hesaba katmak kaydıyla, öznelliğe vurgu yapmıştır. Bununla birlikte D.Swartz (2011:110) Göker'e benzer tespitlerde bulunarak Bourdieu'nün sermaye kavramının bazı noktalarda Marx'ın sermaye kavramına çok yaklaştığını dile getirir. Hatta Bourdieu'nün sermaye kavramını, bir tür emek-değer kuramına dayandığını ifade eder. Buna karşılık Calhoun, Bourdieu'nün her ne kadar esasen iktidar ve tahakkümle ilgilense de, sermaye kavramının, Marx'ta olduğu gibi artı değer sağlama ya da bir ilkel birikim dinamiği anlamında herhangi bir sömürü kuramıyla ilişkili olmadığını dile getirir. Bourdieu'nün sermaye teorisi taşıdıkları emek miktarı bakımından nicel farklılıklar üzerine kurulu iktidar ilişkileri olarak değerlendirilmelidir.

kültürel, toplumsal ve simgesel kaynakları kullanırlar. Bu sermaye türlerinin tümü, hem biriktirilebilme hem de birbirlerine dönüştürülebilme özelliklerine sahiptir (Bourdieu, 1986a: 245).

3.2.1.Ekonomik Sermaye

Ekonomik sermaye anında ve doğrudan paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilir sermayedir (Bourdieu, 1986a: 242). Bir bireyin iktisadi kaynaklarının bütününe yani hem maddi mal varlığına hem de gelirine işaret eder (Jourdain ve Naulin, 2016: 106). Ekonomik sermaye Marx'tan beri toplumsal sınıfları birbirinden ayıran temel faktör olarak belirlenmiş; ekonomik sermayeye sahip olanların burjuva ve olmayanların ise proletarya olmak üzere iki sınıf olduğu ileri sürülmüştür. Fakat günümüz toplumlarında klasik sermaye olarak nitelendirilen ekonomik sermayenin yetersiz kaldığı görülmektedir (Ünal, 2004: 116). Ekonomik sermayeye sahip olmak diğer sermaye türlerine erişimi kolaylaştırırsa da Bourdieu ısrarla sermayenin farklı biçimleri üstünde durur. Ekonomik sermayeyle birlikte kültürel sermayenin başat rol oynadığını ileri sürer (Bourdieu, 1997a).

3.2.2.Kültürel Sermaye

Kültürel sermaye, genellikle sahip olunan diplomanın derecesine ve elde edilen eğitim seviyesine indirgenir. Fakat kültürel sermayeyi diplomaya indirgemek Bourdieu teorisini eksik okumaya neden olur (Serre, 2012: 5). Bourdieu ve Passeron'a göre (1970); kültürel sermaye, formel eğitimle kazanılan ve diplomalarla kurumsallaştırılan "okul sermayesi" ile birlikte aileden kaynaklanan ve doğal bir biçimde, aile hayatı içinde kazanılan nitelikleri ifade eden "mirasla gelen kültür sermayesi"dir. Yani kültürel sermaye, ya eğitim sisteminin ya da ailenin aktardığı entelektüel nitelikler kazandıran, bireyin aydın kültürüne ait mal ve pratikleri takdir edebilmesini sağlayan kültürel kaynaklardır. Kültürel sermaye; sözel beceri, kültürel farkındalık, estetik tercihler, okul sistemi hakkında bilgi, eğitim gibi geniş çeşitlilik gösteren olanakları kapsar. Bourdieu'nün amacı, kültürün de büyük bir iktidar kaynağı haline gelebileceğine işaret etmektir (Swartz, 2011: 111). Kültürel sermaye; kullanılacak alana, inşa edilen toplumsal uzamın yapısına göre dini sermaye, bürokratik sermaye, politik sermaye, eğitimsel sermaye gibi gömlekler giyebilir (Göker, 2014: 282).

Bourdieu kültürel sermaye kavramını ilk defa J.C.Passeron'la birlikte öğrencilerin toplumsal kökenlerine bağlı eğitim eşitsizliklerini anlamak amacıyla “Yeniden Üretim: Eğitim Sistemi Kuramı için Ögeler” adlı eserinde kullanır (Bourdieu ve Passeron, 1970). Akademik başarıyı, kültürel sermayenin dağılımıyla ilişkilendirerek, farklı toplumsal sınıflardan gelen çocukların eşitsiz eğitim başarılarını açıklamayı mümkün kılacak bir teorik hipotez sunar (Bourdieu, 1979a: 3). Bourdieu'nün farkı, yükseköğrenime erişimdeki toplumsal eşitsizliklerin ekonomik-gelir farklılıklarından ziyade kültürel farklılara ve toplumsal kökene dayandığının altını çizmesidir²³. Yani öğrencilerin sosyal kökenleri, ailenin sosyal sınıfı ne kadar yüksekse öğrenciler o kadar zengin ve geniş bilgilere sahiptir (Bourdieu ve Passeron, 1964: 37). Dolayısıyla en iltimaslı sınıflardan gelen üniversite öğrencileri bir “kültürel imtiyaza” sahiplerdir. Kültürel sermaye açısından en zengin olan sınıf (üniversite hocaları, öğretmenler) çocuklarının eğitimi yanında özgünlüklerini koruyacak ve arttıracak kültür etkinliklerine de yatırım yaparlar. İktisadi sermaye açısından en zengin olan sınıf ise (sanayi ve ticaret patronları) kültüre ve eğitime dair yatırımları geri planda bırakır. Görece her iki sermaye türüne de sahip serbest meslek sahipleri²⁴ (doktor, avukat, eczacı) çocuklarının eğitimine yaptıkları yatırım kadar burjuva tarzına uyum sağlayacak maddi ve kültürel araçlara da yatırım yapar (Bourdieu, 1984: 120-121).

Bourdieu (1979a: 3-4), “Kültürel Sermayenin Üç Hali” adlı makalesinde yalnızca okul diplomasına indirgenen kültürel sermayenin aslında üç farklı biçimde var olduğunu belirtir: Bedenselleşmiş durumda²⁵ (embodied state); nesneleştirilmiş halde (objectived state) ve kurumsallaştırılmış (institutionalized state) biçimde.

²³ Bourdieu burada eğitim yatırımlarının sadece ekonomik durumla, gelir farklılıklarıyla ilgili olduğunu düşünen ekonomistleri eleştirir. Bourdieu'ye göre; ekonomistler, eğitim yatırımı ve ekonomik yatırıma dair kâr oranları arasındaki ilişki meselesini açıkça ortaya koyduklarını sanırlar. Ancak onlar eğitim yatırımından elde edilen verimin ölçülmesinde sadece parasal yatırımları ve kârları ya da doğrudan paraya çevrilebilir, okul masrafları ve çalışmaya ayrılan zamanın nakit karşılığı gibi şeyleri hesaba katmışlardır. Oysaki farklı toplumsal sınıfların ekonomik yatırıma ve kültürel yatırıma ayırdıkları kaynakların farklı orantılarını, farklı pazarların var olabileceğini hesaba katmadıkları için tam olarak açıklayamazlar. Bununla birlikte ekonomistler aile içindeki ağızdan ağıza yayılan kültürel sermaye aktarımını da görmezden gelirler (Bourdieu, 1986a:244)

²⁴ Bourdieu serbest meslek tanımını Türkiye'deki karşılığı gibi değil; üst düzey bir diploma-eğitim gerektiren ve kendi hesabına çalışan avukat, doktor, noter, diş hekimi, mimar, muhasebeci gibi üst kategorilere dâhil meslek grupları şeklinde tanımlar.

²⁵ Fransızca orijinali “l'état incorporé” olan bedenselleşmiş durum kimi çevirilerde ‘benimsenmiş, cisimleşmiş, içselleşmiş’ şeklinde kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise anlamı daha iyi karşılayacağı düşünüldüğünden ‘bedenselleşmiş’ şeklindeki tercümesi kullanılmıştır.

Bedenselleşmiş durum, adı üstünde kültürel sermayenin bireyde kendisini somutlaştırması, küçük yaştan itibaren içselleştirilen bilgilerin bedende kendini göstermesidir. Bedenselleşen kültürel sermayeye örnek olarak, çocukluktan başlayarak hanenin sosyal konumuna göre öğrenilen dil alışkanlıkları, konuşma tarzı, aksan, yazma stili verilebilir. Bununla birlikte vücudunu farklı bağlamlarda kullanma tarzı, kamusal alanda söz alan bir kişinin duruşu, sesini etkileyici kullanabilmesi, kendine duyduğu özgüven ve bedensel rahatlıklar da bu kategoriye dâhil edilebilir (Tutal, 2017: 9). Kendini bedende gösteren bu kültürel sermaye eğitim alanında ciddi anlamda eşitsizliklere sebep olur. Sınıfsal ayrıcalıkları sayesinde yüksek miktarda kültürel sermayeyi bedenselleştirmiş çocuklar; öğretmenler tarafından “bozuk aksanlı”, “el yazısı kötü”, “yaramaz” gibi kategorilerle ötekileştirilen daha düşük sermaye yoğunluğuna sahip çocuklardan daha avantajlı olurlar (Bourdieu, 1996: 9-54).

Kültürel sermayenin ikinci hali nesneleştirilmiş durum kendini kültürel mallar biçiminde gösterir. Burada kültürel sermaye tablo koleksiyonu, antika eşyalar, sanat eserleri, kitaplar gibi maddi olarak alınıp satılabilen kültürel metalardır. Bourdieu’ye göre (1979a: 5) kurumsallaşmış kültürel sermayeyle bedenselleşmiş kültürel sermaye iç içedir. Çünkü bu kültürel kaynakları almak, kullanabilmek, özümseyebilmek için onun bilgisine, yeteneğine ve becerisine sahip olmak gerekir. Son olarak kültürel sermayenin üçüncü durumu olan kurumsallaştırılmış biçimde olması ise kültürel sermayenin sosyal ve resmi olarak kurumlar tarafından onaylanması, bireylerin niteliğinin belirlenmesinde meşru eğitim kurumlarının belgelerle onay verilmesi anlamına gelmektedir. Buna göre akademik yeterlilikler, diploma, kanunen onaylanmış unvanlar, statüler, bir mesleğe ait olmak bu kategoride yer almaktadır. Kısacası kültürel sermayenin kurumsallaşmış olması kanunen garantilenmiş kültürel yeterlilik belgesi ile toplumdaki konumların meşrulaştırılması anlamına gelmektedir. Faillerin sahip oldukları kültürel sermayenin kurumsal olarak tanınması belirli bir yeterliliği taşıyanın diğer yeterlik sahiplerine kıyasla değerini yani emek pazarında mübadele edebileceği parasal değerini oluşturur (Bourdieu, 1986a: 248).

3.2.3. Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye tanışma ve karşılıklı tanımaya dayanan kalıcı ilişkiler ağına bağlı (network oluşturma) mevcut veya potansiyel kaynakların tümü olarak tanımlanır (Bourdieu, 1980a: 2). Sosyal sermaye belirli sosyal çevrelere girmede

önemli işlev görür ve bağlantıların kurulmasını sağlar. Failin bir gruba üye olması kurulan ilişkilerin yükümlülükler ve/veya ayrıcalıklar getirmesine neden olur (Bourdieu, 1980a:3). Bireyin ilişki ağı ne kadar büyükse, tanıdığı kimselerin ekonomik ve kültürel sermayesi ne kadar güçlüyse birey o kadar büyük bir sosyal sermayeye sahiptir. Çünkü tüm ilişkiler aynı değerde değildir; kimi insanların kimi grupların getirisi daha büyüktür (Jourdain ve Naulin, 2016: 107).

Sosyal sermaye bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde, sosyal ilişkileri yeniden üretmek ve sosyal ilişkilerin uzun dönemli süreçlerde kullanışlı olabildiğini sağlamak amacıyla yapılan yatırım stratejileri niteliği taşır. İlişkiler ağındaki bireyin veya grubun amacı rastlantısal olarak bir araya gelen ilişkileri -komşuluk, aynı işyerinde çalışma, akrabalık vb.- minnettar kalmak, saygı duymak veya arkadaş olmak gibi daha gerçek, güvene dayalı sabit ilişkilere dönüştürmektir (Bourdieu, 1980a: 2). Bourdieu, sosyal kurumlarca belirlenmiş akraba olmak, abla, abi, kuzen, mirasçı vb. gibi sembolik yapılanmaların ilişkileri sembolik anlamda meşrulaştırdığını dile getirmektedir. Kurumsallaşan bu yapılar ise kendilerini; hediye alışverişi, güzel söz söyleme, kız alıp-verme gibi yöntemlerle sonsuz bir şekilde yeniden üretir (Bourdieu, 1986a: 249-250). Bununla birlikte sosyal sermayenin yeniden üretilmesi için buluşmalar, yolculuklar, av partileri, resepsiyonlar organize edilir ya da bireyleri mümkün olduğu kadar homojen bir şekilde bir araya getiren yerlerde -elit mahalleler, seçkin okullar, kulüpler- bulunmak bu işlevin kendiliğinden üretilmesine neden olur (Bourdieu, 1980a: 2-3).

3.2.4. Simgesel Sermaye

Bourdieu'nün Marksizm'den ayrılan yönlerinden en önemlisi, toplumsal eşitsizliğin yeniden üretilmesinde ekonominin yanında simgesel formların ve süreçlerin rolünü vurgulamasıdır. Bourdieu'ye göre geleneksel Marksist anlayış, ekonomik ve sınıfsal yapılara fazla ağırlık vererek, ne kapitalizm öncesi farklılaşmamış toplumlardaki ne de sanayi sonrası farklılaşmış toplumlardaki iktidar ilişkilerinin simgesel boyutunu yeterince önemsemez (Bourdieu, 1980: 122-134).

Simgesel sermaye; onura ve tanınmaya bağlı ritüellerin bütününe karşılık gelir. Buna göre simgesel sermaye bireyin diğer üç sermayeye (ekonomik-kültürel-sosyal) sahip olmasından dolayı elde ettiği bir kredi, bir otoritedir (Bourdieu, 2006: 149). Prestijli ve saygın olmak anlamına gelen simgesel sermaye, bilgiye ve kabule

dayalı bir sermayedir. Yani simgesel sermaye sahibi olmak, kimseler üstünde onlar farkında olmadan ve hatta kendilerinin de onayladıkları belirli tahakküm gücünün olması demektir (Jourdain ve Naulin, 2016: 107).

Bourdieu simgesel sermaye kavramını ilk olarak Kabil'deki köylü toplumuna dair araştırmasında geliştirmiştir. Burada Bourdieu'nün (1980:195; 2006:165-171) "iyi niyet ekonomisi" dediği sistem altında, klasik iktisat teorisinde bilinen malların açık piyasada dolaşım biçimi yerine maddi ve simgesel hediye değiş tokuşları görülür. Bu hediye değiş tokuşları aslında alan ve bağışlayan arasında görünmeyen bir bağımlılık, bir minnet duygusu uyandırır (Mounier, 2001: 77). Bourdieu bu araştırmasında fark etmiştir ki simgesel sermayenin önemi, ekonomik sermayeyi görünürde olumsuzlamasında yatar. Çünkü Bourdieu'ye göre bireylerin eylemleri mutlaka bir çıkara, bir stratejiye²⁶ dayanır. Fakat bireyler ekonomik veya politik çıkarları direkt belli etmezler; üstünü örterek ya da yumuşatarak karşındakiler farkında olmadan istediklerini yaptırırlar (Bourdieu, 1986a: 242-243; 2006:137).

Bourdieu'nün iddiasına göre; sembolik sermayenin ele geçirilmesi, pratiklerin çıkara dayanan karakterine yönelik ilginin yönünü değiştirmekte ekonomik olanın üstünü örterek kişisel çıkarın çikarsız faaliyetlermiş gibi sürdürülmelerine katkıda bulunmaktadır. Bu yanlış algı; söz konusu eylemleri meşrulaştırmakta ve böylelikle içinde buldukları toplumsal düzenin yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır (Bourdieu, 1980: 191-207; 1982:163-170; 2006:163-199). Dolayısıyla sembolik sermaye aslında güç değil; gücün onaylanması, itibar görme, itaat ettirebilme ya da bireyin hizmet yönündeki meşru taleplerinin yerine getirilmesi olarak algılanan bir iktidar biçimidir (Swartz, 1996: 17). Bu anlamda Bourdieu (2006: 175), simgesel sermayenin sihirli bir güç gibi her kapıyı açtığını şu şekilde dile getirir :

"Simgesel sermaye, onu görmelerini, tanımalarını, kabul etmelerini sağlayan algı ve değerlendirme kategorilerine sahip edimciler tarafından algılanarak gerçek bir sihirli güç gibi simgesel anlamda etkili hale gelen, fiziksel güç, zenginlik, savaşçılık değeri gibi herhangi bir özelliştir: Bir buyruk verilir ve ona uyulur: Bu neredeyse sihirli bir edimdir."

Sonuç olarak; simgesel sermaye, iktidar ilişkilerini simgesel formlar aracılığıyla meşrulaştıran bir kolektif inanç, güven sermayesidir (Swartz, 2011: 133).

²⁶ Bourdieu'nün kullandığı çıkar ya da strateji kavramı çalışmanın üçüncü bölümü "habitus" kısmında açıklandığı gibi rasyonel eylem kuramının ya da neo-liberal teorisinin öne sürdüğü homoeconomicus'tan farklıdır. Bilakis bütün pratiklerin iktisada indirgenmesine karşı olan Bourdieu, ekonomizmin savunduğu çıkar kavramına karşı durduğu ilk araştırmalarından olan "Kabiller'de Şeref Duygusu" (1972) adlı etnografik çalışmasından bu yana açıktır (Bourdieu ve Waquant, 2014: 104).

Bourdieu (1977:197), egemen gruplar ile boyun eğen gruplar arasındaki tabakalaşma ilişkilerine dair analiziyle bağlantılı olarak, simgesel sermayeyi hükmedilen grubun hükmeden gruba verdiği “bir tür avans” olarak görür. Bu süreç hükmedilen grubun, hükmeden grubu tanımanın ve ona meşruiyet kazandırmanın kendi çıkarına uygun olduğunu sandığı sürece devam eder.

3.3. SERMAYENİN EŞİTSİZ DAĞILIMI: ALANLAR TEORİSİ

Alanlar teorisi, Bourdieu'nün habitus ve sermayeyle birlikte hâkimiyet mekanizmalarını ve güç ilişkilerini anlamada kullandığı üçüncü kurucu teorisi. Bourdieu'ye göre toplum bireylerden ibaret değildir; toplum, içinde bulunulan bağların ve bağlantıların toplamını ifade eder (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 81). Bourdieu, bu anlayışı açıklarken en önemli kavramları olan habitus, sermaye ve alanı bağlantılı şekilde inceler. Alan (champ) denilen kavram habitusların gerçekleştikleri ve işlev gördükleri yerlerdir. Alan insanların manevralar yaptıkları, stratejiler geliştirdikleri ve arzu edilen kaynaklar (sermaye ya da iktidar elde etmek) için mücadele ettikleri toplumsal bir uzam olarak kurgulanmıştır (Bourdieu, 2002a: 113-120).

“Çözümleyici açıdan alan, konumlar arasındaki nesnel bağıntıların konfigürasyonu ya da ağı olarak tanımlanabilir. Bu konumlar, varoluşları ve kendilerini işgal edenlere, eyleyicilere ya da kurumlara dayattıkları belirlemeler açısından, farklı iktidar ya da sermaye türlerinin dağılım yapısındaki mevcut ve potansiyel durumlarıyla ayrıca diğer konumlara nesnel bağıntılarıyla (tahakküm, itaat, benzeşme) nesnel olarak tanımlanır. Söz konusu iktidar ya da sermaye türlerine sahip olmak, alanda elde edilebilecek özgül faydalara erişimi belirler. Yüksek derecede farklılaşmış toplumlarda, toplumsal kozmos diğer alanları düzenleyen mantık ve zorunluluklara indirgenemeyecek mantık ve zorunluluğun yeri olan görece bağımsız mikro kozmosların bütünüdür. Örneğin sanat alanı, din alanı ya da iktisadi alan, farklı mantıklara tâbidir” (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 81).

Alıntıdan yola çıkılacağı üzere; alanın kavramlarıyla düşünmek ilişkisel düşündür. Toplumsal dünyada mevcut olan şey bağıntılardır fakat bu bağlantılar bireyler arasındaki öznel bağlar ya da etkileşimler değil; bireysel iradelerden ve bilinçlerden bağımsız nesnel bağıntılardır (Bourdieu, 2002a: 113). Bourdieu perspektifinde içinde güç ilişkileri barındıran ve toplumsal mevkiiler sistemi olan alan, Marx'ın üretim araçlarına ve ekonomik alana bağladığı güç ilişkilerinden daha kapsamlı şekilde açıklanmaktadır. Bourdieu, farklı alanların oldukça özerk olabileceğini ve karmaşık toplumlarda birbirinden oldukça farklı alanlar

olabileceğinin özellikle altını çizer. Örneğin; sanat alanı, din alanı, iktisadi alan, entelektüel alan, bürokratik alan, siyasi alan gibi pek çok özerk alan vardır.

Bu farklı alanlar birleşerek toplumsal uzamı oluşturur ve kendine has değerleri zorunlu kılar. Kendi düzenleyici ilkelerini oluşturan alanların geçerli sermaye türleri birbirinden farklıdır. Örneğin akademik alanda kültürel sermayesi yüksek failer kuralları belirlerken; yazarların, sanatçıların olduğu entelektüel alanda simgesel sermaye ön plandadır; ticaret alanında ise iktisadi sermaye farklılık yaratır.

Çatışma ve rekabet mekânları olan bu alanlarda aktörler, işgal ettikleri konuma göre sınırlarını ve biçimlerini ya değiştirmek ya da korumak için mücadele ederler. Kuralları, ilkeleri kendi yatkınlıklarına göre eğip bükerek ve mücadele alanı oluştururlar. Bu mücadeleler sırasında sermaye biçimlerinin ağırlığının ve dağılımının değişmesi alanın yapısını da değişikliğe uğratmak anlamına gelir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 26-27). Alanlar içindeki konumu belirleyen şey bu belirli sermayelere sahip olup olmamaktır. Alana özgü sermaye hacmi fazla olan fail ya da grup alanın egemeni olur ve tahakküm kurar.

Bu çalışmada Bourdieu'nün alan teorisi üç aşamada incelenmektedir. İlk kısımda alan kavramının kökenine değinilerek Bourdieu'nün kavramı nasıl oluşturduğu üzerinde durulmaktadır. İkinci kısımda alanların yapısal özelliklerine ve homoloji (eş-mantık) fikrine değinilmektedir. Son kısımda ise Bourdieu'nün kültür sosyolojisinden yola çıkarak incelediği toplumsal uzam ve uzamdaki konumlar açıklanmaktadır.

3.3.1.Kavramın Kökenleri

Toplumsal dünyadaki güç ilişkilerini ve mücadeleleri dolayısıyla ayrımları tasvir etmek için kullanılan “alan” kavramı ilk kez Bourdieu'nün 1966 tarihinde yazdığı “Champ Intellectuel et Projet Créateur” (Entelektüel Alan ve Yaratıcı Proje) adlı makalesinde kullanılır. Bourdieu'nün geliştirdiği alan analizi yöntemi, eserlerinde 1970'ler ile 1980'lerde yavaş yavaş kendini gösteren bir değişikliğe işaret eder. 1960'larda kültürel sermaye, habitus, strateji, pratik gibi kavramlarını geliştirdiği sıralarda Marksizm'le ve yapısalcılıkla sürdürdüğü tartışmaların yerini, zamanla alanlara yönelik artan bir ilgi alır (Swartz, 2011:168). Eserlerinin çoğunda merkezi şekilde yer alan habitusu tamamlamak için kullanılan alan kavramı; “Alanların Bazı

Özellikleri”²⁷, “Edebiyat Alanı (1991)” ve “Entelektüel Alan (1969)” adlı yazılarda farklı olarak birincil konumda detaylı şekilde incelenir ve yapısal özellikleri üstünde durulur.

Alanlar, Bourdieu tarafından toplumsal dünyanın farklılaşma sürecinden dolayı iş bölümünün artmasına bağlı olarak oluşan toplumsal hayatın farklı çevrelerinin özerkleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Jourdain ve Naulin, 2016: 122). Edebiyat alanının ya da entelektüel alanın özerkleşmesi alanın kendine özgü çıkarlarının kendine has amaçlarının olduğu anlamına gelir. Örneğin edebi alanın hedefi edebiyat ödülleri aracılığıyla ortaya çıkan tanınırlıktır (Bourdieu, 1991).

Bourdieu’nün alanlara olan ilgisi sanat sosyolojisiyle ilgili yaptığı araştırmalardan ve Weber’in din sosyolojisi hakkındaki okumalarından doğmuştur. Bu kavram Weber’in rahip, peygamber ve büyücü arasındaki ilişkilere dair yaptığı tartışmadan esinlenilmiştir (Bourdieu, 2014: 93). Bourdieu (2014: 156), Weber’in analiz ettiği dini liderlik tipleri arasındaki etkileşimlerin, çıkarlar tarafından nasıl yapılandırıldığını ve bu çıkarların daha geniş güç yapıları ile nasıl ilişkilendirildiğini vurgulamak üzere Weber’in bu analizine yeni bir yapısal yorum önermiştir. Bourdieu’ye göre (2014:156-162) dinsel alan, ruhban sınıfının faillerinin dini rolleri ya da kuralları belirleyebilmek ve yerine getirilmesini meşru şekilde kabul ettirebilmek için mücadele ettikleri alandır.

3.3.2. Alanın Yapısal Özellikleri ve Homoloji²⁸

Bourdieu (2016a:137) alanların yapısal özelliklerinden bahsederken öncelikle alanların aktörlerinin karakteristik özelliklerinden bağımsız olarak birtakım “değişmez işleyiş yasaları” ve “evrensel mekanizmaları” olduğunu belirtir. Dolayısıyla kendine has birtakım özellikleri barındırdığını unutmamakla birlikte siyaset alanı, din alanı, akademik alan temelde değişmez işleyiş yasalarına tabidirler.

²⁷ Sosyoloji Meseleleri (Question de Sociologie) kitabında bir bölümdür (2002a:113-120).

²⁸ Bourdieu’nün farklı alanların (felsefe alanı, siyaset alanı, edebiyat alanı, iktisadi alan) yapısal ve işlevsel anlamdaki benzerliğini anlatmak için sıklıkla başvurduğu homologie kavramı (homology) Türkçe çevirilerde “eş-mantık”, “türdeş-mantık”, “benzeşim” olarak çevrilmiştir. Bu çalışmada Ocak ve Zanaat (2014) derlemesinin sunuşunda önerilen “eş-mantık” kavramı kullanılacaktır (Çeğin, Göker ve Arlı, 2014: 23).

Öncelikle tüm alanlarda ortak olan şey “mücadeledir”²⁹. İlk mücadele bariyerleri aşırp alana yeni girmeye çalışanlarla alanda önceden beri konumlanmış hâkimiyeti elinde tutanlar arasında meydana gelir (Bourdieu, 2002a: 115). Alanda daha köklü geçmişe sahip olanlar daha iyi sermaye biriktirmişlerdir; alanda yeni olanlar ise alana egemen olanların yerine talip olmaktadırlar (Uluğ, 2013: 14). Sürekli mücadele yeri olan alanlarda sermaye birikimi fazla olanlar daha avantajlı konuma yükselirler. Bundan dolayı alan mücadelesi, alana hâkim olan yerleşik failer ile alana yeni katılanlar arasında gerçekleşir. Yerleşik failer elde ettikleri pozisyonu korumak için muhafaza stratejileri kullanma eğilimindeyken, meydan okuyanlar yeni kurallar dayatabilmek için yıkıcı stratejilere eğilimlidir³⁰.

Aktörler, alanlardaki sermaye denetimlerini ele geçirmek, alanlarda neyin değerli kabul edileceğini belirlemek için mücadele ederler. Alanlar kendi kurallarını koyabilmek ve kabul ettirebilmek için meşruiyet mücadelesi arenalarıdır. Bourdieu'nün deyişiiyle “simgesel şiddet” kullanma hakkını tekeline alma mücadelesidir (Swartz, 2011: 176). Bourdieu alanlardaki bu sembolik mücadeleyi en çarpıcı şekilde entelektüel tanınma için mücadele eden sanatçılar, sanat galerisi sahipleri, yazarlar, editörler hakkındaki analizlerinde inceler (Bourdieu, 1991: 9).

İkinci olarak alanlar, sermaye tipine ve miktarına bağılı olarak egemen ve tâbi konumları oluşturan mekânlardır. Bourdieu; alanlardaki konumların, o konumları işgal edenlerin kişisel özelliklerine bağılı olmaksızın ilgili sermaye biçimlerinin eşitsiz dağılımıyla belirlendiğini ısrarla vurgular (Swart, 2011: 175). Bir bireyin veya grubun alandaki konumu böylece üç boyutta incelenebilir: Failer birinci boyutta sahip oldukları sermayenin (ekonomik, sosyal, kültürel, simgesel) toplam

²⁹ Bourdieu'nün alan kavramı burada mutlak tahakkümü vurgulayan görüşlerden Althusser'in “devletin ideolojik aygıtları”ndan ya da Foucault'nun “disiplin” düzenlerinden ayrılır. Alanlar mutlak tahakküm yeri değil mücadele mekânlarıdır. Yani alanlar yalnızca tahakkümün değil direnişin de yeridir ve ikisi ilişkisel olarak birbirine bağılıdır. Bu yüzden devlet, kilise, siyasi partiler Althusser'in dediğı gibi aygıt değil alandır (Swartz, 2011: 172; Bourdieu ve Wacquant, 2014: 87).

³⁰Bu noktada Weber'in din adamları arasındaki (peygamberler, rahipler, yeni din sınıfı) karşıtlığa ilişkin tanımından yararlanan Bourdieu; alanı muhafaza etmeye çalışan ve çoğunluk olan yerleşik faileri “ortodoks”; alanın kurallarını değiştirmeye çalışan oyuna yeni katılan azınlık kesimi “heterodoks” diye tanımlar. Bourdieu'ye göre dini alanı domine etmek ve dini sermayeyi elinde tutmak için dini alan devamlı şekilde mücadelelere sahne olur. Ayrıntılı bilgi için “Genèse et Structure du champ Religieux” (1971) adlı makaleye bakılmalıdır. Aynı incelemeyi entelektüel alanda da yapan Bourdieu akademik alan başta olmak üzere diğer entelektüel alanlarda da benzer bir karşıtlık olduğunu düşünür: “Kültürün muhafızları” ile “yeni kültür yaratıcıları”, meşru bilgiyi yeniden üretip yayanlar ile yeni bilgi biçimleri icat edenler arasında da sürekli bir mücadelenin olduğunu belirtir. Burada detaylı bilgi için “Sanatın Kuralları: Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı (1999) adlı eseri incelenebilir.

büyüklüğüne (hacmi) göre; ikinci boyutta sahip oldukları sermayelerin yapısına yani sermayelerinin toplam hacmi içindeki farklı sermaye türlerinin -ekonomik ve kültürel sermayenin- karşılıklı ağırlığına göre konumlandırılırlar (Bourdieu, 2006: 20). Bu iki niteliğin zaman içerisindeki evrimi yani zaman içinde sermayelerinin büyüklük ve kompozisyonunun değişiminden dolayı toplumsal alan içinde izledikleri güzergâh ise üçüncü boyutu oluşturur (Bourdieu, 1984: 177).³¹ Alanda mücadele içinde olan farklı gruplar, alanda ne için bulduklarının; sermayenin türü, hacmi ve kalitesinin ne olduğunun farkındadırlar. Faillerin stratejileri de sahip oldukları sermayenin dağılımındaki konumlarına ve durdukları noktadan alana bakış açılarına bağlıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 87).

Üçüncü özellik ise ister egemen pozisyonda ister hükmedilen konumda olunsun alanla ilişkisi olan tüm failerin paylaştığı ortak bir dizi her alana özgü çıkar ve amaçlar vardır. Bu çıkarlar söz konusu alanın varlık koşullarıyla bağlantılı hemen her şeyi kapsar. Bu temel ortak çıkarlar, iki tarafın tüm özel çıkar çatışmalarının geri planında nesnel bir suç ortaklığına sebebiyet verir. Herhangi bir mücadelenin söz konusu olabilmesi için, mücadele eden tarafların neyin mücadele etmeye değer olduğu konusunda bir anlaşmaya varmış olmaları gerekir. Bu sessiz anlaşma gereği mücadele eden taraflar alanın amaçlarını, kurallarını doğal ve meşru görerek alana katılırlar (Bourdieu, 2002a: 115).

Bununla bağlantılı olarak aktörler her alan için mücadeleye girmezler. Amaçlanmaya değer buldukları, çıkarlarına yönelik alanlara katılırlar. Örneğin bir filozof, bir coğrafyacının ya da mühendisin uğrunda mücadele verdiği şeylerin peşinde koşmaz. Diğer yandan, söz konusu mücadele sonucunda elde edileceklerin değeri, alan dışı failer tarafından algılanmaz. Çünkü her çıkar kategorisi o alan için geçerlidir dolayısıyla bu alana dışardan bakanlar için mantıksız veya menfaat içermeyen türden çıkarlar olarak görünür (Bourdieu, 2002a: 115). Herhangi bir alanın işleyebilmesi için, söz konusu alana özgü belirli birtakım mücadele nesnelere varlığı ile bu mücadele nesnelere doğasına ilişkin kuralları bilen yani alanın niteliklerini, oraya özgü sermaye biçimini tanıyan ve habituslarını buna göre şekillendirmiş, oyuna katılmaya hevesli failerin varlığı gereklidir.

³¹ Bu koordinatların şema hali ve daha ayrıntılı açıklamasına çalışmanın “Toplumsal Uzamdaki Konumlar” kısmında yer verilmiştir.

Bourdieu (2006:143) bu noktada alan kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için “oyun” metaforunu³² kullanır. Bir oyunda oyuncular (aktörler), onların yatırımları, amaçları, stratejileri vardır. Her oyunun da kendine özgü bahisleri (enjeux) mevcuttur. Oyuncular bu oyunu ellerindeki kartlara (sermayelerine) göre oynarlar. Alan ise bu oyunun oynandığı yerdir. Burada aktörler oyuna dair bir sözleşme olduğu için değil (Hobbes, Rousseau gibi sözleşmecî teorisyenlere eleştiri olarak) oyunun bahislerine karşı ortak bir inanca sahip oldukları için (doxa) ve oyunun oynamaya değer olduğunu kabul ettikleri için (illusio³³) oyunun içine girerler (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 82).

Alanın oynanmaya değer olup olmadığını habituslar belirler yani oyunun kurallarını bilip buna göre oynamak aktörlerin habituslarına bağlıdır³⁴. Örneğin eğitim alanında en başarılı öğrenciler ailelerinde okulun beklentilerine en iyi şekilde hazırlanmış öğrencilerdir. Farkında olmadan okula hemen kendilerini ait hissetmeleri ve başarılı olmak için ne yapmaları gerektiğini bilmeleri yani bu alanda nasıl oynayacaklarını kendiliğinden bilmelerini habitusları sağlar (Jourdain ve Naulin, 2016: 124). Kişilerin oyundaki kozlarına yani sermayesine göre alandaki güç ağırlığı, kazanma, kaybetme şansı farklılık gösterir. Nasıl her oyunun kendine özgü bir kartı varsa farklı sermaye türlerinin de (ekonomik, kültürel, sosyal, simgesel) hiyerarşisi ve değeri alana göre değişir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 82). Örneğin Fransızca bilmek veya piyano çalmak ya da arsa sahibi olmak bu sermaye türlerinin kullanılabilceği alanın varlığına bağlıdır.

Bourdieu; “Dinstinction” (Ayrım) adlı eserinde (1984: 101), bireylerin alanlardaki bu mücadelesini ve bu mücadele sonundaki davranışlarını, eylemlerini yani habitus, sermaye, alan üçlüsünün ilişki modelini özetleyen bir formül önerir:

$$[(\text{habitus}) (\text{sermaye})] + \text{alan} = \text{pratik (eylem)}$$

³² Bourdieu oyun metaforunu kullanırken dahi temkinli yaklaşır. Ona göre alan teorisini daha iyi anlayabilmek için oyunla benzerlik kurulabilir fakat alanın oyundan ayrılan tarafı alanların oyunlar gibi bilinçli bir yaratımın ürünü olmadığıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 82).

³³ Oyunun oynanmaya değer olmasından dolayı oyuna yapılan yatırım anlamında kullanılan “illusio” kavramı ludus-oyun kökeninden gelen Latince bir sözcüktür ve alanın kurallarına duyulan sabit inanç anlamındaki “doxa” çalışmanın 3.4. bölümünde daha detaylı açıklanmaktadır.

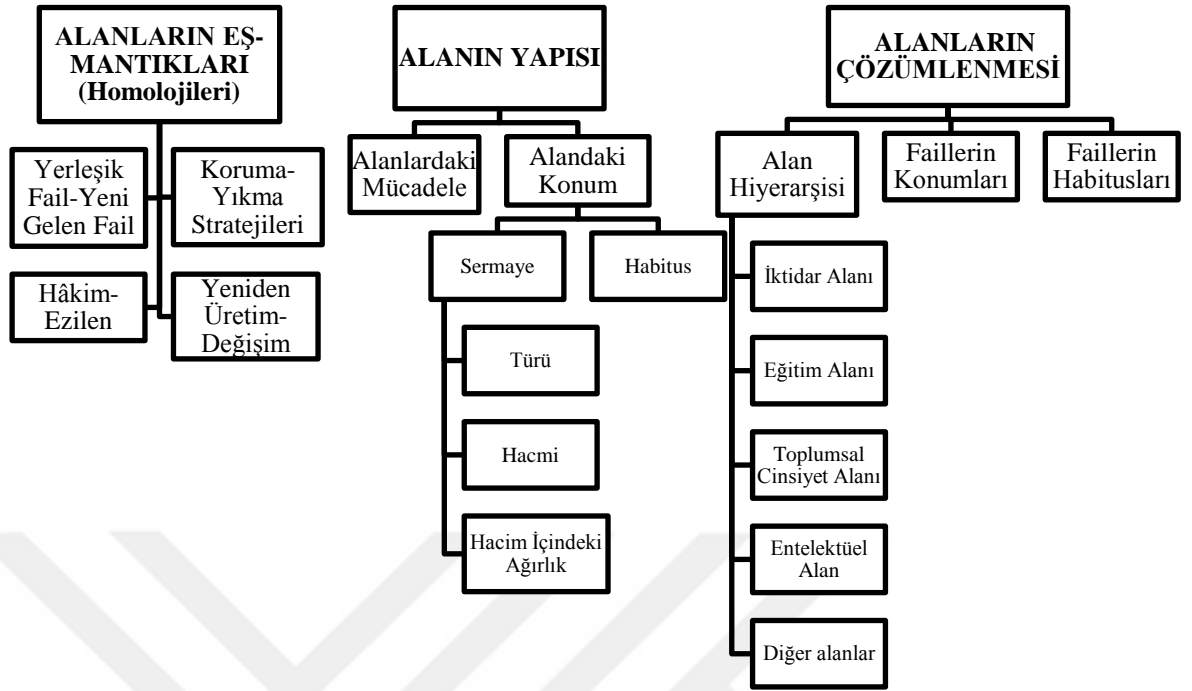
³⁴ Habitus-alan ilişkiselliği Bourdieu teorisinin yapısalcı-inşacı tarafına denk düşer. Bu ilişkiselliği kaçırmak Bourdieu’nün pratik teorisini anlamada iki yaygın yanıla düşürür: Öncelikle “Yapısalcı” yanlış okuma habitusu gözden geçirir ve davranışı mekanik bir biçimde toplumsal yapıya indirger, “öznelci” yanlış okuma “alan”ı gözden geçirir ve eylemi bizzat bireyin çıkar arayışına indirger.

Bu denklem ışığında Bourdieu'ye göre faillerin pratiklerini belirlemede ne habitus ne alan ne de sermaye tek başına yeterlidir. Bu üçünü ilişkisel olarak birlikte incelemek gerekir. Pratikler habitusa ya da alana indirgenemez, ikisinin temsil ettiği ilişki kümeleriyle zaman içindeki ilişkiden doğarlar. Buradan yola çıkarak, dördüncü bölümde de bahsedilecek olan somut alanlardaki (bürokrasi, toplumsal cinsiyet, eğitim kurumları alanı) tahakküm ilişkilerini tartışırken ve çözümlerken Bourdieu üç aşama önerir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 90): Öncelikle incelenecek olan alanın konumu iktidar alanına göre hiyerarşilendirilmelidir. Yani alanın kendisinin tahakküm eden mi tahakküm edilen mi olduğu belirlenmelidir. Örneğin edebiyat alanı Bourdieu'ye göre tahakküm altında olan bir alandır. Sanatçılar, yazarlar genel ismiyle aydınlar egemen sınıfın ezilen kesimini oluşturur (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 90). Öte yandan bürokrasi alanı egemen sınıfların olduğu iktidar alanıdır.

İkinci aşamada daha mikro düzeyde inceleyerek alanda rekabet halinde olan bireylerin ya da grupların işgal ettikleri konumlar arasındaki bağlantıların nesnel yapısı çözümlenmeli; sermaye türleri, sermaye hacmi ve sermaye yapısına göre konumları belirlenmelidir. Faillerin konumlarını belirledikten sonra üçüncü olarak habitusları yani belirli bir toplumsal ve ekonomik koşulları içselleştirmelerinden dolayı ortaya çıkan yatkınlıkları, eğilimleri çözümlenmelidir.

Bu şekilde alanda meydana gelen güç mücadeleleri, stratejiler açığa çıkmış olur. Alanların dolayısıyla tahakküm ilişkilerinin çözümlenmesi ve altında yatan kurumsal, tarihsel bakış açılarının ortaya çıkarılması Bourdieu'nün temel problemidir. Bu yüzden Bourdieu'ye göre bir sosyal bilimcinin görevi; yapılar, ön kabuller inşa edilirken kullanılan bakış açısını ifşa ederek dönüştürmek; böylece bu alanları tekrar akılcı ve insani şekilde yeniden şekillendirmek olmalıdır.

Şema-2: Alanların Yapısı, Eş-Mantıkları ve Çözümlemesi

Kaynak: Bu şema Kaya (2014:411), Bourdieu ve Wacquant (2014: 91-92), Bourdieu (2002a:113-120) kaynaklarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Son olarak alanlar her ne kadar özerk yapıda olsalar da felsefe alanı, siyaset alanı, edebiyat alanı, dinsel alan vb. pek çok toplumsal mekânın arasında bir dizi yapısal ve işlevsel homoloji (eş-mantık) gözlemlenir. Bourdieu alanların eş-mantığını “farklılıkta benzerlik” olarak tanımlamaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 92). Yani her alanın kendine özgü bir takım özellikleri olsa da tüm alanlar yerleşik fail ve yeni gelen arasındaki mücadeleleri; hâkim ve ezilen konumları, koruma ve yıkma stratejileri ile yeniden üretim, değişim mekanizmaları gibi eş biçimli özellikler geliştirdikleri ölçüde benzeşirler (Şema-2).

Örneğin; Bourdieu, Fransız eğitim sistemi üzerine yaptığı çalışmasında (Bourdieu ve Passeron, 1970: 70-71; 74; 80-81) Fransız eğitim sistemi ile Ortaçağ’daki Katolik Kilisesi arasında yapısal ve işlevsel eş-mantıklar olduğunu ileri sürer. Kilise gibi okullar da, sadece bilgi vermek ve yetenek kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda kendi sistemlerine uygun eğitim verenleri seçerek ve eğitim verme haklarını tekellerinde tutarak, mevcut yapıyı yeniden üretirler. Ayrıca okullar yetenek ve zekâ ideolojisi maskesinde kültürel sermayenin eşitsiz dağılımını meşrulaştırarak, toplumsal sınıf ilişkilerinin hiyerarşik yapısını yeniden üretirler.

İkinci olarak farklı alanlarda yer alan faillerin konumsal eş-mantıkları açısından bakıldığında, bir alanda ezilenler statüsünde yer alan grup ya da kişilerin diğer alanlarda da aynı statüde yer almaları muhtemeldir. Aynı şekilde eş-mantık gereği ikincil-aşağı sosyal sınıfların tüketicileri; kültürel üretim alanında da ikincil pozisyonlarda bulunan üreticilerin ürünlerini tüketme eğilimindedirler. Örneğin; 1960'larda hükmedilen kesimler yükselişte olan genç modacıların (Courrèges gibi) ürünlerine yönelirken, hükmeden kesim eski geleneksel modacıları (Dior gibi) tercih etmekteydi (Bourdieu, 1984:267; 2002a:200).

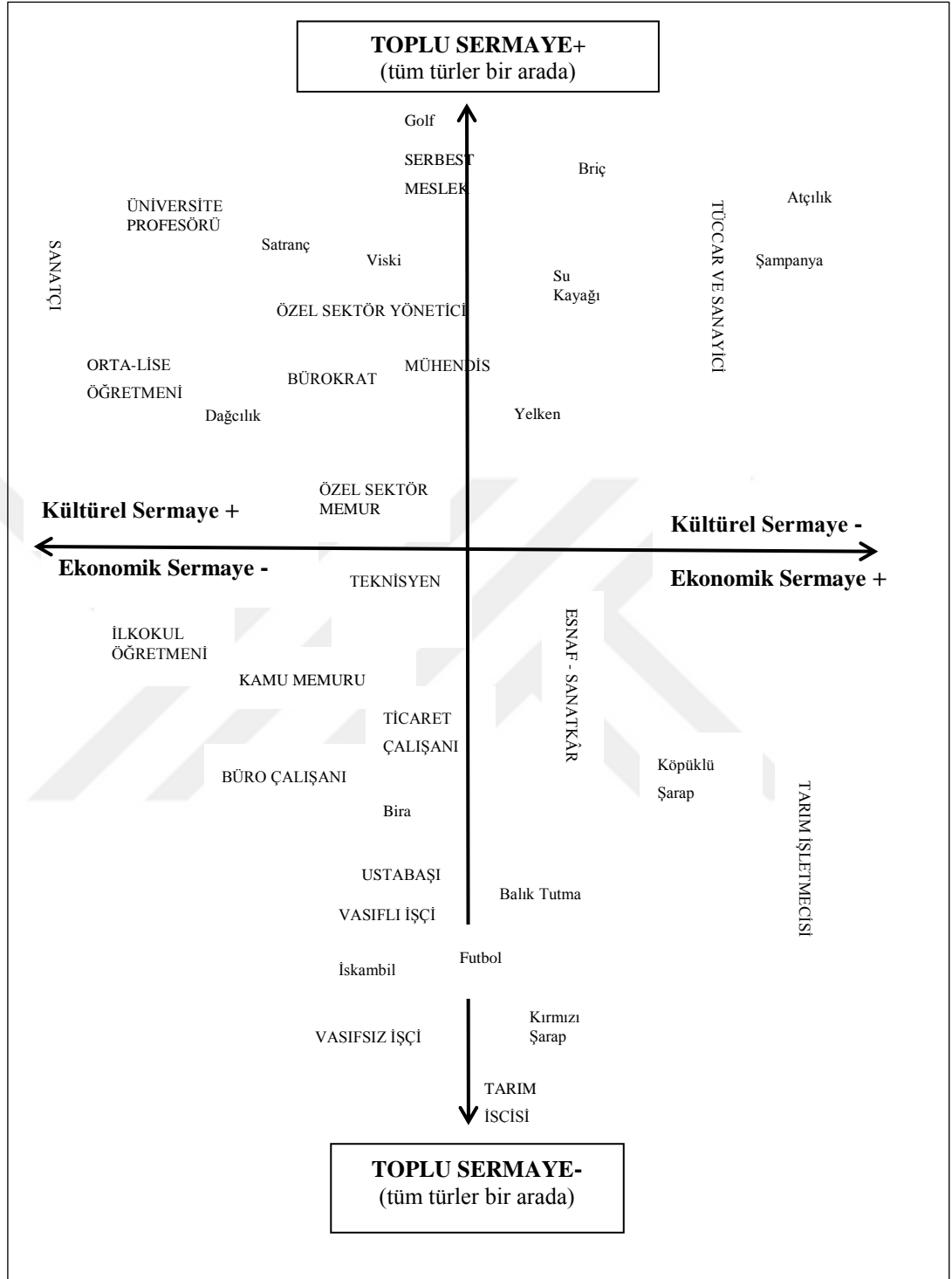
Üçüncü olarak Bourdieu "The State Nobility" (1996: 373) adlı eserinde Fransa'da iktidar alanı ile elit yükseköğrenim kurumları arasında "yapısal ve işlevsel" bir eş-mantık saptar. Ekonomik ve kültürel sermayeleri açısından bakıldığında, Fransız yüksek yöneticileri ile Fransız elit okulları arasında benzerlik olduğunu gözlemler.

3.3.3. Toplumsal Uzam ve Uzamdaki Konumlar

Toplumsal uzam; sanat alanı, bilim alanı, iktisadi alan, edebi alan, siyasi alan, eğitim alanı, dini alan, sportif alan gibi pek çok toplumsal alandan meydana gelir. Bireyin toplumsal sınıfını üretim ilişkileri içinde üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar şeklinde tanımlayan Marksist teoriye karşı Bourdieu, toplumsal uzamdaki konumların tek kıstasının ekonomi olmadığını vurgular. Bourdieu'ye (2006: 18) göre, toplumsal uzam "birbirlerinin dışında yer alan, birbirlerine göre karşılıklı dışsallıkları ve iç içelikleri, yakınlık ya da uzaklık bağıntılarıyla olduğu kadar üstünde, altında ve arasında gibi bağıntılarla da tanımlayan, ayrı ve bir arada bulunan konumlardan oluşan bir bütündür." Yani toplumsal uzam bireylerin sahip oldukları ekonomik, kültürel, sosyal sermayenin azlığına ve çokluğuna göre bireyleri ayıran mesafelere göre yapılanmış bir uzamdır. Dolayısıyla toplumda tek ekonomik eşitsizlik yoktur; aksine kaç farklı sermaye türü varsa o kadar eşitsizlik mevcuttur (Bourdieu, 1984:114; 1989; 2006: 15-23).

Toplumsal uzamı "sermaye hacmi", "sermaye yapısı", "bu hacmin ve yapının zaman içindeki evrimi" olmak üzere üç boyutta inceleyen Bourdieu'nün uzamı Weber'in önerdiği gibi çok boyutludur (Bourdieu, 1989: 21). Bireyin veya sınıfın toplumsal uzamdaki konumunu da bu üç unsur belirler:

Şema3: Toplumsal Uzamdaki Konumlar ve Yaşam Tarzları³⁵

³⁵ Bu şemanın en geniş hali Bourdieu'nün "Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi" (1984:125-126) adlı eserinde Fransız toplumu üstünde yapılan geniş anketler, derinlemesine görüşmeler sonucunda oluşturulmuştur. Daha sonra Bourdieu "Pratik Nedenler (2006: 19)" adlı eserinde daha basitleştirilmiş halini oluşturur. Burada kullanılan şema-3, Pratik Nedenler (2006: 19)'den alınıp daha da sadeleştirilmiştir.

Şema-3'te ifade edilen dikey ekseninde toplam sermaye hacmi; yatay ekseninde ise toplam sermayenin faillerin sahip oldukları sermayelerin yapısına yani sermayenin toplam hacmi içindeki ekonomik ve kültürel sermayenin karşılıklı ağırlığına göre konumlar belirlenmiştir. Dolayısıyla şema, Bourdieu'nün toplumsal uzamının iki temel boyutunu özetlemektedir. Toplam sermaye hacmi bireyin ne kadar ekonomik, kültürel, sosyal veya simgesel sermayeye sahip olduğuna işaret etmektedir. Burada geliri yüksek olup, iyi diplomalara sahip olanlar ve iyi toplumsal ilişkiler geliştiren gruplar yani üniversite profesörleri, serbest meslek sahipleri, patronlar aksın en üst tarafında bulunurken; vasıfsız işçiler, tarım işçileri gibi ekonomik, kültürel, sosyal sermaye konusunda en yoksul olanlar en altta yer alır.

İkinci boyutta ekonomik ve kültürel sermayenin azlığına ve çokluğuna göre yani toplam sermaye hacmi içindeki ağırlıklarına göre sosyal sınıflar kendi aralarında bir kez daha bölünürler. Yani Bourdieu toplumsal uzamda faillerin konumlarını dağıtmak amacıyla iki sosyal parametre inşa eder. Birinci sosyal parametre az ekonomik sermayeye sahip olan niteliksiz işçilerden ekonomik seçkinlere, girişimcilere, bilişimcilere kadar uzanır. İkincisi az kültürel sermayeye sahip olan niteliksiz işçiden orta tabakaya öğretmenler ve idarecilere oradan da kültürel seçkinlere akademisyenlere ve sanatçılara kadar uzanır. Buna göre üst tarafta yer alan üniversite profesörleri ve tüccarlar da şemada kendi içinde bölünür. Üniversite profesörleri, yani kültürel sermayesi ekonomik sermayesine oranla görece daha zengin olan sınıf şemanın kuzey batısında yer alırken tüccarlar ekonomik sermaye konusunda kültürel sermayeye oranla görece daha zengin sınıf olarak şemanın kuzey doğusunda yer almaktadır. Serbest meslek sahipleri (avukatlar, doktorlar) görece iki sermaye türüne de eşit miktarda sahip oldukları için şemanın kuzeyinde ve ortasında yer almaktadır. Toplam sermaye hacimleri fazla olan bu üç hâkim sınıf (üniversite profesörleri, serbest meslek sahipleri, tüccarlar), ileri sanayi toplumlarında hem değerli sermayelere ve iktidar konumlarına erişmek için, hem de kültürel meşruiyet tanımları için mücadele yürütürler.

İkinci boyuttaki ekonomik ve kültürel sermaye ayrımı orta sınıflar için de geçerlidir. İlkokul öğretmenleri ile küçük esnaf şemanın ortasında fakat karşıt noktalarda yer alırlar. Buna göre ilkokul öğretmenlerinde kültürel sermaye, ekonomik sermayeye oranla daha fazla iken küçük esnafta durum tam tersidir. Orta sınıfı oluşturan alt kademe yöneticiler, teknisyenler, büro personeli ve ikinci

derecedeki sağlık hizmetlileri Bourdieu tarafından “yeni küçük burjuva” olarak adlandırılır (1984:150-153). Bu sınıf üstünde özellikle duran Bourdieu’ye göre bu meslekler, teknolojik açıdan gelişmiş ülkelerde son yıllarda hizmet ve iletişim sektörlerinin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Bunlar, simgesel şiddet aracılığıyla gerçekleşen yeni tahakküm tarzının yani hâkim sınıfın kültürünün hükmedilen gruplara dayatması sonucu ortaya çıkan yeni mesleklerdir (Swartz, 2011: 224).

Şema-3’ün en alt kısmında yer alan ve toplam sermayesi en düşük olan sınıf işçi sınıfıdır. Bu toplumsal konumda kendi içlerinde ekonomik ve kültürel sermayenin getirdiği bir ayrım yoktur. Çünkü işçi sınıfının karşı karşıya olduğu çok daha büyük ekonomik kısıtlılıklar kültürel sermaye biriktirme olanaklarını da kısıtlar.

Sermaye hacminin ve yapısının zaman içindeki evrimini oluşturan üçüncü boyut ise zamanla oluşmaktadır. Sermaye hacminin ya da yapısının zaman içinde birbirine dönüşmesi, azalması ya da artması sonucunda toplumsal konumlardaki hareketlilik (Şema-3’te aşağıdan yukarıya ya da sağdan sola, soldan sağa kayış) bir sınıfın toplumsal yörüngesini temsil eder (Bourdieu, 1984: 125). Buna göre toplumsal uzamın iki boyutu da hiyerarşilendirilmiş olduğu için dikey ve yatay olmak üzere iki ayrı yer değiştirme mümkündür. Dikey yer değiştirmede örneğin ilkökul öğretmeninin kültürel sermayesini arttırarak (yüksek lisans ya da doktora yaparak eğitim sermayesinde değişiklik yapması sonucu) lise öğretmeni ya da üniversite hocası olması onun yukarıya doğru hareket etmesine neden olur. Yatay yer değiştirmede aynı toplam sermaye hacmine sahip iki sınıfın kültürel ya da ekonomik sermayelerindeki değişiklik ön plana çıkar. Örneğin ilkökul öğretmeninin bir dükkân açarak küçük esnaf olması gibi ya da sanayi patronu olarak hem dikey hem yatay hareket etmesi mümkündür (Bourdieu, 1984: 126). Fakat Bourdieu’ye göre farklı bir konuma geçiş mümkün olsa bile bireyler geçmişte içselleştirdikleri yatkınlıklardan dolayı yani habitusları gereği toplumsal kökenlerini belli eder ve buna göre davranırlar. Dolayısıyla bireylerin bir üst sınıfa uyum sağlaması ancak birkaç kuşak sonra mümkün olabilir (Ünal, 2014: 173).

Tüm bunlar göz önünde tutulduğunda toplum, üç temel toplumsal sınıfa ayrılır (Bourdieu, 1984:128-129): Toplumsal sermaye hacimleri yüksek olanlar “üst sınıf (elit sınıf)”, orta seviyede olan “orta sınıf (küçük burjuvazi)” ve şemanın en altında bulunan “alt sınıf (halk sınıfı)” olmak üzere. Bourdieu’nün oluşturduğu bu toplumsal sınıflar gerçek sınıflar değil oluşturulmuş kuramsal sınıflardır. “Toplumsal

Uzam ve Sembolik İktidar” (1989: 17-18) adlı metninde özellikle bu ayrım üstünde duran Bourdieu, Marx’ın toplumsal sınıflar teorisindeki hatasının kâğıt üstündeki sınıflara gerçek sınıf muamelesi yapması olduğunu belirtir. Dolayısıyla Marksist teori Kant’ın işaret ettiği bir yanılgıya düşer: “Teorik var oluştan pratik var oluşa ölümcül bir sıçrama” (Bourdieu, 2006: 25). Toplumsal gerçeklikte verili olmayan bu sınıflar yalnızca sosyal bilimcinin işini kolaylaştıran ve ortaya attığı özellikleri ön görebilmesi için oluşturulan açıklayıcı sınıflandırma sistemidir.

Öte yandan toplumsal uzamdaki bu sınıflandırmalar mücadelelerin ürünüdür. Siyasi ve sembolik savaşlar sosyal uzamdaki bu kategorilendirmeleri meşrulaştırmayı amaçlar. Örneğin resmi kurumların belirlediği meslekler, unvanlar, sosyo-profesyonel kategoriler ya da okulların verdiği diplomalar toplum algısını yönetmektedir. Bourdieu’ye göre (2006: 25); böyle bir sınıflandırmanın dayatılmasından çıkarı olan gruplar kendilerine avantaj sağlayan bu düzeni meşrulaştırmak için hükmedilenlere sembolik şiddet uygulayarak bu düzeni doğal hale getirecek bir uzam inşa ederler.

Son olarak; kâğıt üzerindeki bu mesafeler sosyal bir mesafeye denk düşer. Dolayısıyla faillerin tüketim alışkanlıkları, beğenileri bu mesafelere göre değişir. Bu sınıflardan uzamda birbirine yakın konumlanan faillerin daha fazla ortak özelliği bulunurken sosyal uzamda uzaklaştıkça kültürel tüketimlerde, beğenilerde farklılıklar gözlemlenir (Bourdieu, 1984: 114-125; 1989: 17). Her toplumsal konum kendi habitusunu ve benzer yatkınlıklar sistemini oluşturur. Benzer koşullar içinde bulunan failler benzer ön kabullere maruz kalmaları ve benzer çıkarları gütmelerinden dolayı ortak beğenilere ve tüketim zevklerine sahip olup aynı şekilde benzer pratikler üretirler (Bourdieu, 1989: 16-17). Örneğin Şema-3’te belirtilen hayat tarzlarında alt sınıfta bulunan işçi sınıfı daha çok iskambil ve futbol oynarken; serbest meslek sahipleri briç, golf veya piyano gibi pratiklere daha eğilimlidir.

Buradan anlaşılacağı üzere Bourdieu’ye göre (2006: 24) uzamın üst tarafında konumlanan insanların aşağılarda konumlananlarla evlenme şansı çok daha azdır. Öncelikle coğrafi anlamda karşılaşma olasılıkları çok düşüktür. İkinci olarak rastlantısal olarak karşılaşsalar bile birbirlerinin habituslarına uzak oldukları için gerçek anlamda birbirlerini anlamayacak ve hoşlanmayacaklardır. Ters olarak aynı toplumsal konumu paylaşanların evlenme olasılığı daha yüksektir.

3.4. SİMGESEL ŞİDDET VE TAHAKKÜM

Bourdieu'nün (1982)³⁶ pratiğe dayalı çalışmalarında daha çok dil piyasası ve eğitim sistemi konularında işlenen simgesel şiddet kavramı, tahakkümün tarihsel ve keyfi bir kurgu olduğu gerçeğini gizleyen mekanizmayı ifade eder (Bourdieu ve Wacquant, 2014). Sembolik şiddet teorisi, ilk kez 1970 yılında Bourdieu ve Passeron'un birlikte kaleme aldıkları³⁷ “Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine Dair Bir Teori İçin İlkeler” adlı eserde sistematik olarak yer almıştır. Bourdieu ve Passeron “sembolik şiddet teorisi” inşa ederken, bütün toplumlarda düzeni sağlamak için sosyal kısıtlamanın doğrudan, baskıcı bir fiziksel kontrol yerine dolaylı, kültürel mekanizmalar tarafından üretilen ve gizlenen örtülü kontrol mekanizmaları şeklinde olduğunu ileri sürerler. Teori, her ne kadar Fransız eğitim sistemi üzerine ampirik araştırmalar sırasında geliştirilse de, açıkça Bourdieu'nün Cezayir ile ilgili saha çalışmalarına dayanmaktadır (Jenkins, 1992: 65).

Bourdieu bu teoriyi oluştururken otorite ve meşru tahakküm tartışmaları üzerine yoğunlaşan Weber'in fikirlerini kendine rehber edinir. Weber'in iktidar ve meşruiyet fikirlerini bir sembolik güç teorisi geliştirmek üzere kullanan Bourdieu, Weber gibi iktidarların uyguladıkları baskı ve gücü meşrulaştırmaları gerektiğini dile getirir (Swartz, 1996: 17). Tahakküm kavramını da; “belirli düzenler için, belirli grupların bir kısmının itaatine sahip olma şansı” (Weber, 2012: 285) olarak tanımlayan Weber'den ödünç alır. Weber; iktidarı baskıya dayanma zorunluluğu olarak tanımlarken tahakkümün buna maruz kalanların “azami itaat etme isteği” olduğunu var sayar (Weber, 2012). Weber'in dile getirdiği hâkimiyete maruz kalanların kendi istekleri ile itaat etme arzusu Bourdieu tarafından “simgesel şiddet ve doxa” aracılığıyla yaratılan inançlar bütününe sorgulamadan herkesin dâhil olması olarak ifade edilir (Jourdain ve Naulin, 2016: 64). Bireylerin itaat etme isteği; belirli

³⁶ Ce Que Parler Veut Dire (1982) adlı eserinde dili yetkin kullanmanın, seçilen sözcüklerin, aksanın, bir tahakküm ve iktidar ilişkisi yarattığını belirten Bourdieu, dilsel değiş tokuşların aynı zamanda konuşmacılar veya gruplar arasındaki sembolik güç dengesinin gerçekleştiği dilsel bir pazar olduğunu ortaya koyar. Hipotezini kanıtlamak için iktisat teorisinden piyasa, arz, talep gibi kavramları ödünç alarak kendi sosyolojik alet çantasıyla birleştirir.

³⁷ Jenkins'e göre (1992: 65) bu eser her ne kadar birlikte yazılmış iki yazarın ürünü gibi görünse de yazım stili, içerik, sorgulanan tezler konusunda Bourdieu'nün diğer çalışmalarıyla aynıdır. Bourdieu yine kendi kaygılarının ve sorularının cevaplarını kendi soru formları ve yazım formatıyla aramaktadır. Bu nedenle Jenkins bu teoriyi açıklarken Passeron'u es geçerek sadece Bourdieu'nün fikirleriymiş gibi yorum yapar.

bir habitusun benimsenmesinden kaynaklanan toplumsal kader sevgisidir -amor fati- (Bourdieu, 2015a).

Dolayısıyla Bourdieu, gelişmiş toplumlarda tahakküm tarzının fiziksel şiddet tehdidinden simgesel manipülasyon biçimlerine kaydığını iddia eder. Kültür süreçlerinin üreticilerinin ve bunu yeniden üreten kurumların çağdaş toplumdaki eşitsizliği sürdürmesindeki rolü üzerine odaklanmasının nedeni de budur. Ona göre ekonomik iktidarın yanı sıra, simgesel iktidar da mevcuttur (Swartz, 2011: 102). Dolayısıyla günümüzde modernleşen tahakkümün başarısı, insan bedenine uyguladığı fiziksel güçten değil, insan bilincine uyguladığı soyut güçten kaynaklanır. Yani modern egemenlik, bedene somut bir güç uygulayarak değil; bilince baskı, güç, şiddet uygulayarak var olmaktadır. Bunun Bourdieu dilindeki karşılığı sembolik düzen iken bu gücün yaptırımını da sembolik şiddettir (Dursun, 2018: 103).

Görünmez ve kibar şiddet olarak da adlandırılabilir olan simgesel şiddet; iktidar olan grupların düşünüş tarzlarını, konuşma şekillerini, beğenilerini toplumsal yapıda daha az avantajlı olanlara aşılacak için uyguladığı şiddet türüdür (Bourdieu, 1986; 1989). Bu şiddetin uygulanmasında eğitim, sanat ve medya başta olmak üzere birçok araç kullanılmaktadır. Bu şekilde alt sınıflarda olanlar, iktidar olan sınıfın kendilerine sunduğu modelleri almakta; buna göre habituslarını şekillendirerek iktidar olan sınıfın tahakkümü altında bu döngünün devamına katkıda bulunmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 144). Örneğin bir işe giren kişi orada dışlanmamak, sosyal ve iktisadi anlamda merdivenleri tırmanmak için oranın kurallarını, yeni teknik söz dağarcığını içselleştirmek ve kendi habitusunu buna göre şekillendirmek zorundadır. Fakat bu öte yandan paradoksal olarak bu kurallara tâbi olan fail güç ilişkilerinin ve tahakkümün yeniden üretimine de katkı sağlamaktadır.

Bu yüzden Bourdieu'ye göre (2006:103) sembolik şiddet "toplumsal fail üzerinde kendi suç ortaklığıyla uygulanan şiddet biçimi"dir. Yani hükmedilenler kendi ezilmelerine her zaman katkıda bulunmaktadır. Çünkü hükmedilenler, tahakkümün toplumsal mantığını fark edip sorgulayamayacak kadar nesnel varoluş koşullarının ve toplumsal yargıların içine gömülmüşlerdir (Koytak, 2012: 92). Simgesel şiddeti uygulayan ve simgesel sermayeyi elinde tutan iktidar sınıfları bu döngüdeki sürekliliği sağlayan simgesel metaları tek başlarına piyasaya sürmemektedir. Bourdieu'ye göre üstsel alan olan devlette bütün iktidarları etkileme

gücüne sahip siyasi iktidar, simgesel sermayenin merkez bankası olarak görev yapmaktadır (Wacquant, 2014: 1).

Başka bir deyişle siyasi iktidar, simgesel şiddetin uygulanmasını sağlayan simgesel sermayeyi geçerli kılma ya da geçersiz kılma yetkisine ve yeni simgesel metaları piyasaya sürme yetkisine sahiptir (Bourdieu, 2015: 163-164). Simgesel meta, simgesel sermaye, simgesel şiddet gibi kavramların yer aldığı simgesel düzen kavramlaştırmasını yapan Bourdieu; Kant, Marx, Hegel, Weber, Durkheim, Lévi-Strauss başta olmak üzere birçok düşünürün sınıf, dil, mitoloji, inanç, ideoloji konusundaki yaklaşımlarını incelemiş ve değerlendirmiştir. Bütün bu incelemelerinden sonra Bourdieu; simgesel düzenin üreticisi pozisyonuna devlet alanındaki siyasi iktidarı yerleştirmiştir (Aydın, 2014: 56). Bourdieu'nün; sembolik iktidar modelini daha iyi anlayabilmek için Thompson (2008:36), "Medya ve Modernite" adlı eserinde Michael Mann, Anthony Giddens, Ernest Gellner'den yola çıkarak diğer iktidar modelleriyle (Ekonomik, Siyasal, Zorlayıcı) bir karşılaştırma yapar³⁸:

Tablo-4: İktidar Biçimleri ve Kaynakları

İKTİDAR BİÇİMLERİ	KAYNAKLAR
Ekonomik İktidar	Maddi ve Finansal Kaynaklar
Siyasal İktidar	Otorite
Zorlayıcı İktidar	Fiziksel, Zorlayıcı Güç: Asker, Polis, Sansür
Sembolik İktidar	Enformasyon, İletişim, Dil Piyasası; Kültürel Kurumlar (okul, üniversite, medya, din)

Kaynak: (Thompson, 2008: 36)

³⁸ Thompson'un; Mann (The Sources of Social Power'da) ve Giddens'in (The Nation-State and Violence: Volume Two of a Contemporary Critique of Historical Materialism'de) oluşturduğu iktidarın dört ana kategoride incelendiği modelden ayrılan tarafı bu analizde Mann'ın "ideolojik iktidar"ına; Giddens'in ise "gözetim" kavramına alternatif olarak Bourdieu'nün "simgesel iktidar"ını kullanmasıdır. Sembolik iktidarın daha kapsayıcı olduğunu ifade eden Thompson (2008:35-36); sembolik faaliyetlerin bazı genel niteliklerini kavramada, sembolik iktidarın Mann'ın ideolojik iktidarı veya Giddens'in Foucault'dan yararlanarak oluşturduğu gözetim kavramlarına göre daha uygun olduğunu belirtir..

Tablo-4'te görüleceği üzere Thompson'a göre (2008:34); ekonomik iktidar ham maddeleri, üretim araçlarını (aletler, makine, toprak, binalar gibi), tüketilebilir ürünleri ve finansal sermayeyi (para, stok ve hisseler, kredi) kapsayan değişik türde maddi ve finansal kaynakların yaratılmasını ve kullanılmasını kapsamaktadır. Fakat modern toplumun gelişmesiyle birlikte iktidarın kurumları da büyümüş ve insanları belli davranış kalıplarına itecek siyasi iktidar yani otorite, kurallar ve uygulamalar bütünü ortaya atılmıştır. Zorlayıcı iktidar ise düşmanını sindirmek ve ele geçirmek üzere fiziksel veya tehditkâr gücü içerir. Burada kolluk kuvvetleri, askeri güç ve negatif yaptırımlar ön plandadır. Son olarak dördüncü kategori olan sembolik iktidar ise sembolik biçimlerin üretimi ve yayılımı sayesinde olayların gidişatına müdahil olabilme, başkalarının eylemlerine tesir edebilme ve olaylar yaratabilme kapasitesidir.

Bourdieu (1997:145) sembolik iktidar kavramını açıklarken “doxa” kavramına da değinir. Habitusu alanda işler hale getiren ve böylelikle toplumsal eylemleri başlatanın, alanın kurallarına duyulan sabit inanç anlamındaki “doxa” olduğunu belirtir. Doxa, aktörlere alana aitlermiş gibi hissettiren ve alanın işleyiş tarzını, kurallarını doğal gösteren dolayısıyla verili toplumsal tahakküm düzenini, faillerin algıları için normalleştiren, meşrulaştıran ve kabul etmelerine neden olan ön kabullerdir. Doxa, toplumsal faillerin içselleştirdikleri ve doğal gördükleri toplumsal sınır duygusudur. Faillerin edindikleri deneyimlerden ve yatkınlıklardan dolayı tutumlarını belirleyen önceden belirlenmiş ancak sorgulanamayan görüş ve algıları ifade eder (Grenfell, 2008: 120).

Bununla birlikte “illusio”³⁹, alanın vaat ettiği çıkarın amaçlanmaya değer olduğu ve tartışılmaması gerektiğidir (Koytak, 2012: 92). Yani belirli bir alandaki toplumsal oyunun bir anlam taşıdığını, peşinden koşulmaya ve kazanılmaya değer olduğunu kabul etmektir. Oyunun kurallarını kabul eden fail illusio sayesinde oyuna kendini kaptırır, oyuna yoğunlaşır ve oyunu benimser (Bourdieu, 2006: 139). Yukarıda bahsedilen oyun metaforundaki oyunun kurallarının katılımcılar tarafından meşru görülüp sorgulanmaması ve o doğrultuda oynanması doxa iken; oyunun

³⁹ Bourdieu (2006:140) “illusio”yu felsefenin önemli akımlarından olan Stoacılığın kullandığı ‘ataraksia’ yani kayıtsız kalmak, bir şeye ilgisiz olmak, onunla ilgili çıkarının olmaması anlamında kullanılan kelimenin tam karşısı olarak kullanır.. Bourdieu’ye göre illusio, ataraksianın tam tersi olarak oyunun tarafı olmaktır, alanın belli hedeflerinin amaçlanmaya değer olmasıdır.

oynanmaya ya da kazanılmaya değer olduğunun hissedilmesi ise illusio'ya tekabül eder.

Simgesel şiddet, doxa, illusio suç ortaklığıyla bu sistemin ve alanın içinde olan hükmedilenler verili düzenin kurallarını sorgulamaz onları değiştirmeyi düşünmezler bile. Lakin Bourdieu'ye göre ezilenlerin kendi ezilmelerine her zaman katkıda bulduklarını hatırlamak önemli olsa da onları bu suç ortaklığına iten yatkinlıkların da tahakkümün somutlaşmış bir sonucu olduğudur (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 30). Yani işçiler, kadınlar, etnik azınlıklar hükmedenlerin fiziksel gücüne uğradıkları için boyun eğmemektedir; itaat etmeleri onların habitusları ile içinde oldukları alanın bilinçdışı denkliğinden dolayıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 31).

Buraya kadar Bourdieu'nün tahakkümle ilgili kavramsal ve kuramsal alet çantası açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ise açıklanan bu kavramların günlük hayatlardaki somut yansımaları ortaya konmuş ve bu kavramların gündelik pratiklerine nerelerde, hangi alanlarda nasıl karşılaştıldığının cevapları aranmıştır. Bu somut alanlar Bourdieu'nün teorisini oluştururken araştırma yaptığı sahalardır. Bourdieu'yü tam olarak anlayabilmek; onun deyimiyle teoriyi ve pratiği birbirinden ayırmadan mümkün olabilir. Bu çalışmada simgesel şiddet ve hâkimiyet mekanizmalarının işlediği somut alanlar “devletin uyguladığı simgesel şiddet”, hane içindeki ve dışındaki “eril tahakküm” ve “eğitim alanlarındaki mekanizmalar” olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TAHAKKÜMÜN FARKLI ALANLARI

Bourdieu teorisi ilk bölümlerde açıklandığı gibi çok geniş bir disiplinler arası entelektüel arka plana sahip olmakla birlikte sahada yaptığı ampirik verilerle dolayısıyla günlük hayatlarda karşılaşılan fakat farkında olunmayan tahakküm alanlarıyla zenginleştirilmektedir. Tahakkümün kavramları; gözlem, anket, derinlemesine görüşme teknikleriyle sahadan üretilirken bir yandan da Bourdieu'nün yinelemeli ve spiral düşünce tarzından dolayı tekrar tekrar farklı alanlarda kendini sınamaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 16). Bu bölümde Bourdieu'nün çözmeye çalıştığı ve günlük hayatlarda farkında olmadan bireylere etki eden tahakkümün ve simgesel şiddetin somut yansımaları ortaya konmuştur. Bourdieu'yu bir bütün içinde ele almak, kavramlarının doğduğu ve kullanıldığı mutfağı ortaya koymak onun teorisini anlamada birincil öneme sahiptir. Nitekim bu çalışmada; Fransız mutfağında Fransız toplumundan, tarihinden ve kültüründen beslenerek oluşturulan ürünlerin uluslararası dolaşıma sokulup Türkiye'ye uyarlanması yerine - oluşabilecek indirgemeci ve yanlış tespitler yerine- bizzat Bourdieu'nün üstünde çalıştığı tahakküm alanlarına yer verilmektedir.

Elbette ki Bourdieu çalışma alanlarının yelpazesinin çok geniş olması tüm eserlerinin incelenip irdelenmesine engel olmaktadır. Bu nedenle burada üç temel tahakküm alanı üstünde durulup üçüncü bölümde açıklanan soyut kavramların uygulama alanları yer almakta simgesel şiddetin ve hâkimiyet mekanizmalarının somutlaştığı alanlar açıklanmaktadır: Öncelikle ilk bölümde üstsel alan olarak simgesel metaların merkez bankası görevini yürüten devletin uyguladığı simgesel şiddet yer almaktadır. Sonraki kısımda Bourdieu'nün (2015a:11) “dayatılış” ile “katlanılış” tarzlarında daima sembolik şiddetin en somut örneğini bulduğu; günlük hayatlarda kurbanlarınca bile hissedilmeyen hane içindeki ve dışındaki eril tahakküm açıklanmaktadır. Üçüncü olarak devletin kendine asiller sınıfı -yönetici sınıfı- yetiştirmek ve toplumsal eşitsizlikleri meşrulaştırıp doğal gibi göstermek için oluşturulan eğitim alanına değinilmektedir.

4.1. DEVLET ZİHNİYETLERİ

Devlet, toplumu yönetmek için kural koyma yetkisi olan kurumlar topluluğu olarak tanımlanabilir. Devlet tanımı yapmak ya da teorisini oluşturabilmek oldukça karmaşık ve zor bir iştir. Çünkü ileri sürülen kuramlar, üzerinde çalışılan coğrafyaya uygulanabilse de evrensel nitelikte kullanılmaya başlandığında yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla her teorisyen kendi yaşadığı döneme ve yere göre kendi teorisini oluşturur (Claessen ve Skalnik, 1993: 38). Bu bölümde devlet alanına özgün katkılar sunan Pierre Bourdieu'nün devlete bakış açısı incelenmektedir. Bourdieu'nün devletle ilgili kapsamlı fikirleri, 1989-1992 yılında Collège de France'ta devlet üzerine verdiği derslerin, ölümünden sonra bir araya getirildiği "Sur l'Etat: Cours Au Collège de France 1989-1992" (2012) adlı eserde bulunmaktadır.

Tahakküm mekanizmalarını ve sembolik şiddeti ısrarla vurgulayan Bourdieu'ye göre devlet alanını incelerken de içinde bulunulan ve maruz kalınan toplumsal ön kabullere ve ortak kanılara dikkat edilmesi gerekmektedir. Toplumsal hayatında devlet düşüncesine her an maruz kalan araştırmacı, devlet nesnesi ile arasına mesafe koymalıdır (akt.Ökten, 2014: 82). Bourdieu devlet alanını; Şema-2'de alan çözümlenmesinde açıklandığı gibi analiz eder: Öncelikle, devlet alanı diğer alanlarla (iktisadi, bürokratik, eğitim, edebiyat gibi) ilişki içinde ama alanların birbirlerine karşı verdikleri konum mücadelesinde hükmeden alana karar verme yetkisine sahip bir üst-alan olarak ele alınmaktadır.

İkinci aşamada, Bourdieu'ye göre bir kamu politikası oluşturulacağı zaman neden gündeme geldiğini anlayabilmek için öncelikle devlet alanındaki aktörlerin (bürokratlar, özel sektördeki failler, politikacılar, sivil toplum kuruluşları, medya) karşılıklı güç ilişkilerine ve iktidar mücadelelerine hatta çıkarları doğrultusunda yatırım yaptıkları farklı iktidar odaklarına bakmak ve bunun çözümlenmesini yapmak gerekir (Bourdieu ve Cristin, 1990: 65). Alan çözümlenmesinin son adımında, mücadele eden aktör davranışları alan, habitus, sermaye ilişkiselliğinde açıklanmalıdır.

Hobbes, Locke, Rousseau gibi klasik devlet teorisyenlerini analiz eden ve eleştiren Bourdieu'ye göre (2016: 19) bu teorisyenler devleti; yalnızca ortak faydayı (kamu çıkarını) gözeten, tüm düşüncelerin üstünde, tamamen objektif bir üst kurum olarak kurgulamışlardır. Bu teorisyenler devlet memurlarının, bürokratların sadece

kamu yararını düşündüklerini var sayar. Buna karşılık Marksist geleneği de eleştiren Bourdieu (2016: 20); Marksistlerin devleti, yalnızca bir egemenlik aygıtı; zor kullanarak kamusal düzeni egemenler lehine koruyan bir örgüt olarak tahayyül ettiklerini belirterek Marksist düşüncenin, klasik teorisyenlerin (Hobbes, Locke, Rousseau) ortaya koyduğu devlet fikirlerinin ters yüz edilmiş hali olduğunu dile getirir. Klasik devlet teorisyenleri tanrısal bir devlet ortaya koyarken Marksistler de bunun yerine şeytani bir devlet tanımı yaparak devletin varlığını, mekanizmalarını sorgulamadan yalnızca işlevine takılmışlardır. Bu teorisyenlerin devleti eksik tanımladıklarını düşünen Bourdieu devlet tanımına yeni bir boyut getirerek “simgesel iktidar ve devletin simgesel şiddeti” teorisini ortaya atar.

Bu anlamda bu bölümde öncelikle bürokratik alanın oluşumuna, alanın yapısına ve alandaki iktidar ilişkilerine değinilmektedir. İkinci olarak Bourdieu’nün devlet incelemelerine özgün katkısı olarak sembolik iktidar ve sembolik şiddet bölümüne yer verilmektedir. Son bölümde sembolik şiddetin uygulama alanı olarak zihinlerin devlet aracılığıyla şekillendirilmesi yani “makul vatandaş” yetiştirme süreci açıklanmaktadır.

4.1.1. Bürokratik Alanın Doğuşu ve Yapısı

Bourdieu’nün (Bourdieu, Wacquant ve Farage, 1994) göstermeye çalıştığı şey, devletin oluş sürecinde farklı türden sermayelerin (fizikî, iktisadî ve simgesel) başlangıçta nasıl biriktiklerini ve birbirlerinin oluşumunu nasıl sağladıklarını ortaya koymaktır: Bourdieu’nün fiziki sermayenin tekelleşme sürecinden anladığı; düzeni ve güvenliği sağlamakla yükümlü ordu ve polis, devletin tekelinde, merkezileşmiş ve bu konuda uzmanlaşmış kişiler tarafından disiplinli şekilde yürütülmesidir. Bu erklerin dışında feodal dönemden kalan savaşçı aristokratların tasfiye edilmesi devletin Weber’in deyimiyle şiddet tekeli eline alması demektir. İkinci aşamada savaş harcamalarının artmasına bağlı olarak ekonomik sermayenin yoğunlaşma süreci başlar ve devlet düzenli bir vergilendirme sistemi oluşturarak vergi alımını kurumsallaştırır. Son olarak neredeyse tüm devlet teorisyenlerinde göz ardı edilen simgesel sermayenin yoğunlaşma süreci ise devletin; zihinleri ele geçirerek uysal vatandaşlar yaratmasıdır (Bourdieu, 2006: 101-105).

Bourdieu modern devletin ve bürokrasinin var oluşuna dair model geliştirirken Norbert Elias’tan oldukça etkilenir. Elias, Bourdieu’nün bürokratik alanı

analiz ederken anlamaya çalıştığı süreci özetler: Modern devletler merkezi otoriteyi sağlayıp askeri ve vergi sistemlerini tekelleştirdikçe, iktidarın merkezindeki tüm erkleri kendinde toplayan hükümdar yetersiz kalır dolayısıyla iktidar işlevleri, devlet yetkilileri arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisinde paylaştırılır (akt. Berkkurt, 2012: 47). Bourdieu'ye göre (2016: 192) farklı sermaye türlerini ellerinde bulunduran bu yetkililerin aynı alanda devletin politikalarını üretirken karşılıklı bağımlılık içinde olmaları ama aynı zamanda iktidar olma mücadelesi vermeleri alan çözümlemesi için büyük önem taşır.

Bourdieu (1997b: 63); bürokratik alanın doğuşunu, Fransa'da hükümdarın ailesi ve onun malvarlığı etrafında örgütlenmiş bir hanedan devletinin dayandığı “tek kişide toplanmış erk” ile hükümdarın genişleyen ülke yönetiminde vergilendirme sistemini, düzenli orduyu, adaleti yürütebilmek için “idari erki” yanında istemesi sonucu olarak okur. Bürokrasinin oluşum sürecinde önemli olan noktalardan bir tanesi önceden hükümdarın varlığında birleşen özel alan ve kamusal alanın birbirinden ayrılması ve özerkleşmesidir.

İdari alanın oluşmasıyla, hükümdarın tam olarak yetkisini kaybetmediğini ancak yetkisini paylaştığını dile getiren Bourdieu, hükümdarın ve çevresindeki aristokratların yerini yavaş yavaş özellikle eğitim yoluyla kültürel sermayelerini güçlendiren sınıfın aldığını ve iktidar kanadında söz sahibi olduğunu dile getirir. Buna karşılık hükümdarın da ekonomik, kültürel ve simgesel sermaye türlerini tekelinde toplamasına ve biriktirmesine yardım eden bu yeni sınıfa ihtiyacı da vardır (Berkkurt, 2012: 49).

Bourdieu, bürokratik alanın oluşumunda Fransa'da en önemli rolü oynayan aktörlerin “kamusal yarar” söylemini üreten ve bundan özel çıkarları olan hukukçular olduğunu dile getirir. Buna göre; Fransız devrimi öncesinde ve sırasında sınıflar arasındaki hiyerarşiyi altüst etmek ve iktidarı, soylu aristokratlara karşı ele geçirebilmek için entelektüeller mücadele eder. Burada insan hakları gibi hukuki yetkinlikleri ön plana çıkarırlar. Kültür ve bilgi sermayesine bağlı olan bu yeni sınıf sonraki aşamada kendi kurumlarını, kendi kültürlerini oluşturur. Hukuki iktidarın; evrensel ilkeleri, liyakati temel alabilmesi ve eğitim sermayesine dayanabilmesi için keyfi iktidarı sınırlandıracak yasaların gardiyanı olarak parlamentoyu ortaya koyması bunun sonucudur (Bourdieu, 1997b: 64).

Bu yüzden hukuk alanını irdeleyen Bourdieu (1997b: 65), yeni ortaya konan sistemin değerlerine, diline, kavramlarına dolayısıyla sembolik sermayesine hâkim olan hukukçuların alanda hükmeden pozisyona geçtiklerini vurgular. Çünkü bürokratların güçlü olmalarını sağlayan ellerindeki sermaye, genetik olarak soylu olmak değil “bilgiye” sahip olma sermayesidir. İlginç olan her zaman ekonomik sebeplerden kaynaklı burjuva devrimi olarak adlandırılan Fransız devriminin bunun yanında kültürel sermayeye dayanan sınıfın alandaki mücadelesi sonucunda yapıldığının ortaya konmasıdır. Bürokratik alan hükümdara bağlı ve hesap veren konumdan gittikçe özerkleşir ve kendi yetkililerini kendilerinin seçtiği ve değerlerini, kurallarını kendilerine göre belirledikleri özerk bir alan haline gelir (Bourdieu, 2016: 367).

Bu yüzden devlet bürokrasisi gelişirken paralelinde okul kurumları ve üniversiteler de artar. Bilgi tekellerini ele geçiren bürokratlar bunun devamlılığı ve yeniden üretimi için liyakat maskesi altında eğitim kurumlarını tekellerine almaya çalışırlar. İdarenin işine yarayacak şekilde örneğin istatistik, ekonomi-politik, dil, yazı ve hukuk eğitimlerini tek elde toplarlar ve eğitim sistemleriyle devletin asillerini yetiştirirler (Bourdieu, 1997b: 65). Devletin çıkarını gözetmesi için yetiştirilen bürokratların en güçlü silahı “bilginin teknikleştirilmesidir”. Devlet kurumlarına yetkili kişilerin alınması bürokratik normlar ışığında sınavlar, mülakatlar sistemine bağlanır. “Devletin bilginleri” ayrıştırılarak bürokratik egemen normlara en çok uyum sağlayanlar alınırken uyum sağlamayanlar sistemden elenir (Bourdieu, Christin ve Will: 2000: 8). Hem devlete hem okul kültürüne bağlı bireyler Fransız geleneğinin yeni sınıfı olarak kılıç aristokrasisine karşı noblesse de robe’u (cüppe aristokrasisini) ortaya çıkarır (Bourdieu, 2016: 192). Weber’in vurguladığı gibi; bürokrasi kendi uzmanlık bilgisinin sağladığı devasa güç konumunun ötesinde “idari bilgi” yoluyla kendi gücünü daha da arttırma eğilimindedir (Dreyfus, 2007: 24).

Bourdieu’nün bürokrasi analizinde önemli olan diğer nokta aktörlerini incelemesidir. Bourdieu’ye göre; devletin hizmetkârları olan bürokratlar, kolektif istek ve çıkarlara sahip bir grup insandan oluşmaz. Bürokratik alandaki her aktör farklı aidiyetlere, habituslara, bakış açlarına, sermayeye sahip olmalarından kaynaklı olarak alanda çekişmeler meydana gelir (Bourdieu, vd: 2000). Bununla birlikte, işbölümüne bağlı olarak etkinlik kazanan idari örgütlenmenin temel özelliği olan, görevlerin sınıflandırılması aynı zamanda tüm toplumda gözlemlenen toplumsal

hıyerarşileri bürokraside de yaratır. Bunun anlamı kamu idaresinin ortak bir çıkarın yönlendirdiği homojen bir ortam oluşturılmaktan uzak oluşudur. Herkesin toplumdaki yerini sabitleyen eğitim düzeyinin yarattığı bölünme, yüksek mevkileri işgal eden seçkinlerin ayrıcalıklı rolü ve prestijli bakanların oluşturduğu ayrım, kamu idaresinin bir bütün olmadığına kanıt oluşturun ögelerdir (Dreyfus, 2007: 219).

Bu anlamda Dubois (2014: 3); Bourdieu'nün alan çözümlemesinin, kamu politikaları analizinde Michel Croizier'in ya da Pierre Muller, Bruno Jobert'in çalışmalarını tamamladığını söyler. Bourdieu kamu politikalarına karar verilme aşamasında; alandaki tüm aktörlerin deneyimlerinin, yetkili faillerin habituslarının (aile yapısı ve gidilen üniversite), inşa edilen algı kategorilerinin önemli olduğunu dile getirir. Bourdieu burada alan homojileri bölümünde anlatıldığı gibi aktörlerin toplumsal konumlarıyla (ekonomik sermayesi yüksek aileden mi kültürel sermayesi ağır basan aileden mi geldiği) uygulanacak kamu politikalarına bakış açılarının benzer doğrultuda olduğunu ileri sürer.

Politika tanımlaması (patronların vergi yükümlölüklerinin azaltılması ya da çalışma saatlerinin düşürölmesi tercihinde; karayolu mu demir yolu mu yapacağı gibi) yaparken ya da bir grubun çıkarlarını gözetirken (işçi temsilcileri ya da yüksek yöneticiler; otomobil lobicileri mi yeşiller hareketi mi) faillerin toplumsal konumları seçenekler arasında tercih yapmasına neden olur (Dubois, 2014: 4).

Bourdieu ve Christine "Müstakil Konut Piyasası" (Bourdieu ve Christine, 1990) adlı makalesinde; uygulanan "konut politikalarını" ve buna karar veren aktörlerin tutumlarını, tavırlarını inceler. Konut politikası reformlarının arkasındaki ittifakları ve rakipleri inceleyerek konumsal ve ilişkiyel analizler yapar. Örnek olarak da Valéry Giscard d'Estaing'in 1970 yıllarında ortaya çıkan konut ihtiyacını karşılamak için ENA'dan ve teknik üniversitelerden (Polytechnique) mezun olan genç bürokratlarla iskân bakanlığı bürokratlarını, yereldeki seçilmişleri ve özel sektör temsilcilerini bir araya getirdiği "Barre Komisyonunu" verir. Burada gençler konumlarına ve çıkarlarına göre liberal ve modern fikirler önerirken ikinciler daha muhafazakâr tutumu benimser. Buradan çıkan kararı inceleyen Bourdieu, kolektif konutların yapılmasına yardım (tař yardımının sona ermesi) etmek yerine kişilere konut alımında kolaylıklar sağlanmasını kolektiftik yerine bireye vurgu yapan ve tüketime teşvik eden bir neo-liberal esintisi olduğunu dile getirir (Bourdieu ve Christine, 1990: 66-67) .

4.1.2. Simgesel İktidar ve Sembolik Şiddet

Devleti oldukça karmaşık ve tanımlanamaz bulan Bourdieu'nün yapmak istediği şey, devletin işlevleri ya da yaptıkları üzerine bir söylem inşa etmek değil, devletin neden var olduğuna ve nasıl uyruklarını fiziksel şiddet kullanmadan kendine bağladığına dair bir model geliştirmektir. Hükmedilenlerin hiçbir baskı olmadan nasıl itaat ettiklerini anlamaya çalışmaktır. Zira Bourdieu'ye göre Althusser ideolojik aygıtlardan, Gramsci hegemonyadan bahsederken devletin yalnızca işleviyle ve hangi sınıfın hizmetinde olduğuyla ilgilenmektedir (Bourdieu, 2016: 20).

Bourdieu; devletin oluş mantığına dair teoriler üreten Marksist gelenekten Perry Anderson ve Barrington Moore ile iktisadi sermayenin tekelleşmesine bağlı olarak (şiddet araçlarının ve vergilendirme sistemlerinin tek elde toplanması) devletin oluşuna dair fikir sunan Charles Tilly ve Norbert Elias'ı sembolik boyutu ve sembolik sermayenin birikim sürecini görmezden geldikleri için eleştirir (2016: 159-164). Max Weber'in (1996: 132) "Devlet belli bir toprak parçası ve buna tekabül eden nüfusun tamamı üzerinde meşru fiziksel tekeli elinde bulunduran bir yapıdır" tanımına "meşru sembolik şiddet tekeli" de elinde bulundurur eklemesini yapar (2016: 18).

Devleti; askeri, mali, idari ve yargısal şiddet araçlarının merkezileşmesine atıfla açıklamaya çalışan sosyolojik modellerin, şiddeti daha çok "fiziksel güç" olarak tanımlama eğiliminde olmalarını eleştiren Bourdieu'ye göre devlet; fiziksel güç (ordu, polis) sermayesi yanında ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve simgesel sermayenin yoğunlaşma sürecinin sonucu olarak görülmelidir (Bourdieu, 2006: 101). Bourdieu sermaye türleri içinde (ekonomik, sosyal, kültürel) tüm bunları kapsayan simgesel sermayeyi tahlilinin merkezine koyar ve bireyleri disipline etmenin yalnızca fiziksel şiddet kullanarak değil bilgiyi elinde tutarak yani bireylerin bilinçlerini toplumsal değerler ve kodlarla yönlendirerek mümkün olabileceğini ifade eder (Bourdieu, 1977a: 408).

Devlet, hâkim ideolojinin üretilmesi için simgesel sermayenin ve simgesel şiddetin en yüce sahibidir. Eğer devlet sembolik şiddet uygulayabilecek durumdaysa bunun nedeni nesnel olarak hem toplumsal kurallar ve kodlarda hem de öznel olarak bireylerin zihinsel yapılarında, algı kategorilerinde her an var olmasıdır (Bourdieu, 2006: 94). Kurulan düzene itaat edecek bireyleri üretmek için devlet, teker teker

bireylerle uğraşmak yerine toplu kurallar ve normlar aracılığıyla kurallara uyan normalleşmiş “makul vatandaş” yetiştirir. Bu düzenin Bourdieu teorisinde karşılığı sembolik şiddettir. Bourdieu’ye göre (2006: 103); sembolik şiddet hükmedilenlerin suç ortaklığıyla uygulanan şiddet biçimidir.

Kurulu düzene itaat, bir yandan kolektif soyuluş (phylogenése) ve bireysel varoluş (ontogenése), diğer yandan -bilişsel yapıların da kendilerine uyarlandığı- dünyanın nesnel yapıları arasındaki uyumun ürünüdür: Devlet buyrukları apaçıklıklarını ve bu yolla kazandıkları gücü, devletin bunların algılanmasını sağlayan bilişsel yapıları dayatmış olmasına borçludur (Bourdieu, 2006:118).

Kaba kuvvet uygulamadan iktidar sınıfının kurallarını, normlarını, dillerini, kültürlerini toplumsal yapıda hükmedilen konumda olanlara aşlamak için uyguladığı şiddet türü simgesel şiddettir (Bourdieu, 2016: 200). Eğitim, medya, sanat, dil gibi araçlarla sembolik iktidarı elinde bulunduran sınıflar alt sınıfların habituslarını şekillendirir. Bu döngüden rahatsız olmayan hükmedilenler de kendilerine sunulan modelleri içselleştirirler ve beğenilerini buna göre şekillendirirler (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 144). Davranışlarını iktidar olan sınıfın belirlediği habitusa göre sergileyen alt sınıflar, bu düzenin içinde oldukları için bunu kendi tercih ve beğenileriymiş gibi algılarlar (Bourdieu, 1990: 77-91).

Kişiler içselleştirdikleri toplumsal kurallara uymamaktan doğan yanlış anlamalardan ve dışlanmadan korktukları için düzenin kurallarına göre davranırlar. Örneğin kamusal alanlarda çıplak gezmeler; bunun düşüncesi bile anında utanma hissini harekete geçirir. Bourdieu’ye göre alt sınıfta olanlar, üst sınıfta olanların çıkarına uygun olan normlar aracılığıyla eylemlerini düzenlerler ve bunun farkına varmazlar (Bourdieu, 2016: 198).

Tüm bu simgesel normları piyasaya süren, neyin yasal olduğu neyin güvenliğini ihlâl ettiği veya etmediği sorularına cevap verebilen tek bir güç vardır; o da tüm sermayeleri bünyesinde toplayan üstsel alan olarak devlet (Copet-Rougier, 1989: 71). Simgesel düzenin üreticisi olan devlet, fiziksel şiddet kullanarak kendi vatandaşlarını kendisine karşı ayaklandırmaktansa, onları uyumlu hale getirmeyi daha mantıklı görür. Böylelikle devlet gücünü; belirli bir düzen ve aynılık içinde ve bilinen kurallar uyarınca “normal” vatandaşlar yaratarak göstermiş olur (Micaud 1991: 64). Arendt (2006: 56) devletin; baskı, sansür, şiddet uygulama tekelleriyle ayakta kaldığı tezinin doğru olmadığını aksine şiddetin tam da iktidarın elden gittiği zamanlarda ortaya çıktığını; bireyleri ikna edemediği ve meşruiyetini kaybettiği zaman yani bir “çöküş

sürecinde” şiddete ihtiyaç duyduğunu dile getirir. Polis gücüne dayalı güvenlik aslında bilgi ve itaat etme isteği üretmekten aciz kalmış iktidarların başvurduğu ilkel yöntemlerdir.

Kendisinin de toplumun diğer üyeleri gibi sembolik şiddetin ve devlet düşüncesinin kurbanı olduğunu dile getiren Pierre Bourdieu, College de France’da Devlet üzerine verdiği derslerini şu sözlerle tamamlamaktadır:

“Devlet üzerine bu kadar çok çalıştıktan sonra, ‘Simgesel İktidar’ başlıklı makalemi bugün yeniden okuduktan sonra anlıyorum ki ben de devlet düşüncesinin kurbanıymışım. Devlet üzerine bir makale yazdığımı bilmiyordum, simgesel iktidar üzerine bir makale yazdığımı sanıyordum. Şimdi bunda devletin ve devlet düşüncesinin olağanüstü öneminin bir kanıtını görüyorum.” (Bourdieu, 2016: 198).

Alıntıdan yola çıkılacağı üzere devlet imgesinin ister istemez insanların zihinlerine kazındığını, her gün devletin sembolik gücüyle karşı karşıya kalındığını vurgulayan Bourdieu, devlet teorilerine yeni bir boyut katmaktadır. Bourdieu’ye göre (2016: 23), devlet iktidarına gönderme yapan, devletin kendini hissettirdiği hiçbir uygulamayı bireyler kabul etmemelik yapmaz.

Devletin bizzat yetiştirdiği ve yetki verdiği bürokratik aktörlerin inşa ettiği kodlar da aslında bir kurgudan ibaret olan devletin sürekliliğini sağlar ve onu bir gerçeklik olarak var eder (Bourdieu, Christine ve Will, 2000: 5). Bourdieu bu inşa sürecinde simgesel şiddetin en çok dayatıldığı yerlerden birinin “dil piyasası” olduğunu söyler

Bourdieu (1982: 28-34) “Ce Que Parler Veut Dire” (Konuşmak ne anlama gelir) adlı eserinin ‘Standartlaştırılmış Dil’ kısmında Fransızcanın resmi dil olma sürecini ve iktidara sahip grupların konuşma tarzlarını hükmedilenlere nasıl dayattığını açıklar. Fransız devrimiyle beraber iktidarı ele geçiren burjuva sınıfının entelektüellerinin Paris kentsel alanında konuştuğu dil, resmi dil kabul edilerek dil birliği politikası izlenir. Fransa’nın yarısından çoğu Paris Fransızcasını konuşamıyorken dilin diyalektikleri, bölgesel olarak konuşulan farklı diller, taşra ağzı egemen normlardan elenir ve devletin resmi kurumlarında konuşulması yasaklanır. Bourdieu’ye göre (1982: 30), yeni dilin tekniklerine hâkim, iyi konuşabilen burjuva sınıfı dilin standartlaştırılmasıyla beraber siyaset yapmanın ve iletişim kurabilmenin tekeli ele geçirmiş olurlar. Böylece simgesel şiddet sayesinde meşru olarak alanın hükmedeni pozisyonuna geçerler. Bourdieu’ye göre herkesin birbiriyle iletişim kurmasını sağlamak için ortak dilin oluşturulduğunu söylemek naif

bir düşüncedir. O'na göre (1982: 31); iktidarı ele geçiren yeni otorite dilbilgisini, kelimeleri, metaforları, aksanı yeniden dizayn ederek kendini dayatır ve yeni sınıfın çıkarına uygun olarak yeni bir toplumsal dünya düzeni meydana getirir. Bu dil piyasasında dili iyi konuşan ve anlayan, kurallarına uyum sağlayan sisteme entegre olurken aksanından dolayı ya da o ana kadar farklı dil konuştuğu için egemen kültürün normlarına uyum sağlamayanlar geri planda kalır. Dolayısıyla dilin kullanımını toplumsal hiyerarşiye neden olur. Bu sistemin yeniden üretilmesinde, meşrulaştırılmasında ve empoze edilmesinde en önemli kurum ve kişi okullarla öğretmenlerdir.

4.1.3. Zihinlerin Devlet Tarafından Oluşturulması

Politik mücadele, toplumsal dünyanın meşru vizyonunu dayatma iktidarı için girişilen bilişsel bir mücadeledir. Devletin belli normlarının ve kurallarının dayatılması işini üstlenen toplumsal aktörler (kültürel, simgesel sermayeyi elinde tutan iktidar sınıf) kanaatlerin, algıların denetimli ve disiplinli bir şekilde yeniden üretimi ve yaygınlaştırılması için mücadele ederler (Tutal, 2017: 13).

Devletin en büyük güçlerinden birisi toplumsal dünyada yaşamın her alanında başvurulan ve uygulanan düşünce kategorilerini özellikle eğitim sistemi aracılığıyla üretmek ve dayatmaktır. Bourdieu (2006: 93) devlet fikrinin her an zihinleri kuşattığına vurgu yapabilmek için Thomas Bernhard'ın "Maitres Anciens" (Eskinin Hocaları) adlı eserinden alıntı yaparak "devletin özellikle okul aracılığıyla uysallaşmış suç ortakları yarattığını ve devletin hizmetkârı olan bu suç ortaklarının kararnamelere bağlanmış, sicile işlenmiş ve talim-terbiyeden geçirilmiş" olduklarını belirtir.

Sembolik bilinçdışı formlarla kamu düzenini sağlayan devletin en genel işlevlerinden bir tanesi eşitsizlik yaratacak toplumsal sınıflandırmaları üreterek kanunlaştırmasıdır (Bourdieu, 2016: 25). Örneğin; toplumsal uzamlar bölümünde Şema-3'te bahsedilen toplumsal ve mesleki kategoriler tamamen bir devlet ürünüdür. Aslında bu diplomalar herkes tarafından kabul edilmiş ve hakkında tartışma söz konusu olmayan bir bölme işlemidir. Devlet, kültürel pazarların birleştirilmesine ve egemen normların yaratılmasına; hukuksal, dilsel ölçütlerde, eğitim müfredatlarına ilişkin içerik ve biçim düzenlemesinde tüm kodları birleştirerek ve tüm iletişim biçimlerini (dilekçeler, formlar, belgeler) türdeşleştirerek katkıda bulunur. Meşru

ulusal kültür biçiminde kurulan egemen kültürü evrensel olarak dayatıp aşlamakla yurttaşlığı dolayısıyla devlete bağlılığı öğretir.

Devlet sahip olduğu resmi sertifika, diploma, rapor, doğum-evlilik-ölüm kayıtları, kamu celpleri, kimlikler, seçmen kayıtları vb. yasal edimlerle bireylerin toplumsal tanım içinde ne olduğunu, ne olmaya hakkı olduğunu, hangi mesleği seçebileceğini, neleri talep edebileceğini, hangi işi yapabileceğini belirtmekle kutsal bir güç kullanır (Bourdieu, 2006: 114). Simgesel sermayenin merkez bankası olarak simgesel iktidarın yoğunlaşmasının ve uygulanmasının en iyi yeri olan devlet nelerin değerli, üstün, gerekli olacağını nelerin ikincil önemde, değersiz olacağını belirleyen erktir. Dolayısıyla devlet; uyruklarını ölçer, kodlar ve devlet nezdinde bir kimlik vererek bireye kim olduğunu ve sınırlar içinde ne yapabileceğini söyler.

Bourdieu'ye göre (2016: 22) bireylerin zamansallık algısı dahi devletin belirlediği kamusal zamanın yapısına göre şekillenir. Buna göre her yılın başında sorgulamadan alınan takvimler, hangi zamanların milli bayram, hangi zamanların dini bayram, hangi zamanların tatil olduğunu dikte eder ve bireyler bu bilişsel inşaya doğalmış gibi ayak uydurur. Kamusal alanın özel hayatların tam da ortasında olduğunu hafızanın toplumsal referanslarla şekillendirildiğini vurgulayan Bourdieu, devrimler sonucunda oluşturulan yeni düzende iktidarların hafızayı şekillendirebilmek için ilk olarak takvimi ele geçirdiğinin altını çizer. Aynı şey saatler için de geçerlidir. Yaz saati ya da kış saati uygulamasında sorgusuz şekilde saatler devletin belirlediği uygulamaya göre değişir. Saatini değiştirmeyen ya da devlet iktidarına gönderme yapan herhangi bir uygulamaya karşı çıkan olmaz çünkü bu bir sessiz anlaşmadır.

Bu yüzden kamu düzeni polis ve askerlerle sağlanan fiziksel şiddetle çözülecek bir şey değil rızaya bağlı şekilde oluşturulacak bir düzendir. Belirlenen saatte okula ya da işe gitmek, belirlenen saatte mesaiden çıkmak; özel hayatını dahi bu saatlere göre ayarlamak devlet tahakkümünü kabul etmek demektir. Bourdieu'ye göre (2016: 23); iktidarın zamansallığına itaat yalnızca takvimler, kol saatler gibi nesnel yapılarla değil aynı zamanda faillerin zihninde inşa edilen ve güvence altına bir meseledir. Buna göre birey gün içinde sürekli kol saatine bakar, randevu alır ve randevulara zamanında gider. Bu düzene uyanlar “normal” ve “makul” kabul edilirken uymayanlar ötekileştirilir.

Sonuç olarak; simgesel düzende devlet; bilişsel ve sembolik olarak zihinleri etkisi altına aldığı için bilinçdışı olarak, kurulu düzeni kanıksamayan ve buna boyun eğen bireyleri otomatik olarak disiplin altına almış olur. Bireyler devletle yaptıkları zımni anlaşma gereği her seferinde kurulu düzeni ve iktidarın gücünü onaylar dolayısıyla kurallara uyan itaatkâr ruhlar düzenin dışına çıkmazlar ve güvenli toplum iktidarların istekleri doğrultusunda yaratılmış olur.

4.2. ERİL TAHAKKÜM

Bourdieu ilk olarak, 1960'lı yıllarda Güney Cezayir'in dağ köylerinden biri olan Kabil toplumunda yaptığı etnografik çalışmalar çerçevesinde eril ve dişil arasındaki muhalefeti ortaya koyar. Daha sonra 1980 yılında; yaptığı bu etnografik çalışmayı "Le Sens Pratique" (Bourdieu, 1980: 350-371) adlı eserinde habitus ve sembolik şiddeti somutlaştırmak için kullanır. Bununla birlikte yine aynı eserde gelişmiş kapitalist ülkelerde iş piyasasında ortaya çıkan bir erkek tahakküm modelini formüle eder (Bourdieu, 1980: 246-247). Nitekim farklı yapıtlarında (Bourdieu ve Passeron, 1964; Bourdieu, 1984; 1996a) yer yer kadınların hem eğitimde hem meslek hayatında hem de kültür ve sanat faaliyetleri konusunda ikinci plana itildiklerini belirten cinsiyet analizlerine yer verir. Tüm bunların yanında asıl olarak kadın ve erkek arasındaki tahakküm ilişkilerini kapsamlı şekilde ele aldığı ve toplumsal cinsiyet tartışmalarına yeni bir boyut kattığı ilk eseri 1990'da yazdığı "Eril Tahakküm" adlı uzun makalesidir. Daha sonra 1998 yılında makalesini revize ederek aynı adla bir kitap daha ortaya koyar.

J.Habermas ve M.Foucault gibi kendi çağdaşı diğer toplumsal teorisyenlerle mukayese edildiğinde Bourdieu'nün kadın çalışmaları üzerindeki etkisinin görece daha az olduğu söylene de özellikle son yirmi yılda, Bourdieu'nün kitaplarının İngilizce çevirilerinin yaygınlaşmasıyla ve toplumsal cinsiyet kimliği konusunda yapılan tartışmaların yönünün değişmesiyle, feminist teoride ve erkeklik çalışmalarında Bourdieu'ye yönelik ilgi artar (Krais, 1999; Fowler, 2003; Adkins, 2004; Mcnay, 2004; Chambers, 2005; Türk, 2008, Öztimur, 2014).

Eril Tahakküm kitabı, Bourdieu'nün ilk eserlerinden itibaren tartıştığı; bireylerin eylemlerine yön veren nedir, algılar nasıl oluşur sorularını cinsiyetlerin farklılığı ilkesi ekseninde yeniden çözümlediği önemli bir eserdir. Bu kitapta Bourdieu, kadın çalışmalarında sıkça tanımlamaları yapılan "cinsellik", "cinsiyet" ve

“toplumsal cinsiyet”in nerelerde ayrıldığıyla veya bu kavramların nasıl kurulduğuyula ilgili feminist tartışmalara girmez. Bourdieu’nün esas üstünde durduğu nokta cinsiyetler arasındaki eşitsiz ilişkilerini doğallaştıran tahakküm mekanizmalarını açığa çıkarmak; eril tahakküm fikrini ve düzenini tartışarak erkek egemen iktidarın toplumsal temeller üzerinde nasıl inşa edildiğini göstermektir.

Bourdieu’ye göre (2015a: 11-12) toplumsal cinsiyet alanı; kurulu düzenin tahakküm ilişkilerinin, ayrıcalıkların ve haksızlıkların, tahammül edilmez varoluş koşullarının bir arada bulunduğu; simgesel şiddetin kendini en çok somutlaştırdığı yerdir. Tahakküm eden kadar edilenin de bu düzeni onayladığı ve dolayısıyla doxanın kendisini en çok hissettirdiği bu alan, Bourdieu’nün kavramsal alet çantasını sınaması için geniş fırsatlar sunmaktadır.

Bourdieu “Eril Tahakküm” adlı eserinde erkek egemenliğinin mantığını açığa çıkarmak ile ilgili yaptığı çözümlemeyi, yine Cezayir’in Kabil topluluğu üzerinde yapmış olduğu etnografik araştırmalardan elde ettiği verilere dayandırarak oluşturur. Bourdieu için Kabil, eril tahakkümü tüm yönleriyle (süreç, aktörler, kurum ve eylemler) anlayabilmek adına kusursuz bir malzeme sunar. Kabil toplumundaki erkek merkezli evrenin değerleri, belli farklar olsa dahi modern gelişmiş toplumlarda da kabul görmektedir. Bu yüzden Bourdieu, erkek tahakkümünün “temel yapılarının şifresini daha kolay çözmek için Kabil toplumuna bir tür büyütülmüş resim” muamelesi yapmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 171). Kabil toplumunun seçilmesinin başka bir nedeni de geleneksel kültürleri, ritüelleri, değerleri aracılığıyla oluşturdukları erkek egemen temsillerin şaşırtıcı olsa da şeref ve utanç maskesi altında kendini Akdeniz toplumlarında da (Türkiye, Yunanistan, İtalya, İspanya, Mısır) var etmesidir (Bourdieu, 2015a: 18).

Bu bölümde Bourdieu’nün; erkek-kadın arasındaki ayrımların toplumsal olarak nasıl üretildiğini ve bunun nasıl erkek egemen bakış açısına dönüştüğünü açıklamak için kullandığı kavramlarının (habitus, alan, sembolik şiddet, doxa) toplumsal cinsiyet alanındaki yansımaları üstünde durulmaktadır. Buna göre Bourdieu şu sorulara cevap aramaktadır: Önemli toplumsal değişimlere rağmen cinsiyet eşitsizliği tarih boyunca nasıl sürmektedir? Tahakküm mekanizmaları nasıl doğallaştırılmaktadır ve daha da önemlisi nesillerden nesile aktararak nasıl ebedileştirilip içselleştirilmektedir? Bu sorular doğrultusunda Bourdieu’nün feminist

teoriye ve toplumsal cinsiyet çalışmalarına sunduğu katkılar ve bu fikirlerin feminizm için nasıl kullanılabilceği de tartışılmış olacaktır.

4.2.1. Bedenin Toplumsal İnşası

Chambers'a göre (2005: 326), en radikal feminist metinleri okuyup hak verseler bile çoğu kadın makyaj yapmaktan, ev işlerini ve çocuk bakımını üstlenmekten, bedenini ön plana çıkararak kısıtlayıcı ve rahatsız edici kıyafetler ve ayakkabılar giymekten, erkekleri cezbetmeye çalışmaktan ve güçlü, zengin erkeklerle birlikte olmaktan kendilerini alamazlar. İsteklerin gerçekten ataerkil bir toplumun normlarının ve beklentilerinin bir ürünü olduğu bilinse bile yine de makyajdan, yüksek topuklu ayakkabılardan ve uzun, kaslı, zengin erkeklerden hoşlanılır. Bunun nedenini sorgulayan Bourdieu'nün farkı bu düzene niçin ayak uydurulduğunun sorusuna cevaplar bulmasıdır. Bu nedenle Bourdieu'nün toplumsal cinsiyet alanındaki çalışmasının temel motivasyonu toplumsal cinsiyetler arasındaki eşitsizliği ve bu eşitsizliğe dayanan tahakküm düzeninin maskesini düşürerek doğallaştırılmış görüntüsünden arındırmak ve bunun için öncelikle "ataerkil düzenin sürekliliği" sorununu ve bu sürekliliği yaratan mekanizmaları ifşa etmektir (Chambers, 2005: 327).

Öncelikle kadın ve erkek bedenindeki biyolojik karşıtlıklar ve anatomik farklılıklar; cinsel atıflarda, söylemlerde, sıfatlarda, eşyaların ve faaliyetlerin ayrıştırılmasında kendini gösterir ve ritüellerle, mitlerle toplumsal değerler adı altında bilinçlere aşılır. Söylemlerde yer edinen bu sıfatlar Tablo 5'te görüldüğü üzere kadın ve erkek kimliğinde somutlaştırılır. Toplumsal düzeni oluşturan bu ayrımların yarattığı toplumsal tahakküm ve sömürü bağları böylelikle iki farklı habitusa doğumlarından itibaren yavaş yavaş işlenir (Bourdieu, 2015a: 45). Erkekler dış tarafta, resmi, kamusal, kuru, yüksek, devingen, gösterişli, sert şeklindeki erillik ve güçlülük üzerine kurulu sıfatlarla temsil edilirken kadınlar iç tarafta yer alarak nemli, alçak, uysal, bayağı, yumuşak gibi negatif sıfatlarla tarif edilir. Eril tahakküm kendisini bu zıtlıklar içinde kurgular ve zıtlıklar erkekler ile kadınlar arasındaki eşitsiz cinsel ilişkilerin içselleştirilmesine ve ebedileştirilmesine katkıda bulunur (Türk, 2008: 133).

Tablo 5: Cinsiyetlere Atfedilmiş Karşıtlıklar

	KADIN	ERKEK
SIFATLAR	Alt	Üst
	Alçak	Yüksek
	Nemli	Kuru
	Yumuşak	Sert
	Uysal	Hırçın
	İçeride (Özel Alan)	Dışarıda (Kamusal Alan)

Kaynak: (Bourdieu, 2015a: 25)'ten yararlanılarak oluşturulmuştur.

Erkek ve kadın birbirinin tam zıttı olarak kurgulanır ve bu karşıtlık kendini bedenlerin düzenlenmesinden mekânsal ayrımların yaratılmasına kadar yaşamın her alanında gösterir. Toplumsal düzen, üzerine temellendiği eril tahakkümü kabul ettirmek için “dev bir sembolik makine” gibi işler: Kendisini işgücünün cinsiyetçi bölümünde (meslekler, faaliyet alanları, kullanılan araçlar), mekân yapılarında (erkeğin dışarda kamusal alanda olması kadının eve özel alana hapsedilmesi) ve zamanın yapısında var eder, zihinlere kazınır (Bourdieu, 1990a: 5-7).

Küçük yaştan itibaren içselleştirilen normlar habitusları oluşturur ve kendini bedende gösterir. Üçüncü bölümde üstünde durulduğu üzere beden toplumsal dünyada şekillenirken toplumsal dünya da bedende tezahür eder ve kendini bedenin duruş şeklinde, konuşma biçiminde böylece bireylerin yaşam stilinde ve düşünme tarzında gösterir (Bourdieu, 1990: 190). Dolayısıyla erkek-kadın arasındaki bölünme algısı ve erkeğin üstün olduğu fikri; aynı anda hem nesneleştirilmiş haliyle evlerde hem bedenlerde hem de faillerin algılama, düşünme ve eyleme şemaları olarak habituslarında faaliyet gösterir (2015a: 21). Bu yüzden cinsiyet ayrımı kendisini; yaşamın ilk yıllarından itibaren sosyalizasyon ve eğitim sürecinde kişilerin habituslarına yerleşerek devam ettirebilir ve bu ayrım özel hayatlarda cinsiyetler arası iş bölümünün işletilmesiyle gündelik yaşamın akışı içinde tekrar ve tekrar kendini üretir (Bourdieu'den akt. Öztimur, 2014: 595).

Toplumsal kurgular ile habituslara işlenen bilişsel yapılar arasındaki uyum, dünyanın akışı ile buna ilişkin bireylerin beklentileri arasındaki uyumdur ve bu uyum dünyaya ilişkin toplumsal sınırları garipsemeden ayak uydurmamıza neden olur.

Tahakkümün başarısı da küçük yaştan itibaren zihinlere kazınan bu ayrımlarla toplumsal kodların uyum içinde paralel gitmesinden ileri gelir. Dolayısıyla aslında bireylerin sisteme karşı çıkma gücü habituslarının nasıl şekillendiğiyle ilgilidir. Toplumsal kodlardan beslenen habituslar farkında olmadan zaten sisteme ayak uyduran uysal bireyler yetiştirir.

Her zaman varmış ve doğal bir süreçmiş gibi gösterilen değerler, pratikler, alışkanlıklar, inanışlar aslında insan yapımı kurgulardır. Bu deneyim doxayı yaratarak toplumsal dünyayı ve keyfi bölünmeleri kavratır ve en başta cinsiyetler arasında inşa edilen bölünmelerin toplumsal olarak doğalmış ve böyle olması normalmiş gibi göstererek meşru kılar (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 171).

Bourdieu'ye göre (2015a:37) eril söylemin gücü de buradan gelir: “Tahakküm ilişkisinin kendini, doğallaştırılmış bir toplumsal inşa olan cinsiyetlere ve cinsiyetler arası farklılığa biyolojik bir hava katarak meşrulaştırması.” Yani doğası gereği, biyolojik olarak erkeğin yapısı güçlü kadınsıysa narin, zayıf olarak gösterilir. Hormonel olarak sadece erkeklerin ihtiyaçları olabirmiş ve kadınların bunu anlayışla karşılayıp hizmet etmesi doğadan gelen bir zorunlulukmuş algısı yaratılır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet alanındaki mücadelede erkek egemen ve hükmeden pozisyondayken kadın; hükmedilen, itaat eden, uysal konuma yerleşir. Alanların mantığında açıklandığı gibi hükmeden alanın kurallarını belirlerken hükmedilen bu kuralları kabul etmek zorundadır.

Erkek bedeni ile kadın bedeni arasındaki biyolojik ve görünür farklar ataerkil merkezli bakışın çerçevesinde algılanıp inşa edildiği için bu bakış açısının esaslarıyla uyumlu olmak onun değerlerinin kabul edilmesinin teminatıdır (Bourdieu, 2015a: 37). Biyolojik bedenler arasındaki farklar erkek egemen söylemlerle nesnel olarak sınıflandırılmış iki toplumsal kimlik meydana getirir.

Burada yaratılan ahlak kurallarının kadına yüklediği erdemler kadar erkek egemen bakışın kadının doğasından kaynaklıymış gibi gösterdiği negatif yakıştırmaların da etkisi vardır. Kadınların sırtına yüklenen duygusal, sağduyulu olma misyonu ve fedakâr anaç rolü bu duruma örnek verilebilir. Bu misyonu yüklenmiş kadın erkeğin isteklerini, ihtiyaçlarını, tatsızlıklarını hissetmeli ve ihtiyaç duyulduğu anda hazır olmalıdır (Bourdieu, 2015a: 46). Burada asıl altı çizilmesi

gereken kadınların bir kuşatma içinde olduklarının farkına varamaması ve bundan dolayı farkında olmadan bu düzene ayak uydurmasıdır.

Tahakkümün toplumsal bağının bilinç düzeyine nasıl çıktığını görebilmek için toplumsal rollerin farkına varılmasında ve bunun habituslara işleme sürecinde, erkeğin ve kadının cinsel kimliklerini fark ettikleri çocuk yaştan itibaren maruz kaldıkları ritüeller ve törenlere göz atmak gerekir. Bourdieu (1990a: 18) burada Kabil toplumundaki ritüeller ve törenlerden yararlanır: Bu ayrımların kutsandığı ve tüm cemaatin önünde gerçekleşen sünnet törenleri erilliğin en önemli kurucu ayinidir. Erkekliği kutsanan ve toplumsal olarak hayata geçmesine sembolik katkı sağlayan bu ritüelde kadınlar dışarıda bırakılarak toplumsal olarak bunu hak edenlerle etmeyenler arasındaki ayrım keskinleştirilir. Bu ayrımlar sadece sünnet töreninde değil kız ve erkek çocuklarının oyunlarında, giysilerinde, renk seçimlerinde dahi kendini belli eder.

Kabil toplumlarında bu ayinler arasında en önemlilerinden bir tanesi erkeğin ilk defa saçlarının kesilmesi ve babasıyla dışsal kamusal alana yani pazara çıktığı andır. Erkek çocuğun saçının kesilmesi annesinden ve dişil özelliklerden sembolik olarak kopması anlamına gelir. Bu saç kesim töreninde kesim işlemini baba üstlenir ve bunu eril bir araç olan tıraş bıçağıyla yapar. Erilleştirme işi pazara gidişle sürdürülür ve bu erkeklerin şeref meselesinin, sembolik savaşımın dünyasına takdim fırsatıdır. Tüm törenler, uygulamalar erkeği kadınsılıktan arındırmayı amaçlar (Bourdieu, 2015a: 40-41). Bu ayrımları içselleştiren, güç ve kudretle bedenini özdeşleştiren erkek ileriki hayatında da bu eğilimleri doğrultusunda davranır.

Kabilli kız çocukları ise erkek çocuklarına göre farklı davranış kalıpları geliştirirler. Çünkü kadın kusurludur ve bedeninden utanması gerekir öğretisiyle büyümüşlerdir. Tüm sosyalleştirme süreci onlara bedene dair her şeyin haram, günah olduğunu öğreterek sınırlar dayatır (Bourdieu, 1980: 351). Genç Kabil kadını hem bedensel hem ahlaki olarak düzgün durmayı içselleştirmiştir. Küçük kız; gelinlik bakire, eş, aile anası gibi giysileri taşımayı ve bu rollere bürünmeyi içselleştirerek zamanları geldiğinde ne yapacaklarını bilinçlerine kazırlar. Bu yüzden sessiz bir itaatle düğün gecesini bekâretin sembolü olan kuşağı bellerine bağlar ve hatta bundan gurur duyarlar; hareket ederken ya da yürürken nasıl davranmaları gerektiğini, bakışlarını bile programlarlar. Elbette ki Kabil toplumu Avrupa ve Amerika'ya göre kadınların itaatkâr duruşu konusunda uç noktadadır. Yine de bu toplumlardaki

kozmetik ve güzellik piyasası göz önünde tutulduğunda kadınlar üstünden yürüyen bu sektörlerin kadınların her zaman estetik duruşu temsil etmeleri gerektiği üstündeki dayatmaları, Kabil toplumundaki tahakkümün farklı bir çehresini oluşturur.

Cezayirli Kabil topluluğundaki erkekliğin ve kadınlığın eşitsiz toplumsal yapıları aslında duygu, kontrol, bedensel duruş, yürüyüş şekli ve kıyafet disiplini şeklinde çeşitli yüz maskelerinde kendini saklar (Fowler, 2003: 471). Örneğin kk kız çocuklarının bedenini tüm bölümlerini disipline alacak şekilde sa ve kıyafet zorunlulukları her zaman kontrollü olmaları gerektiğini dayatır. Öte yandan, bedeni disiplin altına alınmış erkekler asker gibi dik yürür ve konuşurken gözünün içine bakar. Buna karşılık, kadınların kapladıkları alanlar daraltılırken bedensel hareketleri de kısıtlanır. Bu anlamda kadınlar görünmez bir hapishanenin içindedir ve başörtüsü bunun sadece görünen kısmıdır (Bourdieu, 1990a: 20). Kadınlar bu kısıtlanmayı kendi kendilerine ya kıyafetleriyle (yüksek topuklu ayakkabı, ellerini meşgul eden çantalar; koşmak gibi faaliyetlerden onları men eder) ya da sürekli duruşlarıyla ilgili tedbirler alarak yaparlar (kısa eteği çekiştirirler, göğüs dekolterilerini kapatmaya çalışırlar, yere düşen bir Şeyi almak için cambazlık yapmak zorunda kalırlar). Bourdieu'ye göre (2015a, 44); kadın bedenini kısıtlayan bu kıyafet kalıpları ahlaki kısıtlılık ve ölçülülükle sıkı sıkıya bağlıdır. Hatta kadın kıyafet kısıtlamasından kurtulsa bile (pantolon ve düşük topuklu giymesine rağmen) histeresis etkisi meydana gelir. Yani ll ve ahlaklı davranma habitusunun ařırđ iselleştirilmesinden dolayı kadınlar rahat oldukları anlarda bile davranışlarına dikkat ederek yürürler ve otururlar.

Öte yandan Butler "Performativity's Social Magic" (1999) adlı eserinde Bourdieu'nün toplumsal cinsiyet alanındaki bu fikirlerini sisteme karřđ direncin ve değişim olasılığının nn kapattığı için determinist olmakla ve indirgemeci bir üst yapı modeli inşa etmekle eleştirir. Butler'a göre (1999:117) toplumsal cinsiyet alanı içinde değişim, dönüşüm, direnme olasılıkları da barındırır. Fakat Bourdieu her ne kadar habitusun, alanın kurallarını değiştirebileceğini yani bireylerin toplumsal normlara iradeleriyle karřđ koyabileceklerini habitus-alan ilişkinde ortaya koymuş olsa da yeterli değildir. Butler'a göre (1999: 118); Bourdieu'nün toplumsal cinsiyetle ilgili fikirlerinde alanın kurallarının habitusun etkisiyle değişme olasılığı, habitusun alana uyarlanma ihtimalinden çok daha düşüktür. Dolayısıyla aslında Bourdieu, bireyleri pasifize ederek sosyal kodlar bedenlere nüfuz ederken meydana gelecek

olan direnmeleri, meydan okumaları göz ardı eder. Butlerla aynı fikre sahip olmayan Mcnay'e göre (2004: 180) ise Bourdieu, özneye aktif rol biçerken aynı zamanda küçük yaştan itibaren maruz kalınan toplumsal kodların da farkına varılması gerektiğine vurgu yaptığı için, toplumsal cinsiyet kimliğinin oluşum ve değişim süreçlerini kavramda farklı bir bakış açısı sunabilir.

Bourdieu ikinci olarak cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) arasında kavramsal bir ayrım yapmadığı ve hatta bunlar birmiş gibi kullandığı için de feministler tarafından eleştirilir. Bu eleştirilerin yersiz olduğuna dikkat çeken Chambers'a göre (2005: 327) en radikal feministlerden olan Mckinnon da böyle bir ayrım yapmaktan çekinir. Bourdieu'nün derdi cinsiyet farklılıklarının toplumsal olarak inşa edildiği ve bu inşa sürecinin kadın ve erkek bedeninin farklılıklarından yararlanılarak meşrulaştırıldığıdır. Dolayısıyla iki kavram arasında ayrım yapmamak insanların teoride aynı bedene sahip olabileceğini veya erkekler ile kadınlar arasında biyolojik bir fark olmadığını söylemek değil, bu farkların sosyal olarak anlamlı olması gerekmediğini söylemek anlamına gelir.

4.2.2. Sembolik Şiddet

Tahakkümün sürdürülebilir olmasında ve meşru kılınmasında merkezi rol oynayan sembolik şiddet, Bourdieu teorisinin anahtar kavramı olarak devletlerin kendi vatandaşı üstündeki tahakkümünden uluslararası tahakküme, eğitim alanından erkeklerin tahakkümüne pek çok birbirinden farklıymış gibi gözüken fenomenleri açıklamak için kullanılır. Bourdieu, erkek (masculine) ve dişi (féminine) arasındaki kutupsal karşıtlığı hiyerarşik bir sınıflandırma olarak görür (Krais ve William, 2000: 58). Bu anlamda eril tahakkümün de aracı olan sembolik şiddet, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkları toplumsal olarak erkeği hükmeden kadını hükmedilen pozisyonda tekrar üretir.

Fiziksel şiddetten farklı olarak bedene değil bilince uygulanan sembolik şiddet "gizli ikna" biçimidir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 167). Çocukluk döneminde oyun ve renk seçimden başlayarak daha sonra kıyafet ayırımına; siyaset, iş, bilim alanlarına kadar kadınlara ve erkeklere farklı yatkınlıklar aşılanır. Dolayısıyla bu verili gerçeklikte kadınlar, içinde buldukları güç ilişkilerine uygun olarak sembolik düzenin dayattığı algılar çerçevesinde habituslarını oluşturur. Bu yüzden toplumsal failler genel geçer ortak kanıları (sens commun) sorgulamadan

benimseyerek, olduğu gibi kabul ederek ve zihinlerini bu dünyanın kodlarına göre oluşturarak farkında olmadan dayatılan normlara göre eyleme geçerler (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 172).

Bu ortak kanılar, taraflarca kanıksanmayacak hale gelerek alanın kuralları kadınlara ve erkeklere doğal ve meşru gelir (doxa). Bu doksik düzende üçüncü bölümde özellikle üstünde durulduğu gibi sembolik şiddet tahakküm altına alınan failin kendi suç ortaklığıyla uygulanır (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 166). Biyolojik ayırmadan beslenen eril tahakküm de bu yüzden gücünü, egemenliği altına aldığı kadınların bu düzeni normal ve doğal kabul etmelerinden alır (Bourdieu, 2015a: 30-33). Sembolik şiddete maruz kaldığını fark etmeyen kadın içinde bulunduğu yapıda aksini düşünemez ve boyun eğmek durumunda bırakılır.

Hükmedilenlerin bu sisteme karşı çıkmamalarının sebebi tahakküm ilişkilerine hükmedenlerin bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerden bakmalarından ve bu kategorileri doğal görmelerinden ileri gelir (Bourdieu, 1990a: 8). Sembolik iktidar olarak kurulan eril tahakküm, habitusa yerleşen algı ve anlamlandırma şemalarında cisimleşir. Habituslara işlenen bu idrak şemaları kişinin kendi bedeniyle ve kendisiyle ilgili düşüncelerin gelişiminde büyük rol oynar (Krais ve William, 2000: 59). Eril tahakküm düzeninde itaatkâr, uysal, boyun eğen olarak kadın kendi kendini değersizleştirir ve hatta aşağılar. Örneğin kendi bedenlerinden utanmaları hatta kilo alınca iğrenmeleri; moda tarafından dayatılan estetik kurallarına uymak zorunda olduklarını düşünmeleri kendi kendilerini oyunun içinde itaat eden taraf olmaya itmektedir.

Sembolik güç ona maruz kalanların katkısı olmadan hayata geçirilemez; hükmedilenlerin bu döngüden çıkamamalarının sebebi de habituslarını bu şekilde inşa etmiş olmalarıdır. Bourdieu (2015a: 51) Fransa'daki kadınların üçte ikisinin kendilerinden daha kısa boylu erkekle birlikte olmayı reddetmelerini ve Fransız kadınlarının çok büyük çoğunluğunun kendisinden daha yaşlı, daha uzun ve daha zengin erkeklerle birlikte olma isteğini bu doğrultuda anlamlandırır. Örneğin; Fransız kadınlarının “eksik bir erkekle kendini eksilmiş hissetmeleri” eril egemenliği güçlendiren ve yeniden üreten söylemlerdir. Bourdieu'ye göre (2015a: 53) bu istekler ve yatkınlıklar daha geleneksel toplumlarda, kırsal alanlarda kendini daha çok göstermektedir. Çünkü alt sınıfa mensup ailelerde evlilik halen kadınlar için toplumsal mevki edinmede önemli bir yoldur.

Sembolik güç doğrudan bedenler üzerinde ve herhangi bir fiziksel kuvvet olmadan uygulanan “büyülü bir güç” biçimidir. Hükmedenlerle hükmedilenlerin arasındaki büyü sınıрын tanınma ve kabullenmesine yönelik eylemler, sembolik gücün büyü tarafından tetiklenir; hükmedilenler de dayatılan sınırları zımnen kabullenmek suretiyle kendilerine uygulanan tahakküme bilmeden katkı sağlar (Bourdieu, 1990a: 10). Bu katkılar çoğu zaman bedensel duygular (utanç, aşağılanma, çekingenlik, kaygı, suçluluk) veya bedensel hassasiyetler (tutku, aşk, hayranlık, saygı) biçimini alır. Egemene boyun eğmek durumunda kalan kadın içsel çatışmalara veya benliğindeki kırılmalara rağmen bilincin ve içgüdünün yani habitusun buyruğuyla yine ondan beklenildiği gibi davranır (Bourdieu, 2015a: 55).

Sembolik şiddete vurgu yapılması fiziksel şiddete maruz kalan kadınların önemsenmemesi ya da suçu kadına yükleyip erkekleri aklamak olarak algılanmamalıdır. Sembolik şiddet, fiziksel şiddetin tersi olarak manevi şiddet anlamına da gelmemektedir (Bourdieu, 2015a: 50). Üçüncü bölümde açıklandığı üzere sembolik şiddet tahakküm ilişkilerinin görünmeyen yüzünü ortaya koyan ve aktörlerin farkında olmadan her an maruz kaldıkları ve itaat ettikleri şiddet türüdür. Sembolik şiddet fiziksel şiddeti dışlamak için değil bilakis fiziksel şiddetin nasıl meşrulaştırıldığını göstermek için kullanılmaktadır. Bourdieu’nün üstünde durduğu bir diğer önemli konu ise bu eşitsizliği üreten kurumlara dikkat çekilmesi gerektiğidir. Bourdieu sembolik tahakküm yapılarının tarih boyunca kurgulandığının ve bu yapıların bireysel eyleyiciler (erkeklerin fiziksel şiddet uygulaması) ile kurumlar (aile, okul, kilise, devlet) aracılığıyla sonu gelmeyen bir yeniden üretim mekanizmasına sahip olduğunun defalarca altını çizer (2015a:50).

Sonuç olarak determinizm ve karamsarlık eleştirilerine cevap olarak Bourdieu bu sembolik düzenden kurtulmanın yolunu bilinçleri eğitimle aydınlatmaktan değil bireylerin tercihlerini ve fikirlerini, beden hareketlerini oluşturan yatkınlıkların ardında yatan toplumsal koşulları değiştirmekten geçtiğini vurgular (Bourdieu, 1990a: 31) . Bourdieu’nün bu sembolik düzen ve şiddetin var ettiği erkek egemen düzeni tasfiye edebilmek için önerdiği çözüm, sembolik sermayenin dağılımının değişmesi ve tahakküm mekanizmalarının ifşa edilmesidir. Zira “sembolik iktidar ve şiddet ona maruz kalanların katkısı ve onayı olmadan işleyemez” (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 166).

4.2.3. Erkeklik ve Şiddet

Bourdieu'nün hem kadın çalışmalarına hem de erkeklik araştırmalarına en büyük özgün katkısı eril tahakkümün erkekleri de esir aldığı hatta bu tahakküm ilişkisinde erkeklerin de kurban olduğunu belirtmesidir (1990a: 21). Ağır yükümlülükleri olan erkekler de tıpkı kadınlar gibi çocukluktan gelen inşa sürecinden başlayarak içselleştirdiği yatkınlıklarına göre sürekli güçlü olmak, güçlü görünmek ve güçlü davranmak zorundadır. Toplumsal olarak kurgulanan bu ortak kanılar, "ideal erkek" tanımı ortaya koyar ve bu yüzden erkek her zaman egemen olmalı egemen gibi davranmalıdır.

Beden toplumsal bir inşa olduğu için doğalmış gibi görünen bu yatkınlıklar bütünü kendini bendende; oturuş tarzı, yürüyüş şekli, hal ve tavır, düşünüş tarzı şeklinde somutlaştırır (Bourdieu, 2015a: 67-68). Benliği; güçlü, yetkin, etkili, iktidar sahibi bir varoluş durumuyla yoğrulmuş erkekler, kendilerini kabul ettirmek için her daim ideal erkek tanımına uyduklarını göstermek zorunda kalırlar (Öztimur, 2014: 597). Soylu ve üstün olarak addedilen cömertlik, cesaret, savaşçı, güçlü, yenilmez gibi sıfatlar toplumsal bellek çalışması sonrası erkek kimliğini oluşturur. Bu sıfatlar erkeklere şeref ve onur misyonları yükler. Bourdieu'ye göre (2015a: 68) bu eril imtiyaz dışardan üstünlük gibi gözükse de her an her koşulda erilliğini ispat etmek zorunda kalan bu yüzden sürekli gerilim ve çekişme içinde olmak durumunda kalan erkekler için bu bir tuzaktır.

Cinsel veya toplumsal itibar anlamında, ekonomik durumda, evde, kamusal alanda her zaman kadından daha üstün olması gerektiği ve ayrıcalık elde etmek için kamusal alanda önüne çıkan fırsatları her daim değerlendirmesi gerektiği dayatılan erkek, farkında olmadan sürekli bunun altında ezilir (Bourdieu, 2015a: 69). Örneğin Türkiye'de yeni evlenecek bir çift için olmazsa olmaz koşul erkeğin mesleğinin olması yani eve ekmek getirebiliyor oluşudur. Kadının mesleği günümüz ekonomik koşullarında yavaş yavaş önemli olmakla beraber ikincil sıradadır. Kadın eve ekmek getirmese de önemli değildir zaten asli görevi dışarda değil içerde evdedir. Dolayısıyla işsiz kalan, para kazanamayan erkek eksik görüldüğünden ağır psikolojik sorunlar yaşamakla karşı karşıya kalabilir. Öte yandan yine genel bir kanı olarak kadın eğer erkekten daha çok para kazanıyorsa o evlilik yürümez denir. Tüm bunlar erkeğin her zaman üstün olması gerektiğinin birer yansımalarıdır.

Çünkü Bourdieu'nün (2015a: 71) deyişiyile; “erkeklik, diğer erkeklerin önünde ve onlar için, kadınlığa karşı olarak ve her şeyden önce kişinin kendi içindeki bir tür dişil olma korkusu içinde inşa edilmiştir”. Burada erkekliği anlatan iki durum söz konusudur: Öncelikle bir erkek diğer erkekler önünde kendini kanıtlamak ve “gerçek erkek” olduğunu ispat etmek zorundadır. Bir erkeğin gerçek anlamda bir erkek sayılabilmesi için yapması gereken şey cesaretini ve iktidarını kanıtlamasıdır. Bourdieu'ye göre (1990a: 21) erkekleri; hızlı araba kullanıp trafiği alt üst etmeye, kavgaya karışmaya, tehlikeleri yok saymaya, cinselliklerini abartarak anlatmaya iten şey diğer gerçek erkeklerin gözünde itibar ve saygı kazanıp erkekliklerini ispat etme dürtüsü ve dışlanma korkusudur.

İlk doğumdan itibaren savaş oyuncaklarıyla oynamaktan; pembenin kız mavinin erkek rengi olmasına; “göster amcalara” tarzı muameleye maruz kalmaktan okula daha sonra orduya kadar benzer ritüellerle işleyen bu süreç erkekliği cesaret ve iktidar gücüyle özdeşleştirme amacını gütmektedir. Dolayısıyla toplumsal süreçler içinde idealize edilmiş bir erkeklik formu devlet, kilise, medya gibi kurumlar vasıtasıyla tüm topluma yayılmakta ve yeniden üretilmektedir (Bourdieu'den akt.: Türk, 2008: 19). Aksi takdirde eril yasalara uymayanlar “nanemolla”, “kız gibi”, “top musun” tarzı ‘zayıflık’ göstergesi söylemlere maruz kalabilir ve dişilleşme korkusuyla yüzleşebilirler. Erkekler arası ilişkilerde de daha az ayrıcalıklı olan ve geri planda kalan gruplar toplumsal olarak aşağılanmayı göze almak zorunda kalırlar.

İkinci olarak erkeklik dişil olmayan olarak tanımlanmaktadır ve bu haliyle dişil olmaktan duyulan korku erkeğin her an tetikte olmasını, eşcinselliği dışlamasını ve hatta onu linç etmesini gerektirir. Bu bakımdan erkekliği ispat etmek için yükseltelen seslerin, erkekler dünyasına hâkim olan fiziksel şiddete eğilimin, kadınlarla başa çıkamayınca aşağılayarak onu önemsizleştirmenin hep erkek olamama korkusundan kaynaklandığı söylenebilir. Eril tahakkümün arkasında yatan oyunun kurallarında onur ve şeref olarak görülen erkeklik her şeyden önce bir görevdir. Cinsel ve toplumsal yeniden üretim kapasitesi ve şiddetin uygulanması erkekliğin doğasına atfedilirken, erkek olma ayrıcalığı hep bir grup “gerçek erkek”in onayına bağlı tutulmaktadır (Bourdieu, 2015a: 69).

Önce 1990 yılındaki “Eril Tahakküm” adlı makalesinde daha sonra aynı adla çıkarılan 1999 yılındaki kitabında toplumsal cinsiyetle ilgili fikirlerine yer veren Bourdieu'nün fikirleri Krais (1999: 219) tarafından eleştirilir. Genel geçer bilgilerin

Kabil toplumu için mi modern toplumlar için mi olduğunun muğlak kaldığını belirten Kraus, Bourdieu'nün *Eril Tahakküm* kitabının başında dile getirdiği Kabil toplumunun “büyütülmüş resim” tanımlamasının Kabil toplumundaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tanımının mı yoksa daha karmaşık durumların analizinin mi olduğunun anlaşılmadığını dile getirir. Bu analizler, Fransa veya Almanya'nın farklılaşmış toplumlarındaki erkek egemenliğini de kapsamakta mıdır?

4.3. TOPLUMSAL EŞİTSİZLİĞİN YENİDEN ÜRETİMİ: EĞİTİM ALANI

Eğitim alanı Fransa'da 20.yüzyılın başlarında Durkheim tarafından “L'Evolution Pédagogique en France” (Fransa'da Pedagoji'nin evrimi) adlı eserde derinlemesine incelenir; okul, ahlaki değerlerin dayatılmasını sağlayarak toplumsal düzeni ve bütünlüğü garanti altına alan bir kurum olarak kabul edilir (Jourdain ve Naulin, 2016: 49). Ahlaki normların tedarikçisi olan okullar Durkheim için çağdaş toplumların en önemli kurumlarıdır.

Durkheim'dan sonra 1960'lı yıllara kadar okul ve eğitim alanı ile ilgilenilmez. Fakat 20.yüzyılın ikinci yarısında baby-boom⁴⁰ sonrası öğrenci nüfusunun artmasına bağlı olarak orta-öğretim ve üniversitelerin mevcutlarının dolması, buna ek olarak yeni iktisadi-toplumsal koşullara uyum sağlayabilecek ve buna hizmet edebilecek bireylerin yetiştirilmesi amacıyla yapılan eğitim reformları⁴¹, ailelerin hayat standartlarının yükselmesiyle çocuklarının ancak diploma sahibi olurlarsa toplumda yükselebilecekleri umudunu taşımaları okullara ilginin artmasına ve öğrenci yığınlaşmasına yol açar. Bu dönemde her toplumsal sınıftan gelenin istedikleri okullara ve diplomalara erişebileceği yanılgısı demokratikleşme olarak yorumlanır.

Toplumsal eşitsizliği azaltmak üzere eğitim fırsatlarını yaygınlaştırmaya yönelik popüler politikalara eleştirel yaklaşan Bourdieu'nün okul üzerine çalışmaları; eğitimde fırsat eşitliğini ve demokrasiyi gözettiğini savunan Fransız eğitim sistemine yeni bir bakış getirir. Bourdieu için eğitim alanı; simgesel şiddeti değerlendirmek, toplumsal hiyerarşinin nasıl sürekli hale geldiğini ortaya koymak, tahakkümün

⁴⁰ Baby Boom, “Bebek Patlaması” olarak adlandırılan dönem 1945-1960 yılları arasındaki doğum oranlarındaki ciddi artışa verilen addır.

⁴¹ Eğitim süresinin uzamasına, günün koşullarına uyum sağlayacak öğrencilerin yetiştirilmesi için yeni eğitim kurumlarının, meslek liselerinin açılmasına ve eğitimde birliğin sağlanmasına neden olan 1959 yılında Berthoin Reformu, 1963 yılında Fouchet-Capelle reformu, 1975 yılında Haby reformu yapılan eğitim reformlarına örnek verilebilir (<https://www.ladocumentationfrancaise.fr>).

yeniden nasıl üretildiğini somutlaştırmak adına en çok üzerinde durduğu alanlardan birisidir. Ona göre okullar; simgesel sermayenin çeşitli biçimlerde üretilmesine, aktarılmasına ve biriktirilmesine aracılık eden önemli kurumlardır. Başka bir deyişle okullar; simgesel iktidarın ifade bulduğu ve simgesel iktidarı elinde bulduranların toplumsal sınıflandırma sistemini ve değerlerini aşılama da önemli bir araç olarak kullandığı en temel yerlerdir (Swartz, 2011: 263). Dolayısıyla Bourdieu'ye göre, okullar fırsat eşitliğini gözetmekten ziyade demokratikleşme maskesi altında toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesine dolayısıyla tahakküm mekanizmasının meşrulaştırılmasına katkıda bulunmaktadır.

Bourdieu'nün eğitim kurumlarıyla ilgili teorisi, "Varisler: Öğrenciler ve Kültür" (1964), "Yeniden Üretim: Eğitim Sistemi Kuramı Üzerine Öğeler" (1970) ve bu iki eserin sunduğu argümanları ve istatistikleri kullanarak "grandes école'leri"⁴² (elit okullar) ele aldığı "Devlet Asilleri" (1996) olmak üzere üç ana eserden meydana gelmektedir. Bu çalışmalardaki araştırma verileri, INSEE (Fransız Ulusal İstatistik ve Araştırmalar Enstitüsü), BUS (Üniversite İstatistikleri Bürosu) ve bizzat kendisinin ve çalışma arkadaşlarının üniversite öğrencileri ile elit okullara girebilmek için gidilen hazırlık sınıflarındaki⁴³ öğrencilerle yaptıkları anketlere ve derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır (Bourdieu ve Passeron, 1964: 8). Bu eserlerde yer alan istatistikler akademik başarının toplumsal köken⁴⁴ (origine sociale), cinsiyet, ikamet yeri, din gibi değişkenlere göre karşılaştırmalarını kapsamaktadır. Araştırmalara göre yüksek-öğrenime erişimde, prestijli bir fakülteye girmede ve buralarda başarılı olmada ne din, ne yaş ne de cinsiyet anlamlı bir sonuç vermezken en büyük etmen ailenin kültürel sermayesine bağlı olarak toplumsal köken farklılığı öne çıkmaktadır (Bourdieu ve Passeron, 1964: 23).

⁴² Fransa'daki yükseköğrenim; "normal devlet üniversiteleri" ve "grandes ecoles" (büyük, elit okullar) olmak üzere ikiye ayrılır. Normal devlet üniversitelerine parasız ve sınavsız girilebilirken Fransa'ya özgü olan "grande école"lere ancak sınavla girilebilir ve bazıları ücretlidir. Bu okullar devletin büyük kurumlarına üst düzey memurların yetiştirmelerini ve işe alımlarını sağlayan elit okullardır.

⁴³ Elit okullara (grandes ecoles) girebilmek için iki yıl elit okulları hazırlık sınıflarına (Classe Préparatoires aux Grandes écoles) gidilmesi zorunludur. Bu okullara "bakalorya" (lise bitirme diploması) sonrası girilebilir ve dersler lise bünyesinde gerçekleşir. Bunlar bilimsel hazırlık sınıflarıdır ve "grandes écoles"e 2 yıllık eğitimle öğrenciler hazırlanır. Bourdieu de elit okul olan ENS'e girebilmek için 2 yıl "Louis le Grand" hazırlık lisesine gider.

⁴⁴ Toplumsal kökenden kasıt ebeveynlerin sosyo-profesyonel kategorileridir. Bu sosyo-profesyonel kategorilere çiftçi, işçi, sanayi patronu, serbest meslek sahibi, üniversite profesörleri gibi meslek grupları örnek verilebilir. Bourdieu bunu üçüncü bölümde bahsedilen kültürel sermaye ve ekonomik sermayeye göre toplumsal uzamda ayrılan konumlara göre tanımlamıştır.

Bourdieu “Varisler” kitabında (1964: 12-14), eğitimdeki eşitsizliklerin üç şekilde kendini gösterdiğini belirtir: Elenme, düşürülme, gecikme veya yerinde sayma. Elenme yüksek-öğrenime erişimdeki şansını ifade ederken düşürülme, toplumsal köken ve cinsiyete göre daha az prestijli fakültelerin tercih edilmesini (normal devlet üniversiteleri grandes ecole'lere göre, teknik liseler normal devlet üniversitelerine göre, edebiyat fakülteleri fen fakültelerine göre daha az prestijli görülür) anlatmaktadır. Son olarak gecikme veya yerinde sayma ise akademik başarısızlığı ve sınıf tekrarını tanımlamak için kullanılır.

Eğitim alanını analiz edebilmek için üçüncü bölümde bahsedilen ve Bourdieu'nün altını çizdiği alan çözümlemesi adımlarına dikkat edilmelidir. Öncelikle eğitim alanındaki iktidar ilişkilerinin ortaya çıkarılması için şema-3'te belirlenen iki hiyerarşik kıstas kültürel sermaye ve ekonomik sermayeye göre mücadele eden sınıflar ortaya konmalıdır. Bu noktada Fransız yüksek-öğrenimi ikiye ayrılır: Bir yanda, prestijli ve güçlü mesleklere öğrenci yetiştiren toplam sermaye hacmi yüksek “elit okullar” (grandes ecoles)⁴⁵ öğrencilerini hâkim sınıflardan devşirir ve mezunları hükümetin, iş dünyasının ve eğitimin en yüksek kademelerinde son derece geniş kariyer imkânlarına sahip olur. Diğer uçta, öğrencilerini alt toplumsal kökenlere sahip gruplardan devşiren normal devlet üniversitelerindeki fen-edebiyat fakülteleri, uzmanlaşmış teknik ve meslekî eğitim veren okullar yer alır.

Bu nedenle Fransa'da, iktidar alanıyla ilişki içinde ikiye ayrılmış bir yüksek-öğrenim sistemi mevcuttur. Bourdieu'ye göre (1996:136); “yüksek-öğrenimdeki, elit okulların fakültelerle karşıtlık içinde olduğu ikili yapının işlevi; yönetici sınıfın mensuplarını, orta sınıflar başta olmak üzere diğer sınıflardan ayırt etmektir”.

Şema-3'e göre; hâkim sınıfı diğer bütün gruplardan ayıran özellik, her iki sermaye türüne de sahip olmasıdır. Fakat dikkat edilmesi gereken hâkim sınıfın da, ekonomik sermaye ile kültürel sermayenin eşitsiz dağılımı bakımından kendi içinde farklılaşmasıdır. Bourdieu (1984a, 1996), birbirine rakip bu iki iktidar talepkârı sınıfın Fransız yüksek-öğreniminde kendi içinde de ayırım yarattığını savunur. Fransız yüksek-öğrenim kurumlarındaki disiplinler, öğretim üyeleri ve öğrenciler

⁴⁵ Ecole Nationale d'Administration (ENA-Ulusal İdare Okulu); Ecole des Hautes Etudes Commerciales, HEC, ESSEC (Ticaret ve İşletme Okulları); Ecole Normale Supérieure (ENS-Seçkin Yükseköğrenim Kurumu), Ecole Polytechnique (Mühendislik Okulu), Institut d'Etude Politique (SciencesPo-Siyasal Bilimler Enstitüsü) belli başlı elit okullardır. Bourdieu “The State Nobility” adlı eserinde 21 Grandes-Ecoles üstünde araştırma yapar (1996:133).

toplam sermaye hacmindeki göreceli ekonomik ve kültürel sermaye miktarlarındaki farklılıklara göre de kutuplaşırlar. Örneğin; Ecole Normale Supérieure, Ecole Normale Saint Cloud gibi okullar bilimsel ve entelektüel kutbu oluşturur. Öğrencilerini eğitim, sanat ve bilim sahalardan devşirir. Bu okullarda akademik başarı ve akademik sermaye birikimi, öğrenciler arasındaki hiyerarşiyi belirleyen temel ilkedir. Buna karşılık; ENA, Ecole Polytechnique, Sciences-Po de Paris ve Ecole des Hautes Etudes Commerciales gibi okullar, yönetim ve ekonomi kutbunu temsil eder. Öğrencilerini iş dünyasının ve devlet yönetiminin en yüksek kademelerindeki konumlara sahip ailelerden devşirirler ve onları bu konumlara yönlendirirler. Bu iki iktidar kutbu kendi içinde de egemenlik mücadelesi verir (Bourdieu, 1996:131-152).

Eğitim alanında Bourdieu'nün ana tezi; eşitlik, demokrasi idealinin beşiği sayılan Fransa'daki eğitim sisteminin; fırsat eşitliğini gözetmek yerine tam tersine hâkim sınıfın işine yarayacak şekilde öğrencileri ayrıştırdığı ve okulların (grandes écoles) aslında siyasal iktidarın kendi yönetici sınıfını yaratmak için oluşturduğu bir kurum olduğudur. Bu doğrultuda, şimdiki bölümde eğitim alanında ortaya çıkan iktidar mücadelelerinin nedeni ve okul tarafından nasıl meşru hale getirildiği; hiçbir dirençle karşılaşılmeden bir kuşaktan diğer kuşağa toplumsal eşitsizliğin nasıl aktarıldığı ve Fransa'da devletin kendine nasıl yönetici asiller yetiştirdiği dört başlık altında incelenmektedir. Dolayısıyla bu kısımda Bourdieu rehberliğinde tahakkümün kavramları eğitim alanına uyarlanmaktadır.

4.3.1. Toplumsal Eşitsizliklerden Akademik Eşitsizliklere

Eğitim alanı Bourdieu'ye göre sosyal bilimlerin alt uzmanlık alanlarından biri değil aksine simgesel iktidar ve simgesel şiddet teorisinin temeli olduğu için birincil araştırma alanlarından olmalıdır. Eğitim alanı, Bourdieu'nün eserlerine damgasını vuran kilit problem ayrıcalık ve iktidar eşitsizliklerinin farkında olunmadan ve herhangi bir direnişle karşılaşılmeden bir kuşaktan diğerine nasıl aktarıldığının cevaplarını barındırır. Ona göre; eğitim kurumları modern dünyada hâkim tahakküm mekanizmalarını şekillendiren bilinçdışı düşünce kategorilerine ışık tutar. Eğitim sisteminin, modern toplumlarda toplumsal eşitsizliğin aktarılmasında aileye ve kiliseye oranla daha fazla pay sahibi olduğunu dile getirir (Swartz, 2011: 263).

Bourdieu'ye göre (2006: 35); aileler kendi toplumsal varlıklarını, ayrıcalıklı konumlarını sürdürme eğilimindedirler. Bunu da yeniden üretim stratejileriyle yani evlilik, veraset, ekonomik ama en önemlisi eğitim stratejileriyle yaparlar. Ailelerin kültürel sermayesi ne kadar yüksekse okul eğitime ve çocuklarının özgünlüklerini koruyacak okul dışı kültürel etkinliklere o kadar çok yatırım yapılır. Fransa'da elit eğitim kurumlarının yani en üst toplumsal konumlara gelmeyi sağlayan kurumların neredeyse tümü ayrıcalıklı sınıfların (üniversite profesörleri, serbest meslek sahipleri) çocukları tarafından tekelleştirilmiştir (Bourdieu, 2006: 36).

Burada Bourdieu'nün Marx'tan ayrılan tarafı toplumsal eşitsizlikleri sadece ekonomik ya da gelir farklılıklarına dayandırmaması; bununla birlikte kültürel sermaye farklılıkları ve toplumsal köken farklılığına da dikkat çekmesidir. Yani öğrencilerin ailelerinin sosyal sınıfı, kültürel sermayesi ne kadar yüksekse öğrenciler o kadar zengin ve geniş bilgilere sahip olur. Dolayısıyla bu kültürel ayrıcalık diğer öğrencilere göre üniversitede bir adım önde başlamalarını sağlar (Bourdieu ve Passeron, 1970: 37). Okullar da birbirine eşit olmayan kültürel sermayeyle donanmış öğrenciler arasındaki bu farkı koruyarak üst düzey soylu sınıf ile alt düzey soylu sınıf (orta sınıf) ve alt düzey soylu sınıf ile soylu olmayanlar arasında toplumsal sınırlar oluşturur (Bourdieu, 2006: 37). Okul başarısı temel olarak miras alınmış kültürel sermaye ve eğitim sisteminde yatırım yapabilme eğilimine bağlı olduğu için kültürel sermaye açısından en zengin sınıftan gelen öğrencilerin yüksek-öğrenimlere girebilme şansları artar. Bu oran akademik personelin, eğitimcilerin ya da devletin üst kademelerindeki bürokratların yeniden üretilmesini sağlayan kurumlarda (ENS, ENA) en üst seviyeye çıkar (Bourdieu, 1984: 122).

Bourdieu ve Passeron'un "Les Héritiers" (1964: 13) adlı eserde yaptıkları anketler sonucu ortaya koydukları tabloya göre yükseköğretime erişim şanslarında, kişinin toplumsal kökenine göre elenme söz konusudur. Buna göre; babası üst düzey yönetici olan bir erkek çocuğunun, babası tarım işçisi olan bir erkek çocuğuna göre seksen, babası sanayi işçisi olan bir erkek çocuğuna göre de kırk kat daha fazla üniversiteye girme şansı vardır. En yoksul kesimler için ise üniversiteye girebilme şansı neredeyse hiç yoktur.

Bourdieu ve Passeron'un 1964 yılında yaptığı anketlere göre; en yoksun kesimlerin çocuklarını üniversiteye gönderme şansları %5'ten az olarak semboliktir. Son yıllarda sayısı artan bazı orta sınıfların (ücretliler, zanaatkârlar, küçük esnaf)

%10 ile %15 arasında şansları olduğu belirtilmektedir. Orta düzey yöneticilerin şanslarının %30 olduğu gösterilirken bunu, şansları %60 ve üstü olan üst düzey yöneticiler ve serbest meslek sahipleri izlemektedir (Bourdieu ve Passeron, 1964: 11-12). Burada Bourdieu'nün altını çizmek istediği öncelikli mesele babası üst düzey yöneticilik yapan, çevresinde ve hatta ailesinde yükseköğrenimi kaçınılmaz, sıradan ve gündelik bir mesele olarak gören bir erkek çocuğunun üniversiteye girme şansı ile babası işçilik yapan, eğitime ve öğrenciliğe ilişkin bilgisi aracı kişiler ve çevrelerle sınırlı olan bir erkek çocuğunun üniversiteye girme şansı göz önüne alındığı takdirde bu çocukların geleceklerinin ve seçecekleri mesleklerin bir olamayacağıdır.

Tablo 6: Toplumsal Kökene göre Üniversitelerin Beş Ana Fakültesine Girebilme Şansı

Ebeveynlerin sosyo-profesyonel kategorisi	Cinsiyet	FAKÜLTELER				
		HUKUK	FEN	EDEBİYAT	TIP	ECZACILIK
Tarım İşçisi	Kadın	%7,8	%26,6	%65,6	%0	%0
	Erkek	%15,5	%44	%36,9	%3,6	%0
	Toplam	%12,5	%34,7	%50	%2,8	%0
İşçi	Kadın	%10,4	%29,3	%56	%2,6	%1,7
	Erkek	%14,4	%52,5	%27,5	%5	%0,6
	Toplam	%12,3	%42,8	%39,9	%3,6	%1,4
Ücretli	Kadın	%16	%30,4	%44	%6,1	%3,5
	Erkek	%24,6	%46	%17,6	%10,1	%1,7
	Toplam	%21,1	%39,4	%28,6	%8,6	%1,4
Orta Düzey Yönetici	Kadın	%9,1	%22,2	%61,9	%3,4	%3,4
	Erkek	%21	%38,3	%30,2	%8,5	%2
	Toplam	%15,2	%30,5	%45,6	%6	%2,7
Serbest Meslek Sahibi	Kadın	%11,6	%25,7	%48,6	%6,5	%7,6
	Erkek	%21,8	%40	%19,3	%14,7	%4,2
	Toplam	%16,9	%33,3	%33,2	%10,8	%5,8

Kaynak: (Bourdieu ve Passeron, 1964: 13)'ten yararlanılarak oluşturulmuştur

Öte yandan en yoksun kesimden gelenler elemelerden kurtulsalar bile eşitsizliğin görünmeyen ve çok fazla dile getirilmeyen iki yüzüyle karşılaşılır: Düşürülme ve sınıf tekrarı. Buna göre; üniversitelere girilse bile bölüm tercihlerinde kısıtlanmalar görülür. Tablo 6'daki anket sonuçlarından yola çıkıldığı gibi yoksun kesimden gelen bu öğrenciler için üniversiteye girebilmenin bedeli zorunlu olarak edebiyat veya fen fakültesi tercihleridir. Bourdieu bu çıkarımı ebeveynlerin sosyo-profesyonel kategorilerine göre, öğrencilerin üniversitenin beş ana fakültesine (tıp, eczacılık, hukuk, edebiyat, fen) girebilme şanslarını analiz ettiği anket sonuçlarına göre yapar.

Tablo 6'da açıkça görüldüğü üzere alt sınıftan gelen öğrenciler için üniversitenin beş ana fakültesi değil sadece iki fakültesi vardır: Edebiyat ve fen fakülteleri. Babaları serbest meslek sahibi olan erkek ve kız çocuklarının hukuk, tıp veya eczacılık eğitimi alma ihtimali %33,5 civarında seyrederken bu oran, babaları orta düzeyde yönetici olan erkek ve kız çocukları için %23,9; sanayi işçisi çocukları için %17,3 ve babaları tarım işçisi olan erkek ve kız çocukları için ise hukuk faktöründen dolayı %15,3'tür. Daha prestijli mesleklere öğrenci hazırlayan tıp ve eczacılık fakülteleri üst sınıfa mensup öğrenciler tarafından neredeyse tekelleştirilmiştir.

Bununla birlikte fakülte tercihlerindeki kısıtlanma ve daha az prestijli fakültelerin seçilmesi kadın-erkek arasındaki ayrım da kendini göstermektedir. Bourdieu'ye (Bourdieu ve Passeron, 1964: 17-18) göre orta sınıf ve üst sınıf mensubu kadın öğrencilerin üniversiteye girme şansı erkeklerinkiyle aynıken seçilen fakültelerde farklılıklar gözlemlenir. Kadın öğrenciler, babaları tarım işçisi veya işçi olanlarda daha belirgin olmakla birlikte her kesimde daha çok edebiyat fakültelerini tercih etmektedir. Burada cinsiyet kaynaklı dezavantajlılık kendini edebiyat fakültelerine düşürülme olarak ifade eder.

Öte yandan bazı sınıflar için bu fakülteler bir "küme düşme" olarak görülürken bazı eğitimli sınıflar için edebiyat fakülteleri ve bunların içerisindeki sosyoloji, psikoloji veya filoloji gibi bölümler, üst düzey öğrenim görmesi sosyal anlamda zorunlu olan ama diğer fakültelere girememiş öğrenciler için kendilerine en azından bir unvan sağlaması sebebiyle sığınak işlevi görmektedir. O hâlde, belli bir toplumsal kategoriden gelen öğrencilerin edebiyat fakültelerine bakış açısı iki anlam

taşıır; bazıları için edebiyat fakültesi zorunlu bir tercihken diğerleri için bir sığınak olabilir (Bourdieu ve Passeron, 1964: 18).

Son olarak okulların verdiği kültür ya da derslerin içeriği hâkim sınıfın yani yüksek kültürün normlarından oluşur. Bu yüzden alt sınıftan gelen üniversite öğrencilerinin aile içindeki kültürel sermayeleri onlara okulun yücelttiği kültürel yetiler için yeterli olmaz. Yani üniversite öğrencilerinin akademik kültüre uyum sağlama yetenekleri, dâhil oldukları toplumsal sınıflara göre farklılık gösterir bu da farklı toplumsal sınıflardan gelenler için akademik başarıda farklılıklara neden olur (Jourdain ve Naulin, 2016: 53). Okul başarısında eğitim dilini kullanabilme kabiliyetine dikkat çeken Bourdieu ve Passeron (1970: 90-92); üst sınıfların kullandığı dilin resmi ve sofistike olduğunu bu nedenle okulun dilsel kurallarına uygun düştüğünü dile getirir. Buna karşılık işçi sınıflarının sıradan ve kısıtlı dili; sınırlı bir kelime dağarcığına sahiptir ve söylem geliştirme olanakları yetersizdir. Akademik başarıdaki bu farklılıklar kendini sınıf tekrarı, okulu bırakma ve yerinde sayma olarak gösterir.

Okulun yücelttiği üst sınıf kültürünün uzağındaki köylü, işçi, ücretli çalışan veya küçük esnaf çocukları için akademik kültürün içinde olmak “akültürasyondur” (Bourdieu ve Passeron, 1964: 37). Akültürasyon, okulun normlarını ve değerlerini daha iyi benimseyebilmek için kendi kültüründen uzaklaşmak ve orada kalmak için mücadele etmek anlamına gelir. Orta sınıfların alt sınıflardan farkı okul kültürünü daha kolay özümseyebilmeleri değil; bu kültürü elde etmekte daha istekli olmalarıdır. Küçük burjuva aileleri, okulun değerlerine sadık kalarak “kültürel azim”le okuldaki başarılar aracılığıyla toplumsal başarıya ulaşmayı amaçlarlar. “Bazıları için seçkin kültürene nüfuz etmek bir fetihtir; uğruna yüksek bedel bile öderler” (Bourdieu ve Passeron, 1964: 39-40).

Sonuç olarak aslında eğitim kurumları öyle olmadıkları halde öğrencilere kültürel anlamda eşitmiş gibi davranmaktadır. Öğrencilerin okullara girdikleri andan itibaren aynı noktadan başlıyorlarmış gibi göstererek farklılıkların farkına varmamaktadır. Bundan sonraki bölümde toplumsal eşitsizliğin yeniden üretilmesinde en büyük aracı kurum olarak okul irdelenecektir.

4.3.2. Toplumsal Eşitsizliğin Yeniden Üretim Aracı Okul: Statü ve Unvan

Eğitim kurumları öncelikle grandes ecole'lerde (elit okullarda) okuyan öğrenciler ile sıradan fakülte öğrencileri arasında bir kopma yaratır. Bu ayrım öğrencilere aşılana hayat tarzlarından giriş sınavlarına, müfredatların içeriklerinden mezun olununca elde edilen kariyer fırsatlarına kadar geniş bir yelpazede kendini gösterir. Fransa'da normal devlet üniversitelerine bakalorya (bac) sonrası ücretsiz, sınavsız ve sadece dosya aracılığıyla girilebilirken elit okullara giriş için bac sonrası iki yıl hazırlık sınıflarına gitmek ve daha sonra giriş sınavlarını kazanmak gerekir. Bununla birlikte bazı grandes ecole'ler ücretlidir⁴⁶.

Hâlbuki Fransa'da getirilen sınav sistemiyle; elit okullara girmenin adil ve sadece bireysel liyakate dayalı şekilde olduğu öne sürülür. Fakat bu ünlü okullara girenler ve buradan mezun olabilenler araştırıldığında aslında sadece belli bir toplumsal kökenden gelen elit sınıfın üretildiği sonucuna varılmaktadır (Albouy ve Vanecq, 2003: 28). Bourdieu'ye göre görünürde zorluk seviyesi ve kriterleri tüm adaylar için aynı olan bireysel liyakate dayalı yeterlilik sınavlarının herkese eşit fırsatlar tanıdığı bir yanılgıdır. Sınavın sağladığı bu biçimsel eşitlik sadece bireylerin sahip olduğu kültürel sermayeye göre oluşan ayrımın devam etmesine ve yeniden üretilmesine imkân tanır (Bourdieu ve Passeron, 1964: 103). Okul, tüm öğrencileri eşitmiş gibi kabul ederek, toplumsal köken farklarını yalnızca akademik farklar olarak kabul etmekte ve böylece okul başarı sıralamasını toplumsal bir hiyerarşiye dönüştürerek eşitsizliğin yeniden üretilmesine neden olmaktadır.

İkinci olarak elit okulların aşıladığı hayat tarzı ileride edinilecek meslek hayatıyla uyum içindedir. Örneğin bu okullardaki öğrenciler hayat tarzı olarak disiplini, kendi kendini denetleyebilmeyi, başarılı ve hırslı olmayı öğrenirler. Böylelikle iş dünyasının ya da üst düzey mevkilerin rekabetine ayak uydurabilecek eğitimi alarak kolaylıkla işe alınırlar. Öte yandan devlet üniversitelerinin bohem havası, çalışmaya ayrılan zaman konusunda disiplinin ve zorunlulukların az olması öğrencileri geri plana atar ve iş bulma konusunda ancak üst sınıfın boşalttığı konumlara gelebilirler (Bourdieu, 1996: 74-84).

⁴⁶ Örneğin Grandes Ecole'lerden biri olan Science-Po Paris'e (siyasal bilgiler fakültesi) girebilmek için sınav ve mülakat şarttır. Sınav konuları; tarih, edebiyat, felsefe, genel kültür, matematik, sosyal bilimler, ekonomi gibi kültürel sermayesi yüksek konulardır. Buna ek olarak öğrenim ücreti ailenin ödediği gelir vergisine göre değişerek yıllık 530€ ile 14.500€ arasındadır (<http://www.sciencespo.fr>).

İmtiyazlıları daha imtiyazlı ve dezavantajlıları daha dezavantajlı kılmak için okul müfredatlarında, öğretme yöntem ve tekniklerinde ve değerlendirme kriterlerinde farklı toplumsal sınıflardan gelen çocuklar arasındaki kültürel eşitsizlikler görmezden gelinir (Bourdieu, 1966: 336). Ortaya çıkan akademik eşitsizlikleri meşrulaştırmak için okul; öğrencileri doğuştan gelen kabiliyet, zekâ eşitsizlikleriyle ilişkilendirir ve meşru bir “yetenek ideolojisi” yaratır (Bourdieu, 1966: 342). Oysa bu becerilerin zekâyla ya da yetenekle bir ilgisi yoktur beceriler aileden ve sosyal çevreden kazanılan kültürel imtiyazlardır. Okulun gerçekleştirdiği seçim ve sınıflandırma büyük ölçüde öğrencilerin elit kültürle benzer olan okulun yücelttiği akademik kültüre yakınlıklarına dayanır.

Örneğin; La Reproduction’da (1970) kimi öğrenciler “zeki olmadıkları” için çok çalışmakla ve sosyal hayatları olmadığı için de sadece derslerle ilgilenmekle suçlanır. Doğal ve kişisel bir değerlendirmeymiş gibi gözükken bu suçlama aslında toplumsal farklılığa yöneliktir. Ailevi çevresinde okulun yücelttiği yüksek kültürü edinmemiş fakat başarılı olmak için ekstra çaba sarf eden orta sınıfa mensup bu öğrenciler aradaki açığı kapatmak için çok çalışmak zorundadır. Üniversiteler de aslında öyle olmadıkları halde öğrencilere kültürel anlamda eşitmişler gibi davranır ve toplumsal kökenle kültürel sermaye arasında bağ kurmayı reddederek ayırım gözetken bu seçilimi pekiştirir ve yeniden üretir (Jourdain ve Naulin, 2016: 56).

Bu noktada Bourdieu “Reproduction”da (Bourdieu ve Passeron, 1970: 74-75) eğitim sisteminin üç kilit işlevi yerine getirdiğinin altını çizer: Egemen kültürel mirası muhafaza etme, aşılama ve sürekli hale getirme (rutinleştirme) olmak üzere. Eğitim, yalnızca teknik bilgiyle becerinin aktarılmasını değil, belirli bir kültürel geleneğin homojenleşmesini ve nesilden nesle aktarımını sağlar. Katolik Kilisesi’ne benzer biçimde, okul “toplumun kültürel yasalarını muhafaza etmek, aktarmak ve yeniden üretmek üzere özel olarak tasarlanmış bir kurum”dur (Bourdieu ve Passeron, 1970: 75).

Değer aşılama ve dayatma eylemleriyle eğitim kurumu; okul tarafından kabul görmüş bilgiler ve pratikler hakkında edinilmiş bilgileri biriktirmeye yönelik biçim olarak meşru kültüre ilişkin genel ve nakledilebilir yatkınlıklar oluşturmaya katkıda bulunur. Okullar; ekonomik ve sosyal anlamda üst segmentten gelen öğrencilerin başarısını ve bazen de alt segmentten üst segmente yaklaşan öğrencilerin başarısını sınavlarla resmileştiren birer kutsama birimidir (Bourdieu, 1984: 23).

Okulların uyguladığı bu başarı sıralaması eylemini Fransızca'da iki anlamı bulunan “ordination”⁴⁷ (düzenleme) kelimesiyle anlatan Bourdieu'ye göre okullar kalıcı bir düzen sistemi kurarlar: Fakültelerden mezun olanlar bir diploma aidiyetinin damgasını hayatları boyunca taşırlar. Bourdieu bunu orta çağdaki “lonca” üyeliğine benzetir (Bourdieu, 2006: 38). Okulun kültürüne uyum sağlayıp seçilenler kendileri gibi olanlarla bir grup olarak sıradan insanlardan ayrılırlar ve böylece tahakküm etme yetisi kazanan insanların ait olduğu küme net şekilde belirginleşir. Dolayısıyla okulun meşrulaştırdığı bu ayırım bir kutsama edimine dönüşür. Okullar sınavlar sonucunda bu kültüre uyum sağlayamayanları eleyerek ve kalanlara diploma, sertifika, yeterlilik belgeleri vererek toplumsal farklılığı meşrulaştırır ve herkese kabul ettirir.

Okulun sunduğu takdirlerin ve öğretmenlerin başarı kriterlerinin öğrencinin kişisel becerisinden ileri geldiği öne sürülse de bunlar öğrencinin akademik kültüre toplumsal yakınlığının ifadesidir. Bu yetenek ideolojisi örtüsü altında akademik kurumlar; öğrenciler arasında yaptığı başarı sıralamasını liyakat egemen bir temel sağlayarak meşrulaştırır. Okulun aşılama çabasıyla habitus ile ailenin ve sosyal çevrenin aşıladığı habitusun arasında büyük fark olduğundan öğrencinin akademik başarı ede etme olasılığı azalır. Bundan dolayı halk sınıfı mensupları hem öngörülerini hem de sınıfsal habitusları nedeniyle derslerin kendilerine göre olmadığını düşünüp yüksek-öğrenimden kendi kendilerini elerler (Jourdain ve Naulin, 2016: 55).

Simgesel şiddet bu noktadan itibaren kendini gösterir. Okullar yetenek ideolojisi adı altında elit kültürü yüceltip buna ayak uyduranlara diploma verip uyduramayanları sistemden eleyerek yegâne meşru kültürü tüm öğrencilere dayatır. Okul tarafından empoze edilen egemen kültüre ulaşarak eğitim hiyerarşisinin üst noktasına çıkabilenler sisteme entegre olurken buna ayak uyduramayan toplumsal hiyerarşide yükselmeyi başaramayan hükmedilenlerin büyük çoğunluğu meşru şekilde elenir (Bourdieu ve Passeron, 1970: 19). Fakat öğrenciler içinde buldukları işlemekte olan yeniden üretim mekanizmalarını fark edemedikleri için itaat edip kabullenirler. Dolayısıyla toplumsal sınıflar arasındaki güç dengeleri meşrulaşmış olur ve hükmedilenler hâkimiyete ve mağlubiyete razı olurlar.

⁴⁷ Ordination sözcüğü Fransızca'da hem Hristiyanlıkta din eğitimini tamamlayanların kiliseye görevli olarak kabulü şeklinde hem de sıralama, düzenleme, düzene sokma anlamında kullanılmaktadır (Bourdieu, 2006: 37). Özellikle seçilen bu kelimeyle Bourdieu seküler eğitim kurumlarıyla din kurumları arasında benzerlik kurmak ister.

4.3.3. Devletin Kendi Asillerini Yetiştirilmesi

Okulun bir kurum olarak gelişme aşamalarıyla devlet bürokrasisinin gelişme aşamalarındaki paralelliğe dikkat çeken Bourdieu; üst düzey bürokratların, sanayi patronlarının, doktorların modern dönemin yeni soylu sınıfı olduğunu ve okula bağlı kalıtsal bir aristokrasiyi meydana getirdiğini dile getirir. Modern dönemde burjuvaziyle birlikte statüsünü kültürel ve hukuksal sermayeden alan, bu anlamda ortaçağın kılıç aristokrasisinden ayrılan “noblesse de robe” (cüppe aristokrasisi) - aileden soyluluk taşımayan, devletin istediği unvanlarla soylulaşan sınıf- yükselir (Bourdieu, 2006: 38-39).

Devletle çıkar ilişkisi olan bu seküler devlet aristokrasisi iktidarını sağlamlaştırmak ve toplumsal konumlarını yeniden üretmek için eğitim kurumlarını kullanır. Kültürel değerlerin çok önemli bir yer tuttuğu bu grubun değer sistemi; doğuştan gelen ayrıcalıklar ideolojisini (kılıç aristokrasisini) eleştirerek liyakate önem vermesiyle, soylulardan ve ruhban sınıfından ayrışır ve kendi modern ideolojisini üretir (Ötken, 2014: 87). Dolayısıyla Fransa’da bürokrasiye yüksek yöneticilerin yetiştirilmesi, iş dünyasına ve devlete önder ayrıcalıklı sınıf oluşturma konusu devletin sorumluluğunda en önemli faaliyet alanına dönüşür. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, bu eğitimler teknik bir politika olarak öne çıkarılır (Çiner, 2012: 53). Bir Fransız üniversitesine girmek zor değilken akademik prestije sahip grandes ecole’ler için yüksek düzeyde rekabete dayanan giriş sınavını geçmek için (genellikle iki yıl süren) yoğun bir lise sonrası hazırlık yapmak gerekir. Grandes ecole’ler Fransız meritokrasisinin kurumsal suretini oluşturur (Swartz, 2011: 283).

Çok sıkı giriş sınavlarıyla, az sayıdaki, en parlak ve motivasyonu en yüksek kesimi alan bu okullar, öğrencileri, bir ülkeyi yönetebilecek pratik konularda yetiştirmekte ve daha sonra onları üst düzey kamu hizmetine ve idarecilik görevlerine yerleştirmektedir (Şengül, 2009: 294). Bourdieu “The State Nobility” (1996) eserinde üniversiteler ile grandes ecole’ler arasındaki keskin statü ayrımının akademik olduğu kadar toplumsal bir temele dayandığını gösterir, çünkü bu elit okullar öğrencilerini büyük ölçüde hâkim toplumsal sınıftan devşirirler (Tablo 7).

Toplumsal hiyerarşi eğitim hiyerarşisini de temel aldığı için okulun kazandırdığı unvan, bireylere toplumda özel bir konum sağlar. Bu anlamda Fransa, Batı ülkelerinde yönetici elitlerin homojenliğinin en yüksek olduğu ülke olarak

görülür. Bu homojenlik elitlerin aynı havuzdan gelmelerinden, aynı formasyonu almalarından ve aynı okuldan mezun olmalarından kaynaklanır (Chevalier, 1997: 89). Bu yüzden Fransa'yı yönetecek sınıfı seçen ve biçimlendiren bu elit okullar belli bir toplumsal sınıftan gelen öğrencileri almakla elitist ve anti-demokratik olmakla suçlanır⁴⁸.

Tablo 7: Babanın Sosyo-Profesyonel Kategorisine Göre 1959 ile 1968 Yılları Arasında Doğan Öğrencilerin “Grandes Ecole”lere Girebilme Şansı⁴⁹

	Babanın Sosyo-Profesyonel Kategorisi	%
ALT SINIF (HALK SINIFI)	Çiftçi	% 1,65
	Sanayi Ustası	% 1,16
	Sanayi İşçisi	% 0,91
	Şoför	% 0,76
	Mağaza Çalışanı	%1,02
ORTA SINIF	Zanaatkâr	% 2,87
	Teknisyenler	%6,29
	Kamuda İşçi	% 1,76
	Polis ve Askerler	% 2,43
	Özel sektör Çalışanı	% 4,02
ÜST SINIF	10 işçi ve daha fazlasını çalıştıran fabrika patronu	% 12,95
	Serbest Meslekler	% 21,15
	Üst Düzey Bürokratlar	% 17,47
	Mühendisler	% 20,92
	Profesörler, Öğretim Üyeleri	% 21,52
	Öğretmenler	% 13,14

Kaynak: (Albouy ve Wanecq, 2003: 28)'den yararlanılarak oluşturulmuştur

⁴⁸ Bu eleştirilere çözüm olması bakımından 2001 yılında Sciences-Po Paris pozitif ayrımcılık politikalarıyla Fransa'da “eğitimde öncelikli alanlar” olarak belirlenen bölgelerdeki liselerden gelen öğrencileri kabul etmeye çalışır. Bu anlamda toplumsal köken çeşitliliğini arttırabilmeyi hedeflese de başarılı olamaz (Albouy ve Wanecq, 2003: 28).

⁴⁹ Bu anket sonuçları 25 yaşından büyük grandes ecole'lerden mezun olanları kapsamaktadır. Bu tablo Fransız Ulusal İstatistik Araştırmasının (INSEE), 1984-1987-1990-1993-1996-1999-2002 yıllarındaki istihdam araştırmasına dayanmaktadır.

Grandes ecole'lerden mezun olan öğrencilerin 1984-2002 arasındaki Fransa'daki istihdam araştırmalarına bakıldığında üst düzey kamu ve özel sektör yöneticileri oldukları görülür. Tablo 7'de görüldüğü gibi bu öğrenciler zaten üst sınıftan gelen ailelerin çocuklarıdır. Bir üniversite profesörünün çocuğu %20 oranında grandes ecole'e girebilme şansına sahipken sanayi işçisinin şansı %1 bile değildir. Bu döngü sürekli olarak kendini ürettiği için devlet okullar aracılığıyla kendi "asillerini" (Noblesse d'Etat) yaratmaktadır.

Grandes ecole'ler aracılığıyla seçilen bu devlet soyluları (noblesse d'Etat), modern Fransa'daki iktidar mevkileri için bir nevi seküler ruhban sınıfıdır. Bu seküler ve teknik okullar; ritüeller ve törenler aracılığıyla, bir iktidar elitini seçip kutsallaştırır (Bourdieu, 1996: 109). Bu anlamda Bourdieu elemenden geçenlerin kutsandığı ve meşrulaştırıldığı diploma törenlerini orta çağdaki genç soyluların şövalyeliğe kabul törenine benzetir. Bourdieu (2006: 38), toplumsal yetkinlik ile yönetim hakkını elinde bulunduran egemen sınıfların; bu sürekliliğin devamı için, genç ve yeni ikinci kuşağı diploma töreni ile yetkili kıldığını dile getirir. Artık mezuniyet kepini ya da cübbesini giymiş bireyler, üst sınıfın aşıladığı habitusu içselleştirmektedir. Üniversiteler verdikleri bu diplomalarla statü ve unvan kazandırarak eğitim hiyerarşisinde egemen kültüre en yakın ve oradan çıkıldığı anda kültürel sermaye ve özel yetkinliği garanti altına almış zımnî bir sınıflandırmaya neden olmuştur.

Böylece Fransa'da kamuya yüksek yönetici yetiştiren grandes école'ler toplumsal köken anlamında sosyal tabanını genişletmemekte aksine Fransa'daki yönetici elit sınıf hep aynı okullardan mezun olan homojen bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3.4. Eğitimde Demokratikleşme Yanılgısı

Fransa'da eğitimin yaygınlaşması, okula gidenlerin sayısının artması demokratik bir kazanım olarak görülür. Oysa üniversitelerin sayısının artırılması ya da zorunlu eğitim sürelerinin uzatılması hangi toplumsal kökenden gelirse gelsin okuldaki başarıda fırsat eşitliğinin sağlanması adına yeterli olmaz. Bourdieu bu konuya net olarak "Sınıflandırma, Sınıf Düşme, Yeniden Sınıflandırma" (1978) adlı makalesinde açıklık getirir. Okulların yığınlara açılması demokratikleşme değil aksine yapısal niteliksizleşmedir. Ona göre; "özgürleştirici okul ideolojisi" maskesi

altında halk sınıfları daha değersiz branşlara sürülürler ve düşürülürler (Bourdieu, 1984: 143-144).

Demokratikleşme adı altında yaygınlaştırılan zorunlu eğitimin süresinin artması, üniversitelerin açılması, diplomaların sınıf atlama aracı olarak gösterilmesi toplumsal yapı dönüşümlerini ve eğitim unvanları için girişilen rekabetlerin yoğunlaşmasına da neden olur. İktisadi sermayeye sahip olan sanayi ve ticaret patronları; zanaatkârlar ve tüccarlar iktisadi sermaye üretimlerini güvence altına alabilmek için eğitim sisteminden yararlanmaya girişir; kültürel sermaye yatırımları artar (Bourdieu, 1978: 2). Bu nedenle eğitimin kitlelere açılması demokratikleşme yerine toplumsal eşitsizlik mekanizmalarının oluşmasına sebep olur. Örneğin; eskiden yalnızca entelektüel meslekler, mühendislikler gibi belirli toplumsal kategoriler için diplomaya ihtiyaç duyulurken şimdi sanayi, ticaret patronluğu, zanaatkârlık gibi pek çok pozisyon için diploma gerekir. Diplomayla kazanılan unvanlar için rekabet artınca da unvan enflasyonu oluşur (Bourdieu, 1978: 3-4).

Bir yandan çoğalan diplomalar unvanların değer kaybetmesine neden olurken diplomalıların geneli oluşturduğu bir toplumda diplomasızlar marjinalleşir. Dolayısıyla yaygın kanaatin aksine eğitimin yaygınlaşması en yoksul kesimin durumunu iyileştirmek yerine sistemden dışlanmalarına sebep olur (Bourdieu, 1984: 144). Eğitimde yığınlaşma, diplomasızların ve diplomaları değer kaybeden diplomalıların toplumsal konumlarının düşmesine neden olurken toplumsal düzenin yeniden üretimi hiçbir direnişle karşılaşılmadan meşrulaştırılır. Türkiye’de de sayıları gittikçe artan üniversitelerden alınan diplomaların da bu kurumlarda okuyan gençlerin toplumsal basamaklarda yükselmesini sağlamadığı gibi kültürel sermaye edinmelerine de pek katkıda bulunmadığı bilinen bir gerçektir. Diplomaların fazlalaşması diploma enflasyonuna neden olup diplomaların değerini düşürmektedir (Tutal, 2017: 11).

Okulların sistemi koruyan muhafazakâr bir kurum olduğu anlayışı okulda demokratikleşme olduğunun tek çelişkisi değildir. İkinci olarak eğitim isteminin vadettiği toplumsal kimlik ile okul sona erdiğinde iş piyasasının gerçekten arz ettiği toplumsal kimlik arasındaki farktan kaynaklanan düş kırıklığı, çalışma yaşamına ısınamamanın ve toplumsal varlığın reddinin kaynağını oluşturur (Bourdieu, 1978: 9-10). Eğitim sisteminin yarattığı beklentiler ve gerçekte sunduğu olanaklar arasındaki uyumsuzluk düş kırıklığı yaratır.

Öte yandan, daha önce demokrasinin ve liyakat egemenliğinin sembolü olarak görülen okulları, ayrıcalıkların yeniden üretilmesinin hizmetinde olan bir kurum olarak suçlayan Bourdieu, determinist olmakla eleştirilir. Prost (1970) ve Boudon (1979); Bourdieu'nün biyolojik determinizm (kabiliyet, zeka) yerine toplumsal determinizmi getirerek bireylerin, toplumsal hiyerarşide yükselme hayallerine sekte vurduğu için sisteme karşı direnme güçlerini ortadan kaldırmakla suçlar ve Bourdieu'nün okul sosyolojisini kaderci olmakla eleştirir.

Oysa Bourdieu'ye göre (1984: 143-147) bu döngüden kurtulmanın yolu vardır: Öncelikle bireyler eğitim sistemiyle kazandıklarının bir pula dönüştüğünü görünce toplumsal kimlikleriyle ve kendileriyle ilgili derin sorgulamalardan sonra asıl mevzunun eskiden olduğu gibi eğitim sisteminin teşvikiyle ya da kişinin yeteneğinin, zekâsının sınırlılığına yüklenmiş bireysel bir başarısızlıkla değil eğitim sisteminin işleyiş mantığında sorunlar olduğunu fark ederler.

Daha sonra kendinden önceki kuşağın elde etmiş olabileceğinden daha da azına mahkûm edilen kuşaklar tümünü etkileyen bu yapısal niteliksizleşme ile eğitim sistemine ve tüm kurumlara isyan ederler. Bu isyan ve değiştirme isteği bir bakıma toplumsal düzenin ön yargılarının bir tür ifşasına; öne sürdüğü ve aşıladığı değerlerin doxasına karşı gelmeyi ve işleyişinin reddine kadar varır. Bu da burjuva düzeninin temel dogmaları olan “kariyer”, “statü”, “terfi” ve “yükselmeye” karşı savaş açmak ve düzeni değiştirmeye çalışmak demektir (Bourdieu, 1978: 11).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra yoğun akademik eserler ortaya koyan Bourdieu; insana, topluma ya da incelediği herhangi bir olguya bütüncül yaklaşır. Onu çağdaşlarından ayıran en önemli özelliği bu düalist bakış açısını bir yana bırakarak zıtlıkları bir arada incelemesidir. Bu anlamda Bourdieu metodolojisi ile toplum analizi yapmak yeni bakış açılarını da beraberinde getirir. Çalışmada da sıklıkla vurgulandığı gibi Bourdieu, toplumu yapısalcı-inşacı bakış açısıyla tanımlayarak sosyal bilimlerin toplum ve birey arasında bir seçim yapmak zorunda olmadığını vurgular.

Bourdieu metodolojisinin en özgün yanı “düşünümsellik” önerisidir. Özellikle saha çalışmaları yapılırken araştırmacı önce kendi kimliğinin, bulunduğu entelektüel alanın ve bağlı olduğu kurumun beklentilerinden ve etkilerinden kendini soyutlamalıdır. Aynı şekilde sosyal bilimcilerin entelektüel hayatın bir parçası olarak elde etmeye çalıştıkları bireysel çıkarların (kamuda görünür olmak, televizyona çıkmak, bilirkşi olmak, ödül kazanmak, unvan elde etmek) peşinden gidip düzene hizmet eden teknisyenler olmak yerine topluma hizmet eden, toplumsal dünyada doğru gitmeyen şeyleri araştıran ve ifşa eden gerçek bilimci olmayı seçmeleri gerekir. Bourdieu metodolojisini ve bilim yapma yöntemini kavramak toplumsal dinamikleri, toplumsal sınıflandırmayı, toplumsal çatışmaları ve toplumların geleceğini anlamak adına önemlidir. Tüm bunlar dikkate alındığında Pierre Bourdieu'nün yöntem konusunda yeni bir tartışma alanı ortaya attığını söyleyebiliriz.

Çalışmanın ikinci bölümünde bahsedildiği gibi Bourdieu'nün düalizme karşı bütüncel bir bilim yapma çabasında en çok yararlandığı aynı zamanda en çok eleştirdiği iki teorisyen Marx ve Weber'dir. Bourdieu, daha çok Durkheim ve Weber'den etkilense de Marx'ın temel “tahakküm edenler” ve “tahakküm edilenler” şeklindeki dikotomisini kullanmaktan çekinmez. Bu kavramları kullansa bile hem Marksist teoriyi hem de yapısalcı Marksist olan Althusser'i eleştirir. Tarihsel materyalizmin, modern toplumlardaki toplumsal eşitsizliğin temel dayanağı olarak sadece ekonomik çıkarlara önem vererek kültürel sermaye farklılıklarını görmezden gelmesini yargılar. Üstyapı/altyapı ayırımına karşı çıkararak bunların bir bütün içinde ele alınması gerektiğini belirtir. Bununla birlikte Bourdieu, sembolik şiddet ve alan

teorisiyle; Marx, Foucault ve Althusser'in devleti; salt baskıcı ve mutlak tahakkümün üreticisi konumuna soktukları görüşlerinden ayrılır.

Ekonomik sermaye yerine kültürel sermayeye olan vurgusundan dolayı Swartz (2011: 388), Bourdieu'nün Marx'ın ekonomi dünyası için yapmaya giriştiğini kültür dünyası için yapmaya çalıştığını söyler. Dolayısıyla Bourdieu'nün kültürel hayatta iktidarın temel yapılarını ve dinamiklerini anlamak adına ürettiği kültürel sermaye, habitus, alan, simgesel şiddet gibi kilit unsurlar hem Marx'ın hem Weber'in eksikliklerini ortaya koymak adına onlarla birlikte onlara karşı kullanılmıştır.

Üçüncü olarak Bourdieu kuramının merkezinde olan şey toplumsal eşitsizlik biçimlerinin neden güçlü bir direniş olmaksızın devam edebildiği sorusu ve insanların neden seslerini çıkarmadan buna itaat ettiği. Burada tahakkümü açıklarken kendine özgü "alet çantam" dediği; habitus, alan ve sermaye kavramlarını kullanır. Toplumsal mücadele, Bourdieu düşüncesinin yönetici metaforudur. Toplum, çeşitli özerk alanlardan oluşan, bireylerin sermayeleri doğrultusunda strateji ürettikleri, içinde acımasız rekabetleri barındıran bir alandır. Toplumsal eşitsizlik ve tahakküm ilişkileri sembolik şiddet, doxa aracılığıyla kendini yeniden üretir ve bireyler gönüllü olarak bunu kabul ederler. Bireyler habitus ve doxanın suç ortaklığının yanıltıcı etkisine ve simgesel şiddete maruz kalmalarından dolayı toplumsal dünyaya dair sahici bilgi üretme imkânından mahrumdurlar. Bu yüzden sosyal bilimcinin görevi gerçeklerin üstündeki örtüyü kaldırmak ve bireylerin maruz kaldığı tahakküm yapılarını ifşa etmektir.

Bununla birlikte egemenlerin bu sistemi yeniden üretmesine katkıda bulunan üç temel alan vardır. Çalışmada devlet, toplumsal cinsiyet ve eğitim olmak üzere bu üç temel alanın tahakküme nasıl katkıda bulunduğu ve bireylerin zihinlerinde algı kategorileri yaratarak bireyleri nasıl da uysallaştırdığı üstünde durulmuştur.

Bu üç alanda da Bourdieu teorisinin sosyal bilimlere özgün katkılar yaptığı aşikârdır. Buna göre devlet yalnızca fiziksel şiddet tekeline değil sembolik şiddet tekeline de sahiptir ve günlük hayatlarda her an kendini uyruklarına hatırlatmaktadır. Farkında olmadan saatlerin, takvimlerin, resmi belgelerin, kimliklerin, diplomaların sınırları doğrultusunda bireysel hayatlarımızı şekillendirmekteyiz. Bourdieu'nün kimi saptamaları örneğin resmi dil oluşturma süreci Türkiye'de de Cumhuriyet'in ilk dönemiyle benzerlikler taşımaktadır. Türkiye'de okullarda dilinden ya da aksanından

dolayı uyum sağlayamayan ve okulunu bitiremeyen veya bitirse bile yine aksanından dolayı ikinci sınıf muamelesi gören aile içinde Türkçeden farklı bir dil konuşan pek çok öğrenci olabilir. Düzgün Türkçeye uyum sağlayamayanlar sistemden elenmek durumunda kalabilirler. Bundan sonraki çalışmalarda Türkiye'deki üniversiteler ve öğrencilerin toplumsal kimlikleri ile ilgili çalışmalar yapılarak Bourdieu'nün sahasıyla karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

İkinci alan olarak toplumsal cinsiyet alanı, Bourdieu'nün feministler tarafından en çok eleştirildiği alanlardan bir tanesidir. Bourdieu her ne kadar modern toplumlarda araştırma yapmayı Kabil toplumundaki gözlemlerinden fikir üretse de eril tahakkümün aslında sadece kadının değil erkeğin kendisi üstünde de büyük yük olduğunu belirtmesi bundan sonraki araştırmalara yine ışık tutacaktır.

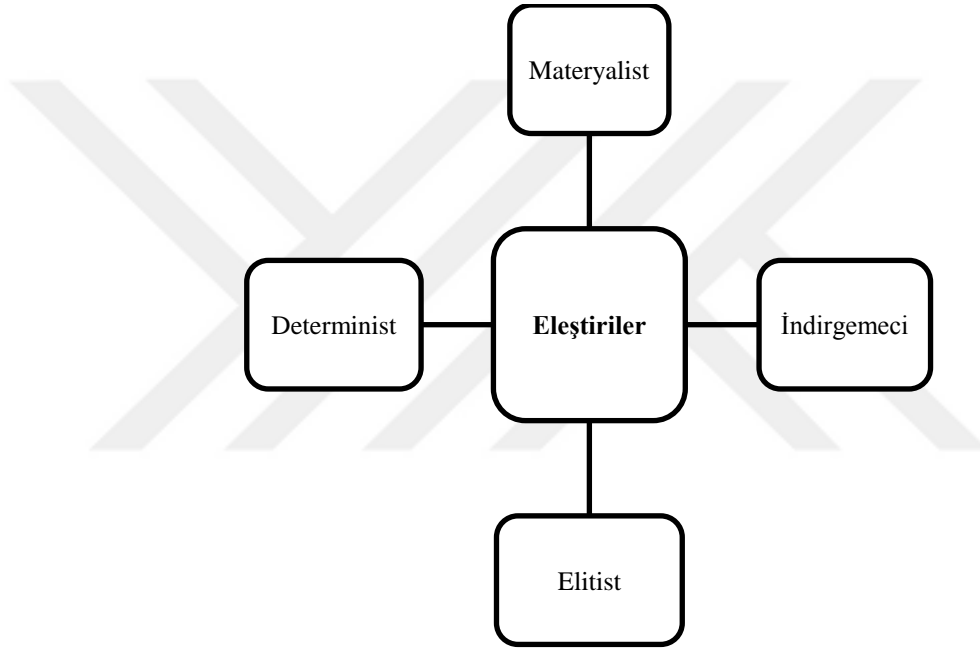
Üçüncü alan eğitim alanı hem Bourdieu teorisinin hem de çalışmanın en fazla üstünde durduğu alandır. Çünkü eğitim kurumları -özellikle diploma vererek bireylerin meslek edinmesini dolayısıyla toplumsal konumlarını, statülerini resmileştiren üniversiteler- tahakküm mekanizmasının, toplumsal hiyerarşinin yeniden üretildiği alandır. Toplumsal eşitsizliği azaltmak üzere eğitim fırsatlarını yaygınlaştırmaya yönelik popüler politikalara eleştirel yaklaşan Bourdieu'nün okul üzerine çalışmaları; eğitimde fırsat eşitliğini ve demokrasiyi gözettiğini savunan Fransız eğitim sistemine yeni bir bakış getirir. Eşitlik, demokrasi idealinin beşiği sayılan Fransa'daki eğitim sistemi; fırsat eşitliğini gözetmek yerine hâkim sınıfın yararına iktidarın işine yarayacak şekilde öğrencileri ayrıştıran ve siyasal iktidarların kendi yönetici sınıfını yarattığı bir kurum olduğu sonucuna varılır. Okullar, yetenek ve zekâ ideolojisi adı altında elit kültürü yüceltip bunu yegâne meşru kültür olarak tüm öğrencilere dayatır; sisteme entegre olanlar eğitim hiyerarşisinde üst noktalara ulaşabilirken entegre olamayanlar elenir.

Bununla birlikte çalışmada, Fransa'daki kamuya yüksek yönetici yetiştiren grandes ecole'leri araştıran Bourdieu'nün bu okulların toplumsal köken anlamında sosyal tabanını genişletemediğini aksine Fransa'daki yönetici elit sınıfın hep aynı okullardan mezun olan homojen bir grup olduğu tezi tartışılmıştır. Dolayısıyla aslında Bourdieu'nün akademik alandaki çalışması kendi meslektaşları olarak üniversite hocalarına, öğretmenlere eleştiridir. Aynı noktadan başlamayan öğrencilere aynı sınavların yapılması ve başarı kriterlerinde eşitmiş gibi davranılması eşitliği değil hiyerarşiyi getirmektedir. Benzer çalışmalar ve araştırmalar; Türkiye'de

bürokrasiye öğrenci yetiştiren Ankara Siyasal (Mülkiye) ve Gazi Üniversitesi'nde; Fransız liselerine özel olarak, Yüksek Öğretim Kurumları Sınavı'ndan (YKS) farklı başka sınav yapan ve Fransa'yla ilişki içinde olan Galatasaray Üniversitesi'nde ya da Fransa'daki ENA'nın benzeri olan fakat kapatılan Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde (TODAİE) yapılabilir.

Son olarak Bourdieu'nün kuramına yönelik temel eleştiriler Jenkins (1982), Leroux (2001) ve Jourdain ve Naulin (2016) kaynaklarından yararlanılarak aşağıda Şema-4'te gruplandırılmıştır:

Şema-4: Bourdieu'ye Yönelik Eleştiriler

Kaynak: (Jenkins, 1982, Leroux 2001 ve Jourdain ve Naulin 2016) kaynaklarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bourdieu'ye yapılan eleştirilerden ilki materyalist olmasıdır. Bu eleştiriye göre Bourdieu her ne kadar materyalizm, idealizm diyalektiğinde taraf olmak istemese de teorisini ve kavramlarını oluştururken materyalist terimler kullanır. Örneğin sermaye, piyasa, yatırım vb. Ayrıca Bourdieu'nün kültürel sermaye üstüne kurulan sosyolojisinin ekonomik bir analiz olduğu ve eninde sonunda kuramında maddiyatın temel belirleyici olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir.

İkinci ve en çok aldığı eleştiri determinist olmasıdır. Neredeyse tüm eserlerinde yapısalci determinizmi ve objektivizmi eleştiren Bourdieu, Jenkins'e göre (1982) somut uygulamalara bakıldığında toplumsal yapıların belirleyiciliğine ağırlık

verir ve bireyler yalnızca toplumsal yapılara hizmet eden araçlar olarak görülür. Her türlü eylem toplumsal yapılar tarafından belirlendiği iddia edildiği için Bourdieu'de bireyler mekanikleştirilmiştir.

Üçüncü eleştiri Bourdieu'nün elitist olmasıdır. Bilinçsizlik ilkesine göre, bireylerin onlara etki eden hakimiyet mekanizmalarının farkında olmamaları ve yalnızca araştırmacıların bu tahakküm mekanizmalarını fark edip açığa çıkartabilmeleri hem bireyleri tamamen pasif, bilgisiz bir konuma sokmakta hem de bu mekanizmanın sadece aydınlar tarafından farkına varılabileceğini söylemek Bourdieu'nün elitist olarak itham edilmesine neden olmaktadır.

Dördüncü eleştiri ise Bourdieu'nün teorisinin indirgemeci olmasıdır. Örneğin Fransa'daki üniversiteler üstündeki çalışması eleştirilerek grandes ecole'lerin Bourdieu söyleminin aksine egemen kültürel sermayeyi yeniden üretmekten ibaret olmadığı bu okulların verdiği bilgilerin özgünlüğü ve derinliği vurgulanmıştır. Ayrıca grandes ecole'lerde ailesinde herhangi bir şekilde okul kültürü almamış pek çok kişinin de akademik ve teknik eğitim alabiliyor oluşu dile getirilir. Bununla birlikte teorisinin, kendisinin iddia ettiği gibi toplumsal uzamın tamamını anlama gibi bir yetkinliğe sahip olmadığı belirtilerek çok fazla kültürel sermayeye ve toplumsal kökenlere vurgu yapmasının teorisini sınırlandırdığı üzerinde durulur. Özellikle yaş, cinsiyet gibi etmenlerin Bourdieu analizlerinde nerdeyse tamamen göz ardı edilmesi büyük eksiklik olarak görülür.

Bourdieu teorisi kullanılarak yapılan saha araştırmalarında özellikle Bourdieu'ye yapılan eleştiriler göz önünde tutulmalı Bourdieu okumaları daha temkinli yapılmalıdır. Öte yandan sert eleştirilere rağmen sosyal tahakküm mekanizmalarına başkaldıran duyarlılık çağrısı yapan Bourdieu düşünümelliğinin, araştırmacıların kendini sürekli sorgulamasına; konu seçimlerini, saha araştırmalarını hangi saikle yaptığının bilincine varmasına dolayısıyla akademik alanın bir anlamda özgürleşmesine katkı sağladığı da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Adkins, Lisa (2004), "Reflexivity: Freedom or habit of gender?", (Ed.: Lisa Adkins, Beverley Skeggs), *Feminism after Bourdieu* içinde, Oxford, Blackwell Publishing, s:191-210
- Albouy, Valerie ve Wanecq, Thomas (2003), "Les Inégalités Sociales d'accès aux Grandes Ecoles suivi d'un commentaire de Louis André Vallet", *Economie et Statistique*, no:361, s.27-52.
- Althusser, Louis (1970), *For Marx*, New York, Vintage Books.
- Amiot, Michel (1984), "L'enseignement de la sociologie en France: Résumé et Conclusion d'une enquête conduite à l'initiative de la Société française de sociologie", *Revue Française de Sociologie*, no: 25, s.281-291.
- Antoine, Prost (1970), "Une sociologie sterile, la reproduction de Bourdieu et Passeron", *Espirit Publication*, s. 851-861
- Arendt, Hannah (2006), *Şiddet Üzerine*, (çev. Bülent Peker), İstanbul, İletişim Yayınları
- Aydın, Özgür (2014), *Pierre Bourdieu Düşünümselliğinde Devlet ve Simgesel Şiddet*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Antalya
- Berkkurt, Günce (2012), "Sosyolojinin Kaçınılmaz Nesnesi Devlet Üzerine: Pierre Bourdieu'nün 1989-1992 Yılları Arasında Collège de France'da Verdiği Dersler", *Sosyoloji Dergisi*, 25.sayı, s.31-56
- Best, Steven ve Kellner, Douglas (2016), *Post Modern Teori: Eleştirel Soruşturmalara* (çev: Mehmet Küçük), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Boudon, Raymond (1979), *L'Inégalité des Chances: La mobilité sociale dans les sociétés industrielles*, Paris, Armand Colin.
- Bourdieu, Pierre (1962), "Célibat et Condition Paysanne", *Etudes Rurales*, no: 5-6, s.32-135.
- Bourdieu, Pierre (1966), "L'école Conservatrice: Les Inégalités devant l'école et devant la culture", *Revue Française de Sociologie*, no:7, s.325-247

- Bourdieu, Pierre, (1967), Sonsöz, Panofsky, Erwin “Architecture gothique et pensée scolastique”, Edition de Minuit, Paris.
- Bourdieu, Pierre (1968), “Structuralism and Theory of Sociological Knowledge”, *Conservative Approaches in the Human Sciences*, Vol: 35, No: 4, s.681-706.
- Bourdieu, Pierre (1969), “Intellectual Field and Creative Project”, (Fransızcadan çev: Sian France), Sage Publication, s.89-119.
- Bourdieu, Pierre (1971), “Genèse et Structure du Champ Religieux”, *Revue française du sociologie*, s.295-334.
- Bourdieu, Pierre (1975), “La lecture de Marx ou Quelques remarques critiques à propos de Lire le Capital”, *Actes De la Recherche en Sciences Sociales*, no: 5-6, s: 65-79.
- Bourdieu, Pierre (1977), *Outline of Theory of Practice*, (fransızcadan çev: Richard Nice), Cambridge, Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre (1977a), “Sur le pouvoir symbolique”, *Annales: Economies, sociétés, civilisations*, no: 3, p. 405- 411.
- Bourdieu, Pierre (1978), “Classement, Déclassement, Reclassement”, *Actes De la Recherche en Sciences Sociales*, no:24, s.2-22.
- Bourdieu, Pierre (1979), “Symbolic Power”, içinde *Critique of Anthropology*, Sage Publication, ss.77-85.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0308275X7900401307> (Erişim Tarihi: 09.05.2019)
- Bourdieu, Pierre (1979a), “Les trois états du capital culturel”, *Actes de la recherche en Sciences Sociales*, no: 30, s.3-6.
- Bourdieu, Pierre (1980), *Le Sens Pratique*, Paris, Edition de Minuit.
- Bourdieu, Pierre (1980a), “Le Capital Social”, *Actes de la recherche en Sciences Sociales*, no: 31, s.2-3.
- Bourdieu, Pierre (1982), *Ce Que Parler Veut Dire: L’Economie des Echanges*, Paris, Fayard.
- Bourdieu, Pierre (1984), *Dinstinction: Social Critique of the Judgement of the Taste*, (Fransızcadan çeviren: Richard Nice), Cambridge, Harvard University Press,

- Bourdieu, Pierre (1984a), *Homoacademicus*, Paris, Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, Pierre, (1985), “The Genesis of the concepts of “Habitus” and “Field””, *Sociocriticism*, no:2, s.11-24.
- Bourdieu, Pierre (1986), “Habitus, Code et Codification”, *Actes De la Recherche en Sciences Sociales*, no: 64, s.40-44.
- Bourdieu, Pierre (1986a), “The Forms of Capital”, (çev: Richard Nice), (Ed.: John Richardson), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* içinde, New York: Greenwood, s. 241-258.
- Bourdieu, Pierre (1989), “Social Space and Symbolic Power”, *Sociological Theory*, Vol:7, No:1, s. 14-25.
- Bourdieu, Pierre (1990), *In Other Words: Essays Toward a Reflexive Sociology*, Stanford, Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre (1990a), “La domination masculine”, *Actes de la recherche en sciences sociales*. Vol: 84, s. 2-31.
- Bourdieu, Pierre (1991), “Le Champ Littéraire”, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, no:89, s.3-46.
- Bourdieu, Pierre (1996), *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*, (Fransızcadan çev: Laretta C. Clough), Cambridge, Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1996a), “Physical Space, Social Space and Habitus”, Oslo Üniversitesi Ders Notları, https://archives.library.illinois.edu/erec/University%20Archives/2401001/Production_website/pages/StewardingExcellence/Physical%20Space,%20Social%20Space%20and%20Habitus.pdf , Erişim Tarihi: (25.03.2019)
- Bourdieu, Pierre (1997), *Méditations Pascaliennes*, Paris, Seuil.
- Bourdieu, Pierre (1997a), “Le champ économique”, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, no: 119, s.48-66.
- Bourdieu Pierre (1997b), “De la maison du roi à la raison d'État”, *Actes de la recherche en sciences sociales*. Vol. 118, Genèse de l'État moderne içinde, p. 55-68.

- Bourdieu, Pierre (1999), *Sanatın Kuralları: Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı*, (çev: Necmettin Kâmil Sevil), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2002). “Les conditions sociales de la circulation internationale des Idées”, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, Vol: 145, s.3-8.
- Bourdieu, Pierre (2002a), *Question de Sociologie*, Paris, Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, Pierre (2003), “L’objectivation participante”, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, no: 150, s.43-57.
- Bourdieu, Pierre (2006), *Pratik Nedenler*, (çev: Hülya Uğur Tanrıöver), İstanbul, Hil Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2012), *Sur l’Etat: Cours Au Collège de France (1989-1992)*, Paris, Edition Seuil.
- Bourdieu, Pierre (2014), *Seçilmiş Metinler*, (çev: Levent Ünsaldı), Ankara, Heretik Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2014a), “Vive la Crise! Sosyal Bilimde Heterodoksi İçin”, (Ed.: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan). *Ocak ve Zanaat içinde*, İstanbul, İletişim Yayınları, s.33-49.
- Bourdieu, Pierre (2014b), “Sosyolojiye Övgü”, (çev: Elyasa Koytak), *Cogito Dergisi*, sayı: 76, Yapı Kredi Yayınları, s.8-15.
- Bourdieu, Pierre (2014c), “Simgesel Sermaye ve Toplumsal Sınıflar”, (çev: Nazlı Ökten), *Cogito Dergisi*, sayı: 76, Yapı Kredi Yayınları, s.192-203.
- Bourdieu, Pierre (2015), *Karşı Ateşler, Neoliberal İstilaya Hizmet Edecek Sözler*, (çev: Sertaç Canbolat), İstanbul, Sel Yayıncılık.
- Bourdieu, Pierre (2015a), *Eril Tahakküm*, (çev: Bediz Yılmaz), İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- Bourdieu, Pierre (2016), *Devlet Üzerine: College de France Dersleri (1989-1992)*, (çev: Aslı Sümer), İstanbul, İletişim yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2016a), *Sosyoloji Meseleleri*, (çev: Filiz Öztürk, Büşra Uçar, Mustafa Gültekin, Aslı Sümer), Ankara, Heretik Yayınları.
- Bourdieu, Pierre ve Passeron Jean Claude (1964), *Les Héritiers: Les étudiants et la culture*, Paris, Les Editions de Minuit.

- Bourdieu, Pierre, Chamboredon Jean Claude ve Passeron Jean Claude (1968), *Le Metier de Sociologue: Préalables Epistémologiques*, Paris, Mouton.
- Bourdieu, Pierre ve Passeron, Jean Claude (1970), *La Reproduction: Elements pour une théorie du système d'enseignement*, Paris, Edition de Minuit.
- Bourdieu, Pierre ve Saint Martin Monique (1975), "Les catégories de l'entendement professoral", *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, no: 1-3, ss.68-93
- Bourdieu Pierre ve Christin Rosine (1990), "La construction du marché: Le champ administratif et la production de la "politique du Logement", *Actes de la recherche en sciences sociales*, Vol: 81-82, p. 65-85.
- Bourdieu, Pierre, Wacquant, Loic J. D. Ve Farage Samar, (1994) "Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field", *Sociological Theory*, Vol: 12, No: 1, p. 1-18
- Bourdieu, Pierre, Christin, Olivier ve Will Pierre (2000) "Sur la science de l'Etat", *Actes de la recherche en sciences sociales*, s. 3-11.
- Bourdieu, Pierre ve Wacquant, Loic, (2014), *Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar*, (çev: Nazlı Ökten), İletişim Yayınları, İstanbul
- Butler, Judith (1999), "Performativity's Social Magic", (Ed.: Richard Schusterman), *Bourdieu: A Critical Reader* içinde, Oxford, Blackwell Publication,
- Calhoun, Craig (2002), "Social Science Social Consience: Remembering Pierre Bourdieu", *The Brooklyn Rail: Critical Perspective on Arts, Politics, and Culture*, 1 Temmuz 2002, <https://brooklynrail.org/> (Erişim Tarihi: 28.11.2018)
- Calhoun, Craig (2014), "Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları", (Ed.: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan). *Ocak ve Zanaat* içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, s.77-129.
- Chambers, Clare (2005), "Masculine Domination, Radical Feminism and Change", vol: 6, London, Sage Publications, s.325-346
- Carles, Pierre (2001), "La Sociologie est un Sport de Combat" Belgesel, <https://www.youtube.com/watch?v=WiUXInyZhik> (Erişim Tarihi: 17.02.2018)

- Chevalier, Jacques (1997), “L’Elite Politico-Administrative: Une Interpénétration Discutée, Pouvoirs, no:80, s.89-100
- Claessen, Henri ve Skalnik, Peter (1993), *Erken Devlet*, (çev: Alaeddin Şener), Ankara, İmge Kitabevi.
- Copet-Rougier, Elisabeth (1989), “Başsız Bir Toplumda Görünen ve Görünmeyen Şiddet: Kamerun’daki Mkakolar, Antropolojik Açından Şiddet”, (Ed: David Riches), (çev: Dilek Hattatoğlu) İstanbul, Ayrıntı Yayınevi.
- Costey, Paul ve Fossier, Paul (2003), “Entretien avec Jean-Claude Passeron”, Nisan 2003, s.127-144), <https://journals.openedition.org/traces/3983> (Erişim Tarihi: 28.11.2018)
- Çeğin, Güney; Göker, Emrah ve Arlı, Alim, Tatlıcan, Ümit (2014), *Ocak ve Zanaat*, İstanbul, İletişim Yayınları,
- Çiner, Can Umut (2012), “Sömürgecilikten İşbirliğine Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesi: Ulusal Yönetim Okulu (ENA) Deneyimine Farklı Bir Bakış, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 45, Sayı 4, s. 51-71.
- Dreyfus, Françoise (2007), *Bürokrasinin İcadı*, (çev: Işık Ergüden), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Durkheim, Emile (2012), *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, (çev: Cemal Bali Akal), Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.
- Durkheim, Emile (2013), *İntihar*, (çev: Zühre İlkgelen), Pozitif Yayıncılık, İstanbul.
- Dursun, Onur (2018), “Toplumu Pierre Bourdieu ile Düşünmek”, Global Media Journal TR Edition, s.63-123
- Eakın, Emily (2001), “The Intellectual Class Struggle”, The New York Times, 6 Haziran 2001, <https://www.nytimes.com/2001/01/06/arts/the-intellectual-class-struggle.html>, (Erişim Tarihi: 04.03.2019)
- Eğitim Reformuyla ilgili Fransızca Belgeler:
<https://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/college-unique/reformes.shtml> (Erişim Tarihi: 05.06.2019)
- Eribon, Didier. (1991), *Michel Foucault*, çev. Betsy Wing, Harvard University Press, Cambridge, Mass.

- Fransız Elit Okulu Sciences-Po Paris'in internet sitesi: <http://www.sciencespo.fr>
(Erişim Tarihi: 17.02.2019)
- Fowler, Bridget (2003), "Reading Pierre Bourdieu's Masculine Domination: Notes Towards an Intersectional Analysis of Gender, Culture and Class", *Cultural Studies*, no: 17, London. Routledge, s.468-694,
- Gazioğlu, Elif, (2014) "Toplumsal Yapı ile Bireysel Eylem Arasındaki İlişki Bağlamında Pierre Bourdieu'nun Habitus Kavramı", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt:12, Sayı: 46, s. 73-83.
- Göker, Emrah (2014), "Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz?", (Ed.: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan). *Ocak ve Zanaat* içinde, , İstanbul, İletişim Yayınları, s.277-302
- Inglis, Fred (1979), "Good and bad habitus: Bourdieu, Habermas and the condition of England", *The Sociological Review*, no: 27, ss.353-69.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/j.1467-954X.1979.tb00339.x>
- Jenkins, Richard (1982), "Pierre Bourdieu and the Reproduction of Determinism", *Sociology*, Vol: 16, No: 2, s. 270-281, Sage Publications.
- Jenkins, Richard (1992), *Pierre Bourdieu*, London and Newyork, Routledge.
- Jourdain, Anne, Naulin, Sidonie (2016), *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımı*, (çev: Öykü Elitez), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Kaya, Ali (2014), "Pierre Bourdieu'nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı", (Ed.: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan). *Ocak ve Zanaat* içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, s.397-419.
- Koytak, Elyesa (2012), "Tahakküme Hükmetmek: Bourdieu Sosyolojisinde Toplum ve Bilim İlişkisi", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, sayı: 25, s.85-101.
- Krais, Beate (1999), "Autour Du Livre De Pierre Bourdieu La Domination Masculine", *La Découverte: Travail, genre et sociétés*, n:1, p.214-221.
- Krais, Beate ve William, Jennifer, Marston (2000), "The Gender Relationship in Bourdieu's Sociology", Vol: 29, No: 3, Issue 93, University of Wisconsin Press, p. 53-67.

- Leroux, Jeannine-Verdes (2001), *Deconstructing Pierre Bourdieu: Against Sociological Terrorism from the Left*, New York, Edition Algora,
- Mcnay, Lois (2004), "Agency and experience: gender as a lived relation", (Ed.: Lisa Adkins, Beverley Skeggs), *Feminism after Bourdieu* içinde, Oxford, Blackwell Publishing, s: 175-190
- Micaud, Yves (1991), *Şiddet*, (çev: Cem Muhtaroglu), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Michael, Grenfell (2008), *Pierre Bourdieu: Key Concepts*, Trowbridge, Cromwell Press.
- Mounier, Pierre (2001), *Pierre Bourdieu: Une Introduction*, Agora Publication.
- Nur, Abdurrahman ve Koytak, Elyesa (2014), "Mümkün Bourdieu'ler uzayında bir Bourdieu: Türkiye bilimsel üretim alanında Bourdieu sosyolojisi", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 29. Sayı, s.331-356.
- Ökten, Nazlı (2014), "Devlet Üzerine Son Bir Hesaplaşma", *Cogito Üç Aylık Dergi*, Yapı Kredi Yayınları, sayı: 76, s.79-88
- Özatalay, Cem (2012), "Ekonomi Teorisiyle İlişki İçinde Bourdieu: Bir Komprador mu Bir Eleştirmen mi?", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 25. Sayı, s.57-83.
- Özsöz, Cihat (2009) "Pierre Bourdieu Sosyolojisi ve Simgesel Şiddet", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)
- Özsöz, Cihat (2014) "Pierre Bourdieu: Simgesel Şiddet, Eğitim, İktidar", *Cogito Dergisi*, sayı: 76, Yapı Kredi Yayınları, s.290-311
- Öztimur, Neşe (2014), "Feminist Teoride Pierre Bourdieu Tartışmaları", (Ed.: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan). *Ocak ve Zanaat* içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, s.581-604.
- Pinto, Louis (1998), *Pierre Bourdieu et La théorie du monde social*, Paris, Seuil.
- Poncet, Emmanuel (2004), "Paradigme Perdu", *Libération Gazetesi*, 17 Şubat 2004, https://www.liberation.fr/portrait/2004/02/17/paradigme-perdu_469201 (Erişim Tarihi: 04.03.2019)
- Rıdın, Alan (2002), " Pierre Bourdieu, 71, French Thinker and Globalization Critic, NewYork Times, 25 Haziran 2002,

<https://www.nytimes.com/2002/01/25/world/pierre-bourdieu-71-french-thinker-and-globalization-critic.html> (Erişim Tarihi: 04.03.2019)

Sapiro, Gisèle (2015), “Habitus: History of a Concept”, (Ed: James D. Wright), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* içinde, 2nd edition, Vol:10, p. 484-489, Oxford.

Serre, Delphine (2012), “Le Capital Culturel dans tous ses états”, *Actes De la Recherche en Sciences Sociales*, no: 191-192, s.4-13

Swartz, David (1996), “Kültür ve Din İncelemeleri arasındaki köprü: Pierre Bourdieu’nün Sembolik Gücün Politik Ekonomisi”, çev: İlkey Şahin, ss.71-85 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/155302> (Erişim Tarihi: 05.09.2018)

Swartz, David (2002), “The Sociology of Habit: The Perspective of Pierre Bourdieu”, Volume: 22, s.61-69.

Swartz, David. (2011), *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu’nün Sosyolojisi*, (çev: Elçin Gen), İstanbul, İletişim Yayınları.

Swartz, David ve Zolberg, Vera. (2005), *After Bourdieu: Critic, Influence, Elaboration*, Kluwer Academics Publishers, Newyork.

Şengül, Ramazan, (2009), “Kamu Yönetiminde Yüksek Yöneticilerin Yetiştirilmesinde Okul Modeli: Fransa’da ENA Örneği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no:24, s.291-297

Tatlıcan, Ümit ve Çeğin, Göker (2014), “Bourdieu ve Giddens: Habitus veya Yapının İkiliği”, (Ed.: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan). *Ocak ve Zanaat* içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, s.303-366.

Thompson, John (2008), *Medya ve Modernite*, (çev: Serdar Öztürk), İstanbul, Kırmızı Yayınevi.

Tutal, Nilgün (2017), “Pro Patria Mori Ve Obsequium”, *Varlık Dergisi*, sayı:1320, s. 9-18.

Türk, H. Bahadır (2008), “Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları için Bir İmkân Olarak Pierre Bourdieu”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, sayı:112, Birikim Yayınları s.119-146.

- Uluğ, Gamze (2013) “Pierre Bourdieu’nün Sosyolojik Yaklaşımından Hareketle Mizah Tüketimi Üzerine Bir Alan Çalışması”, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Ünal, Ahmet Zeki (2004), “Sosyal Tabakalaşma Bağlamında Pierre Bourdieu’nün Kültürel Sermaye Kavramı”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- Ünal, Ahmet Zeki (2014), “Rahatsız Eden Bir Adamın Bilimi: Sosyoloji”, (Ed.: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan). *Ocak ve Zanaat* içinde, , İstanbul, İletişim Yayınları, s.161-185.
- Dubois, Vincent (2014), “L’Etat, L’action Publique et la Sociologie des Champs”, *Suisse de Science Politique*, no:20, s.25-30
- Wacquant, Loic (2014a), *Giriş: Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar*, (çev: Nazlı Ökten), İstanbul, İletişim Yayınları, s.13-45.
- Wacquant, Loic (2014), “Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri, Entelektüel Gelişimi”, (Ed.: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan). *Ocak ve Zanaat* içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, s.53-76.
- Weber, Max (2012), *Ekonomi ve Toplum I.Cilt*, çev: Latif Boyacı, Yarı Yayınları, İstanbul.
- Weber, Max (1996), *Sociologie des Religions*, Fransızcaya çev: Jean Pierre Grossein, Gallimard, Paris.
- Wolfreys, Jim (2000), “In Perspective: Pierre Bourdieu”, *International Sociologism Journal*, no: 87, <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj87/wolfreys.htm>.